

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM/SANAT KURAMI VE ELEŞTİRİ ANABİLİM DALI

Yunus Buğra YILMAZ

ORTA ASYA TÜRK SANATININ ANADOLU'YA AKTARILMASINDA
NAHÇIVAN'IN ROLÜ VE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

ERZURUM-2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum " Orta Asya Türk Sanatının Anadolu'ya Aktarılmasında Nahçıvan'ın Rolü Ve Etkisi " adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin basılı ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
 Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
 Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

11.07.2017

Yunus Buğra YILMAZ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Doç. Dr. M. Hanefi PALABIYIK danışmanlığında, Yunus Buğra YILMAZ tarafından hazırlanan bu çalışma 11.07.2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel Eğitim Bölümü sanat Kuramı Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Yunus BERKLİ
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Gülten GÜLTEPE

İmza :
İmza :
İmza :

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 11.07.2017

Doç. Dr. Ahmet Selim Doğan
Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
PLAN VE KESİT ÇİZİM DİZİNİ	VI
RESİMLER DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ	X
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
AZERBAIJAN	1
Coğrafya	1
Tarih	1
Nahçıvan	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜMBETLER

1.1. Yusuf Kuseyroğlu Kümbeti	5
1.1.1. Tarih ve Yaptıran.....	5
1.1.2. Mimari Özellikleri	6
1.2. Mümine Hatun Kümbeti	16
1.2.1. Tarih ve Yaptıran.....	16
1.2.2. Mimari Özellikleri	16
1.3. Gülistan Kümbeti	38
1.3.1. Tarih ve Yaptıran.....	38
1.3.2. Mimari Özellikleri.....	38
1.4. Düzen Türbesi/Sekizyüzlü Türbe	54
1.4.1. Tarih ve Yaptıran.....	54
1.4.2. Mimari Özellikleri	54
1.5. Karabağlar Külliyesi	56
1.5.1. Tarih ve Yaptıran.....	56
1.5.2. Mimari Özellikleri.....	56
1.6. Der Kenti (Köyü) Kümbeti	82
1.6.1. Tarih ve Yaptıran.....	82

III

1.6.2. Mimari Özellikleri	82

İKİNCİ BÖLÜM

CAMIİLER

2.1. Nahçıvan Cuma Mescidi	90
2.2. Kirne Kenti'ndeki Dini Külliye	92
2.2.1. Tarih ve Yaptıran.....	92
2.2.2. Mimari Özellikleri	92
2.3. Ordubad Cuma Mescidi.....	97
2.3.1. Tarihi ve Yaptıran.....	97
2.3.2. Mimari Özellikleri	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLLİYE VE HANGÂHLAR

3.1. İmamzade Külliyesi	100
3.1.1. Tarihi ve Yaptıranı.....	100
3.1.2. Mimari Özellikleri	100
3.2. Hangâh Külliyesi.....	106
3.2.1. Tarihi ve Yaptıranı.....	106
3.2.2. Mimari özellikleri	106
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ	118

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTA ASYA TÜRK SANATININ ANADOLU'YA AKTARILMASINDA
NAHÇIVAN'IN ROLÜ VE ETKİSİ

Yunus Buğra YILMAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Hanefi PALABİYİK

2017, XI+117 sayfa

Jüri: Prof. Dr. M. Hanefi PALABİYİK

Jüri: Doç. Dr. Yunus BERKLİ

Yrd. Doç. Dr. Gülten GÜLTEPE

Tezimizde bugün Azerbaycan'a bağlı özerk cumhuriyetle yönetilen Nahçıvan'daki eserler, sanat ve mimari açıdan incelenmiştir.

Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Türkmen Devletleri zamanında Anadolu'da inşa edilen Türk mimari eserlerinin, Orta Asya bağlantısını tespit edebilmek için, Anayurt ve ilk Müslüman Türk Devletlerinin kurulduğu coğrafyadaki eserler ile buradan Anadolu'ya geçiş bölgesi olan Azerbaycan'da bu özellikle Nahçıvan'da yapılmış olan mimari eserlerin, plan, malzeme ve süsleme yönünden incelenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmamızda özellikle Nahçıvan'da Ortaçağ'dan bu güne kadar ayakta kalabilmiş kümbetler camiler, külliyele, imamzade ve hangâhlar incelenmiştir. Bu eserlerin, Orta Asya'daki mimari eserlerle üslup ve karakter bağı kurulmaya çalışılıp, haleflerine tesirleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre Mümine Hatun Kümbetindeki, bugün mevcut olmayan çifte minareli portalin, Karahanlılar devrinde Talas'ta yapılan Ayşe Bibi Kümbeti'nin, Nahçıvan üzerinden Anadolu'ya geçtiği görülmektedir. Nahçıvan ekolünün devamı olan Berde Kümbeti'nin plan yönünden, Orta Asya'daki Radkan Kümbeti'nde; süslemeleri ve üslubuyla Anadolu'da Sivas'ta bulunan Güdük Minarede ve Sırçalı Kümbette görülmektedir. Onikigen planlı Gülistan Kümbetinde uygulanan taş malzeme ve süsleme, Anadolu'daki Kayseri'de bulunan Döner Kümbet'te açığa çıkmaktadır. Karabağlar Külliyesinde yer alan kümbetteki yivlerin, Türkmenistan'da Şeyla Şerefe (Şeyh Tekeş) Kümbeti'nde, eski Urvençe'den Anadolu'ya geçtiğini ve I. Alaaddin Keykubad'ın Antalya'da yaptırdığı Yivli Minare'de görmekteyiz.

Çalışmamız benzer açılardan diğer örnekleri ortaya koymakta ve değerlendirme ile sonuçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan, Anadolu, Türk sanatı, üslup, Orta Asya.

ABSTRACT**MASTER THESIS****NAKHICHEVAN'S ROLE AND INFLUENCE IN TRANSFERRING CENTRAL ASIAN
TURKISH ART TO ANATOLIA****Yunus Buğra YILMAZ****Supervisor: Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK****2017, XVIII+119 pages****Jury: Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK****Assoc. Prof. Dr. Yunus BERKLİ****Asst. Prof. Dr. Gülten GÜLTEPE**

In our thesis, the works in Nakhichevan today ruled as an autonomous republic depended on Azerbaijan were analysed in terms of art and architecture.

In order to determine the Central Asian relationship of Turkish architectural works built in Anatolia in the periods of Great Seljuks, Anatolian Seljuks and Turkmen States, it is necessary to examine the works in the native land and in the geography in which the first Muslim Turkish States, and the architectural works in Azerbaijan and especially Nakhichevan, which is the transition region to Anatolia, in terms of plan, material and ornament. In this sense, tombs, mosques, kulliyes (Islamic-Ottoman Social Complex), shrines and inns, which have survived from Medieval Period to the present, have been examined. It has been tried to make connections of style and character between these works and the architectural works in Central Asia, and to determine their influence on their successors.

In accordance with this, it can be said that Mümine Hatun Kumbet influenced Ayşe Bibi Kumbet built in Talas in the period of Karakhanids passing to Anatolia through Nakhichevan. The influence of Berde Kumbet, which is the continuation of Nakhichevan school, is seen on Radkan Kumbet in Central Asia in terms of plan and on Güdük Minaret, Sırçalı Kumbet in Sivas in terms of ornaments and style. Stone material and ornament of Gülistan Kumbet with dodecagon plan, is seen in Döner Kumbet in Kayseri. We see the rabbits in the tomb in Karabakh Kulliye passed from to Anatolia in Seyla Serefefe (Şeyh Tekec) Kumbet in Turkmenistan, and in Yivli Minaret built by Alaaddin Keykubad I in Antalya.

Our study shows the other examples in similar terms and brings to a conclusion with an evaluation.

Keywords: Nakhichevan, Anatolia, Turkish art, style, Central Asia.

PLAN VE KESİT ÇİZİM DİZİNİ

Çizim: 1-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin planı.

Çizim: 2-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin kesiti.

Çizim: 3-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin yüzeylelerinde yer alan bezemeden detay.

Çizim: 4-Mümine Hatun Kumbetinin planı.

Çizim: 5-Mümine Hatun Kumbetinin kesiti.

Çizim: 6-Bezemenin örgüsünü gösteren çizim.

Çizim: 7-Kumbetin kaidesinin oturduğu kare plan.

Çizim: 8-Gülistan Türbesinin ana mekânının planı.

Çizim: 9-Gülistan Türbesi, kesit.

Çizim: 10-Gülistan Kumbetinde taş malzeme ile uygulanmış olan bezemeden detay.

Çizim: 11-Karabağlar Kumbetinin kaidesinin planı.

Çizim: 12- Karabağlar Kumbetinin ana mekânının planı

Çizim: 13- Karabağlar Kumbetinin kesiti.

Çizim: 14-Der Kenti (Köyü) Kumbeti planı.

Çizim: 15- Der Kenti Kumbeti. Kesit.

Çizim: 16-Der Kent Kumbetin orijinal halini gösteren çizim.

Çizim: 17-Kirne Kenti (Köyü) Mescidi planı.

Çizim: 18-Kirne Kenti (Köyü) Mescidi kesiti.

Çizim: 19-Ordubad Cuma Mescidinin planı.

Çizim: 20-Nahcıvan İmamzade Külliyesinin planı.

Çizim: 21-Nahcıvan İmamzade Mescidin kesiti.

Çizim: 22-Elinçay Hanegâh'ın planı.

Çizim: 23-Elinçay Hanegâhı. Kesit.

RESİMLER DİZİNİ

Resim: 1-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinden genel görünüm.

Resim: 2-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin portalinin alınlığı.

Resim: 3-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin yüzeylerinden birinin görünüşü.

Resim: 4-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetini yapan mimarın adının geçtiği kitabeli yüzey.

Resim: 5-Nahcivan Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin portalinden görünüm.

Resim: 6-Nahcivan Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin içten bir görünümü.

Resim: 7-Şuan izi dahi kalmayan, Mümine Hatun Kumbetinin çifte minareli portalini gösteren gravürü.

Resim: 8-Mümine Hatun Kumbetinden genel görünüm.

Resim: 9-Mümine Hatun Kumbetinin diğer tarafından, başka bir genel görünüm.

Resim: 10-Mümine Hatun Kumbetin giriş cephesinden bir görünüm.

Resim: 11-Mümine Hatun Kumbetinin portal alınlığı ve mimarın adı geçtiği kitabeden bir görünüm.

Resim: 12- Yüzeylerdeki süslemelerden detay.

Resim: 13-Ortasında Allah lafzı yazılı süslemelerden bir başka görünüm.

Resim: 14-Yüzeydeki firuze süslemelerden bir başka görüntü.

Resim: 15-Mümine Hatun Kumbetinin yüzeyindeki süslemelerden detaylar.

Resim: 16-Mümine Hatun Kumbetinin köşelerinde yer alan bezeme.

Resim: 17-Hazire kısmında taşıyıcılık rolü üstlenmiş olan sütun.

Resim: 18-Sultan Olcayto Türbesinde yer alan madalyon.

Resim: 19-Bir numaralı madalyon.

Resim: 20-İki numaralı madalyondan görünüm.

Resim: 21-Üç numaralı madalyondan görünüm.

Resim: 22-Dört numaralı madalyondan görünüm.

Resim: 23-Mümine hatun Kumbetinin tavanından görünüm.

Resim: 24-Nahcivan Mümine Hatun Kumbetinin en üstte yer alan yazı kuşağından bir görünüm.

Resim: 26-Gülistan Türbesinin giriş yönünden bir görüntü.

Resim: 27-Gülistan Türbesinin doğu yönünden görünüşü.

Resim: 28-Gülistan Türbesinin kuzeyden görünümü.

Resim: 29-Türbenin kaidesinden ana gövdeye geçişteki, mukarnasın görünümü.

VIII

Resim: 30-Kümbetin yüzeylerinde yer alan bezemeden bir detay.

Resim: 31-Kümbetin yüzeylerinde yer alan bezemeden başka bir detay.

Resim: 32-Kümbetin yüzeylerinde yer alan bezemeden diğer bir detay.

Resim: 33-Kümbetin yüzeylerinde yer alan bezemeden son bir detay.

Resim: 34-Sekiz Yüzlü (Düzen) Türbesi. Orjinalini gösteren restitüsyon.

Resim: 35-Karabağlar Külliyesinin Çifte minareli portali ve kümbetten görünüm.

Resim: 36-Karabağlar Külliyesinin, Çifte minareli portali ve kümbetten başka bir görünüm.

Resim: 37-Karabağlar Külliyesinin, Çifte minareli portali ve kümbetten diğer bir görünüm.

Resim: 38-Karabağlar Külliyesinin, Çifte minareli portelinden görünüm.

Resim: 39-Karabağlar Kümbetinin portali (kuzey girişi)

Resim: 40-Karabağlar Külliyesinin, Çifte minareli portalinin girişinde üste yer alan, fakat büyük kısmı yıkılmış kitabeden, geriye kalan bir parçanın görünümü.

Resim: 41-Karabağlar Türbesini üst örtüsü ile birlikte gösteren çizim.

Resim: 42-Karabağlar Türbesinden genel görünüm.

Resim: 43-Karabağlar Türbesinin portallerinden biri.

Resim: 44-Karabağlar Türbesinin portallerinden birinin yakından görünümü.

Resim: 45-Karabağlar Türbesinden bir başka genel görünüm.

Resim: 46-Karabağlar Türbesi restore edilirken çekilmiş resmi.

Resim: 47-Karabağlar Türbesinin tuğla işçiliğinden detay görünüm.

Resim: 48-Karabağlar Türbesinin üst kitabe kuşağından görünüm.

Resim: 49-Karabağlar Türbesinin portallerini orijinal haliyle göstermek için tasarlanmış çizim.

Resim: 50-Karabağlar Türbesinin iç duvarlarından bir görünüm.

Resim: 51-Merv Kızlar Kalesi.

Resim: 52-Radkan Türbesi

Resim: 53-54 Radkan Türbesinin yarım silindri duvarlarından görünüm

Resim: 55-Kışmar Türbesinin çizilmiş görünümü.

Resim: 56-Eski Urvenç- Tekeşin Türbesi.

Resim: 57-Antalya Yivli Minareden görünüm

Resim: 58-Der Kenti (Köyü) Kümbetinden bir görünüm.

Resim: 59-Der Kenti (Köyü) Kümbetinin güney yönünden görünümü.

Resim: 60-Nahcıvan Cuma Mescidinin yıkıntılı halini gösteren çizim.

Resim: 61-Kirne Kenti (Köyü) Mescidin dıştan görünümü.

IX

Resim: 62-Kirne Kenti (Köyü) Kümbetinden bir görünüm.

Resim: 63-Kirne Kenti (Köyü) Mescidin içten görünümü.

Resim: 64-Ordubad Cuma Mescidinden görünüm.

Resim: 65-İmamzade Külliyesinden görünüm.

Resim: 66-İmamzade Külliyesinden başka bir görünüm.

Resim: 67-İmamzade Külliyesinin kuzeyden görünümü.

Resim: 68-İmamzade Külliyesinden diğer bir görünüm.

Resim: 69-İmamzade Külliyesinde yer alan mescidin uzağındaki kümbet.

Resim: 70-İmamzade Külliyesinde yer alan ve mescidin birleştirilmiş olduğu kümbet.

Resim: 71-Nahçıvan-Elinçay Külliyesinin kuzeyden görünümü.

Resim: 72-Nahçıvan-Elinçay Külliyesinin güneyden görünümü.

Resim: 73-Nahçıvan-Elinçay Külliyesinin Mescidinin içten görünümü.

Resim: 74-Nahçıvan Elinçay Külliyesinde yer alan kümbetin mihrabından görünüm.

ÖNSÖZ

Azerbaycan Türk dünyasının köprüsü gibidir. Bütün Türk coğrafyasını doğudan batıya bağlayan önemli bir vazife üstlenmiştir.

Bugün siyasi olarak bölünmüş durumda olan Azerbaycan; Kuzey Azerbaycan olarak; Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti adı ile 1990'lı yıllardan itibaren yeniden kendini ifade ve inşa etme gayretiyle başarılı olmaktadır. Güney Azerbaycan olarak bilinen kısım ise, İran İslam Cumhuriyetinin hâkimiyeti altında yaşamaktadır. Ermenistan'ın Azerbaycan'ın aleyhine topraklarını genişletmesi ile Azerbaycan ve Nahçıvan arasında 60 kilometre karelik bir koridor oluşturulmuş ve Azerbaycan'la Nahçıvan arasında coğrafi kopukluk meydana getirilmiştir. Nahçıvan, Türkiye'nin garantörlüğünde Azerbaycan'a bağlı bir Özerk Cumhuriyet olarak, hayatını idame ettirmektedir. Tarihte de Nahçıvan, gerek coğrafi gerekse siyasi konumu ile Azerbaycan'a bağlı olarak önemli bir yerleşim yeri ve kadim bir Türk şehri olarak varlığını korumuş ve sürdürmüştür.

Tezimizi yazarken, Nahçıvan isminin yazımı ile ilgili problemlerle karşılaştık. Nahçıvan ismi, kimi yazar ve araştırmacılara göre; Nah(ç)ıvan, (ç) harfiyle, kimileri Nah(çi)van (çi) ile yazmıştır. Akademik kaynaklarda ve resmi adında ise Nahçıvan yazılmıştır. Biz de doğrusunun *Nahçıvan* olduğunu kabul edip, çalışmamızda bunu kullandık.

Nahçıvan mimari okulu/ekolu, Türk-İslam mimarisine önemli katkılar sağlamıştır. Coğrafi ve siyasi bir köprü olmanın yanında, sanat ve mimaride de aynı vazifeyi görmüştür. Türk İslam mimarisinin önemli yapılarından bir bölümü olan kümbet/türbe, bütün Türk dünyasında sevilerek inşa edilmiştir. Türk İslam yapıları içinde, gerek mimari plan ve tasarımla, gerekse süslemesi ile oldukça önemli bir yer teşkil etmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında; konuyu bana güvenerek öneren, çalışmanın amaç ve planı üzerinde telkin ve yardımlarını esirgemeyen, bilimsel safhasında her türlü sabır ve anlayışı gösterip, destekleyen, Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK'a ve Doç. Dr. Yunus BERKLİ'ye, ayrı ayrı saygılarımı sunuyorum ve teşekkür ediyorum.

Yunus Buğra YILMAZ

KISALTMALAR

age.	: adı geçen eser
ags.	: adı geçen site
Ans.	: Ansiklopedi
c.	: cilt
ev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
Mad.	: maddesi
s.	: sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TKAE	: Türk Kùltürünü Araştırma Enstitüsü
TÜRKSOY	: Türk Kùltür ve Sanatları Ortak Yönetimi
vd.	: ve diğerleri
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

AZERBAYCAN

Coğrafya

Odlar yurdu olarak da anılan Azerbaycan, Anadolu'nun Hazar denizine kadar uzanan devamı, parçası olarak kabul edilmektedir. Bu cihetle de Anadolu ve Azerbaycan coğrafyası, siyasi coğrafya olarak ayrılrsa da aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan bir milletin evlatlarını barındırmaktadır.

Azerbaycan'ı; tarihi süreç içinde, Farsların Azerbadegan, Büyük İskender'in komutanlarından Atropat'a atfen Atropatokan, Yunanlıların Agvanya veya Albanya dedikleri ve Arapların Azerbaycan olarak isimlendirdikleri bilinmektedir¹.

Azerbaycan'ın sınırları; 44-50 boylamlarıyla 35-47 enlemleri arasında yer almaktadır. Kuzeyde Kafkas dağları, güneyde İran, doğuda Hazar Denizi; batıda Ermenistan ve Türkiye ile çevrilidir. Bununla birlikte, İran İslam Cumhuriyeti Devletinin siyasi sınırları içinde kalan Güney Azerbaycan'ın sınırları da; kuzeyde Aras nehri, güneyde Hamse, doğuda Gilan ve Hazar Denizi, batıda ise Türkiye ve Irak'la çevrilidir.

1154 yılında çizmiş olduğu haritaya göre, İdrisi; Azerbaycan'ı üç bölgeye ayırarak göstermiştir ve Kafkas Dağları ile Kür Irmağı arasını "*Arz-ı Azerbaycan*", Kür ile Aras Nehri arasını "*Bakiye-i Arz-ı Azerbaycan*", Aras'dan Zencan ve Hemadan'a kadar uzanan bugünkü Güney Azerbaycan'ı da "*Bilad-ı Azerbaycan*" olarak isimlendirmiştir.² Bu tasnif, bugün dahi geçerliliğini korumaktadır.

1828 yılında Azerbaycan, Türkmen Çayı antlaşmasıyla Çarlık Rusya ve İran arasında bölünmüştür. Aras'ın kuzeyinde kalan kısmına Kuzey Azerbaycan, Güneyinde kalan kısmına da Güney Azerbaycan denmiştir.

Tarih

Asya ve Avrupa arasında geçiş yollarından biriside, Azerbaycan coğrafyası olmuştur. Bu sebeple birçok istilaya uğramış ve büyük güçlerin savaş alanı olmak durumunda kalmıştır. İstila

---

¹ Geniş bilgi için bakınız: İbrahim Ardel, *Türk Ülkelerinin Tabii Coğrafyası*, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1976 s.8-11 ;Ahmet Caferoğlu, *Kuzey Azerbaycan*, Türk Dünyası El Kitabı, s. 1104-1106

² Töre Dergisi İlmî Heyeti, *Türk Ellerinden Azerbaycan*, Töre Dergisi Ek Hizmeti Türk Dünyası Ansiklopedisi, 1981 Ankara, s.14.

ve savaş alanı olmanın ceremesinden kurtulmak için de savunma durumuna geçmek zorunda kalmıştır.

Azerbaycan'ın kadim Türk yurdu olduğu görüşü, gün geçtikçe kuvvetlenmektedir. Tarihte de Anadolu ve Ortadoğu'da hüküm sürmüş bulunan; Sümerler, Akatlar, Medler, Lidyalılar ve Hititlerin, Orta Asya kavimleri olduğu ve bazılarının da Türk kavimleri olabileceğini birçok tarihçi ileri sürmektedir. Bu kanaati destekleyen şu görüşleri de delil olarak vermek mümkündür. Zekariya Kazvini *Asar-ül bilad* isimli eserinde Sakaların ünlü hükümdarı Efresyab (Alp Er Tunga)'nın başkenti olan **Şabran** 'ın; Kuzey Azerbaycan'da bulunan *Bakü, Kuba ve Derbent* arasında yer aldığından bahseder. Bundan da anlaşılmaktadır ki, Azerbaycan'da en eski devirlerden beri Türkler yaşaya gelmektedir. Bu görüşü araştırmalarıyla kuvvetlendirmiş bulunan büyük tarihçi Prof. Dr. Z. Velidi TOGAN'da; MÖ. VII. yüzyılda Azerbaycan'da hüküm süren *Sakaların*, Türk olduğunu ortaya koymuştur³.

Ateşler Ülkesi, Odlar Yurdu, Turan coğrafyası olarak bilinen Azerbaycan; sırasıyla, Medya Devleti, Ortadoğu ülkelerinde kurulan devletler içinde en güçlü devlet olarak, komşuları olan Pers, Asur, Babil gibi kavimlerle çetin mücadeleler içinde olmuştur. Medyalılardan sonra, Keyani İran hâkimiyeti altına geçen Azerbaycan, Büyük İskender'in komutasındaki ordunun istilasıyla Makedonyalıların ve sırasıyla Selefikilerin hâkimiyetine geçmiştir. Sasanilerin de işgaline uğrayan Azerbaycan, daha sonra Partların hâkimiyetine geçmiştir. Partların hükümranlılığı 400 yıl sürmüştür.

Azerbaycan, uzun bir süre Romalılar ve Sasaniler arasında çekişme alanı olmuştur. Gerek Sasaniler ve gerekse Keyaniler devrinde Azerbaycan'a kuzeyden Türk kavimleri akın akın gelip, yerleşmiştir. Turanî bir kavim olan Partlar zamanında da buraya Türkistan'dan yardımcı kuvvetlerin sevk edildiği bilinmektedir. İskitler, Hunlar ve Gök Türkler zamanında kuzeyden gelen Türk unsurlar, burada geniş koloniler kurmuşlardır. Hazar Türkleri de bazen Sasanilerle, bazen Bizanslılarla ittifak kurmak suretiyle bu bölgelere yerleşmişlerdir.

İslam'ın zuhur etmesinden sonra, yedinci yüzyılda Ortadoğu ve Azerbaycan coğrafyasında üçüncü güçlü bir kuvvetin varlığının ortaya çıktığı görülmektedir. Arapların İslamı kabul etmesiyle birlikte bölgedeki fetihler başlamış ve bölgede hâkim güç olarak kendini kabul ettirmiştir. Müslüman Arap fatihleri, Azerbaycan'ı ele geçirerek buradaki Sasani-Bizans mücadelesine son vermiştir. Azerbaycan'a Arap-İslam hâkimiyeti döneminde de büyük kabileler

---

³ Zeki Velidi Togan, *Türkistan*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1978. s 38

halinde Türkler gelip yerleşmiştir. Özellikle, Abbasiler döneminde halifenin emri altında bulunan Türk emirlikleri de çeşitli yerlere yerleştirilmişlerdir.

Selçuklu Türklerinin İran ve Azerbaycan, arkasından Anadolu'ya hâkimiyetleriyle birlikte, Türk boyları akın akın bütün bu coğrafyaya gelip yerleşmiş ve tamamıyla bu coğrafyayı Türkleştirmişlerdir. Azerbaycan, doğu ve batı Türklüğünün köprüsü olmuştur.

Selçuklu idaresinin zayıflamasıyla birlikte Azerbaycan'da sırasıyla Atabekler, Harzemşahlar, Şirvanşahlar hüküm sürmüşlerdir. Kısa ömürlü olan bu devletlerin yerine Safeviler gelmişlerdir. Azerbaycan kısa sürelerle, Moğolların, Karakoyunluların, Akkoyunluların, Timurluların, Osmanlıların, Avşarların ve Kaçarların hâkimiyeti altına girmiştir.

Azerbaycan'da güçlü bir idarenin kurulamayışı, birlik ve beraberliği bozmuş, ülke çeşitli hanlıklara bölünmüştür. Bu durum özellikle Rusların işine yaramıştır. 1828 yılında da Rusya ile İran'ı yöneten Kaçarlar arasında yapılan Türkmen Çayı anlaşmasıyla birlikte, Hanlıkların devride kapanmıştır.

1918 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur. 26 Nisan 1920 yılında Kızıl Ordu sınırı geçerek, Azerbaycan'a girmiş ve 28 Nisan 1920'de de Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak rejim değişikliği ile devam etmiş, hemen sonrasında da Sovyetler Birliği topraklarına katılmıştır. 5 Aralık 1936'da topraklarının bir kısmı Ermenilere, bir kısmı da Gürcülere verilmiştir. Böylece Kafkasya'da kalan Azerbaycan toprakları üzerinde Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan olmak üzere Rusya'ya bağlı üç cumhuriyet kurulmuştur. 70 yıl gibi bir süre komünist rejim olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içinde zorunlu olarak kalmış ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bağımsızlığına kavuşarak bugünkü duruma gelmiştir.

Tezime konu olan Nahçıvan hakkında, kısmi bilgi vermek istiyorum.

Nahçıvan

Nahçıvan, bugün Azerbaycan Cumhuriyetine bağlı özerk bir cumhuriyettir. Ancak Ermenistan'ın işgal ettiği toprak nedeni ile Azerbaycan'la Nahçıvan sınırı ayrılmıştır. Nahçıvan'ın, kuzeyi ve doğusu Ermenistan ile güneyi ve batısı da İran topraklarıyla çevrilmiş olup, kuzeybatısında yer alan Türkiye ile on üç kilometrelik bir sınırı vardır. Türkiye tarafından Dilucu Gümrük Kapısı ile Nahçıvan'a geçiş sağlanmaktadır.

Nahçıvan coğrafi konumu açısından, tarih boyunca çok önemli bir geçiş yeri olmuştur. Bu sebepten sürekli işgaller görmüştür. Bizans Devleti ile Sasani Devleti arasındaki

mücadelelerden dolayı sık sık yönetim değişikliği yaşamıştır. Ayrıca, tarihi süreç içerisinde Arap Valileri, Selçuklular, Atabegler (İldenizler), Timurlular, Akkoyunlular ve Karakoyunlular idaresinde kalmıştır.

Osmanlı Türk Devleti döneminde, Nahçıvan bir Sancaklıkla yönetilmiştir. 1735'te yine bir Türk hanedanı olan Afşarlı Nadir Şah tarafından fethedilmiş ve yönetilmiştir. 1747 yılında Nadir Şah'ın ölümü ile birlikte, Azerbaycan birçok hanlığa bölünmüştür. Nahçıvan, Kengerli Oymağından Haydar Kulu Hanın, Hanlığını ilan etmesi ile ayrı bir hanlık olarak hayat sürmüştür. Hanlık sırasıyla Hacı Han Kengerli, Ali Kulu Han, Veli Kulu Han, Revanlı Hüseyin Ali Han, Karabağlar Hani İbrahim Halil Han ve Kelb Ali Han tarafından yönetilmiştir.

1795 yılında Ağa Muhammed Şah, Azerbaycan'ı İran hâkimiyetine almasıyla birlikte, Nahçıvan halkının bir kısmı İran'a göç etmiştir.

Ağa Muhammed Şah'ın ölümünden sonra, Azerbaycan üzerinde, İran ile Rusya hâkimiyet mücadelesine girişmiş ve İran Kaçar hanedanlığı, Azerbaycan üzerindeki hâkimiyetini Rusya'ya kaptırmıştır. 1828 yılında imzalanan Türkmen Çayı antlaşması ile İran, Kuzey Azerbaycan'dan tamamen çekilmiştir.

Ruslar, bölgede nüfus dengesini Hristiyanlar ve Ermeniler lehine çevirerek, bir iskân siyaseti uygulamıştır. Erivan'dan Zengezur'a doğru suni bir yoğunluk kazandırılan Rus hâkimiyetindeki Ermeniler, Azerbaycan ile Nahçıvan'ın irtibatını İran sınırına dayanmak suretiyle koparmıştır.

Nahçıvan, Türkiye'nin de taraf olduğu 1921 Moskova ve Kars Antlaşmaları uyarınca, özerk statüsü devam etmek kaydıyla Azerbaycan'a bırakılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye de Nahçıvan'ın statüsünün devamında dolaylı olarak, bir güvence unsuru haline gelmiş ve Nahçıvan'ın toprak bütünlüğünü kabul etmiştir.

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması neticesinde, Azerbaycan'la birlikte Nahçıvan da bağımsızlığına kavuşmuştur. Nahçıvan'ın statüsü, 12 Kasım 1995 tarihinde halk oylaması ile kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 9. bölümünde düzenlenmiştir. Buna göre; Nahçıvan içişlerinde özerk, savunma ve dış politikasında ise Azerbaycan'a bağlı bir statüye sahip olmuştur. Yasama organı 45 üyeli Âli Meclis'ten, yürütme organı ise Bakanlar Kurulu'ndan oluşan Nahçıvan'da yargı görevi bağımsız mahkemelerde bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜMBETLER

Kümbet

Anıt mezar ya da hatıra mezar olarak bilinen yapılar, üst örtüsüne göre isimlendirilmiştir. Konik külahla, piramidal ya da çadırvari ile örtülenlere kümbet, kubbe şeklinde örtülenlere ise türbe denmektedir. Nahçıvan anıt mezarlarda/abidelerde üst örtü, çadırvari, konik külahla, piramidal şekilde yapıldığı için bu yapıları isimlendirirken kümbet demeyi uygun bulduk. Kümbet kullanımı, XIV yy. kadar devam etmiş, daha sonra da türbe diye anılmaya başlanmıştır.

Türklerde anıt mezar geleneğini, kurganlara kadar götürülmektedir. Tarihi süreç içinde tuğla ve taş malzeme ile çadırvari, kule tipi anıt mezarlar ortaya çıktı. Bu anıt yapılar, kare, silindirik, çokgen planlı olarak inşa edildiler. Mezar odası en alt katta onun üzerinde ana mekân olarak iki katlı tasarlandı. Karahanlılar da Ayşe Bibi Kümbetiyle başlayan ve Türklerin hâkimiyeti altına giren bütün topraklarda sevilerek ve önemsenerek inşa edildi. Orta Asya'dan İran ve Azerbaycan coğrafyasına oradan da Anadolu'ya ve Balkanlara kadar yayıldı. Tuğla malzemeyle başlayan ve taş malzemeyle devam eden kümbetler, XIV. yy'dan sonra üst örtüsünün külah/çadırvari şeklinden kubbe sistemine geçişiyle birlikte türbe ismiyle anılmıştır.

1.1. YUSUF KUSEYROĞLU KÜMBETİ

Nahçıvan'ın yetiştirmiş olduğu büyük mimar, Acemî Nahcivanî olarak bilinen, asıl adı *El Benna Acemi bin Ebubekir el Nahcivani*'nin ilk eseri olan, Yusuf Kuseyroğlu kümbeti, Nahçıvan Şehir merkezinde yer almaktadır.

1.1.1. Tarihi ve Yaptıran

Halk arasında *Atababa Künbezi* olarak da bilinen kümbetin, girişin üzerindeki dört satırlı Kufî kitabede “*bu hürmetli Reis, itikat mümini, İslam'ın güzelliği, şeyhlerin başı Yusuf Kuseyroğlu'nun Serdabesidir. Beş yüz elli yedinci yılın Şevval ayı*” (Hicri 557, Miladi 1162 yılı) yazılıdır.

Kitabedeki ifadeye göre, kümbet hicri 557, Miladi 1162 yılında Yusuf Kuseyroğlu için yaptırılmıştır. Ayrıca daha yukarıda yapıyı örten külahın hemen altında kümbeti dolanan, enli

küfî kitabe kuşağında ise eserin Mimarı “*Nahcivan Mimarı Acemi Ebubekiroğlu*”nun ismi yazılıdır.⁴ Atabeklerin kurucusu olan, Eldeniz (İldeniz) zamanında yapılmıştır⁵.

1.1.2. Mimari Özellikleri

Sekizgen planlı, piramidal gövdeli olan kümbet pişmiş kerpiçten yapılmıştır. Çadırvari sekizgen piramit çatı ile iç kısım ise hafif sivri bir kubbe ile örtülmüştür. Bunun neticesinde iç ve dış örtü meydana gelmiş ve bu iki örtü arasında belli bir boşluk bırakılmıştır. Burada Azerbaycan’ın türbe mimarisinde sıkça uygulanan iki tabakalı örtü sistemi, Azerbaycan’da kümbet mimarisinde sevilerek ve sıklıkla yapıldığını görülmektedir.

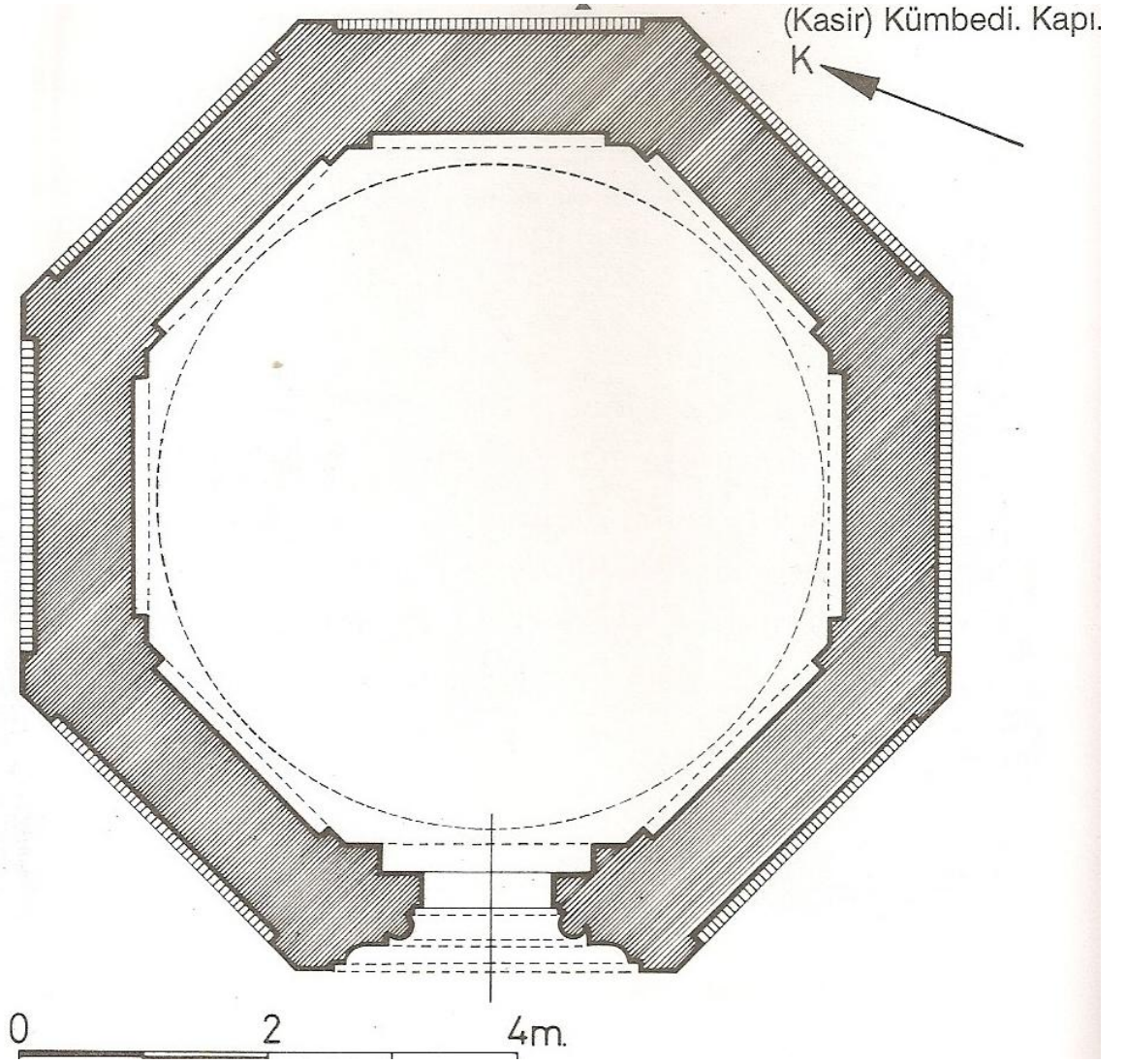
Dar bir geçişle zemine bağlı olan hazire, tonozla örtülmüştür. Mimar Acemî Nahcivani’nin, diğer bir eseri olan Mümine Hatun Kümbetinin kaidesinde kıızıtaş/kırmızı taş kullanmış olmasına dayanarak, ilk eseri olan Yusuf Kuseyroğlu kümbetinin kaidesinde de kullanmış olduğu kanaatini vermektedir.

Küçük bir kapıdan kümbete girilmektedir. Kapı ya da portal, sade kerpiçle/tuğlayla çerçevesizdir. Kümbetin cephe yüzeylerinde çeşitli geometrik şekillerle bezemeye gidilmiştir. Tuğlanın çeşitli şekillerde dizimiyle süslemeler oluşmuş ve bu süslemeler, sekizgenlerin kesişmesi ve altıgenler ile birbirine bağlanan geometrik şekiller halinde görülmektedir. Dizimlerle oluşan şekiller, yüzlerin sathına perkedilmiş, ayrı ayrı zeminlerde işlenmiştir. Bu ayrılış dikdörtgen çerçevelerle sağlanmıştır. Kümbetin iç duvarları ise bezemesiz ve sonradan sıvandığı ve halen sıva kalıntıları olduğu görülmektedir.

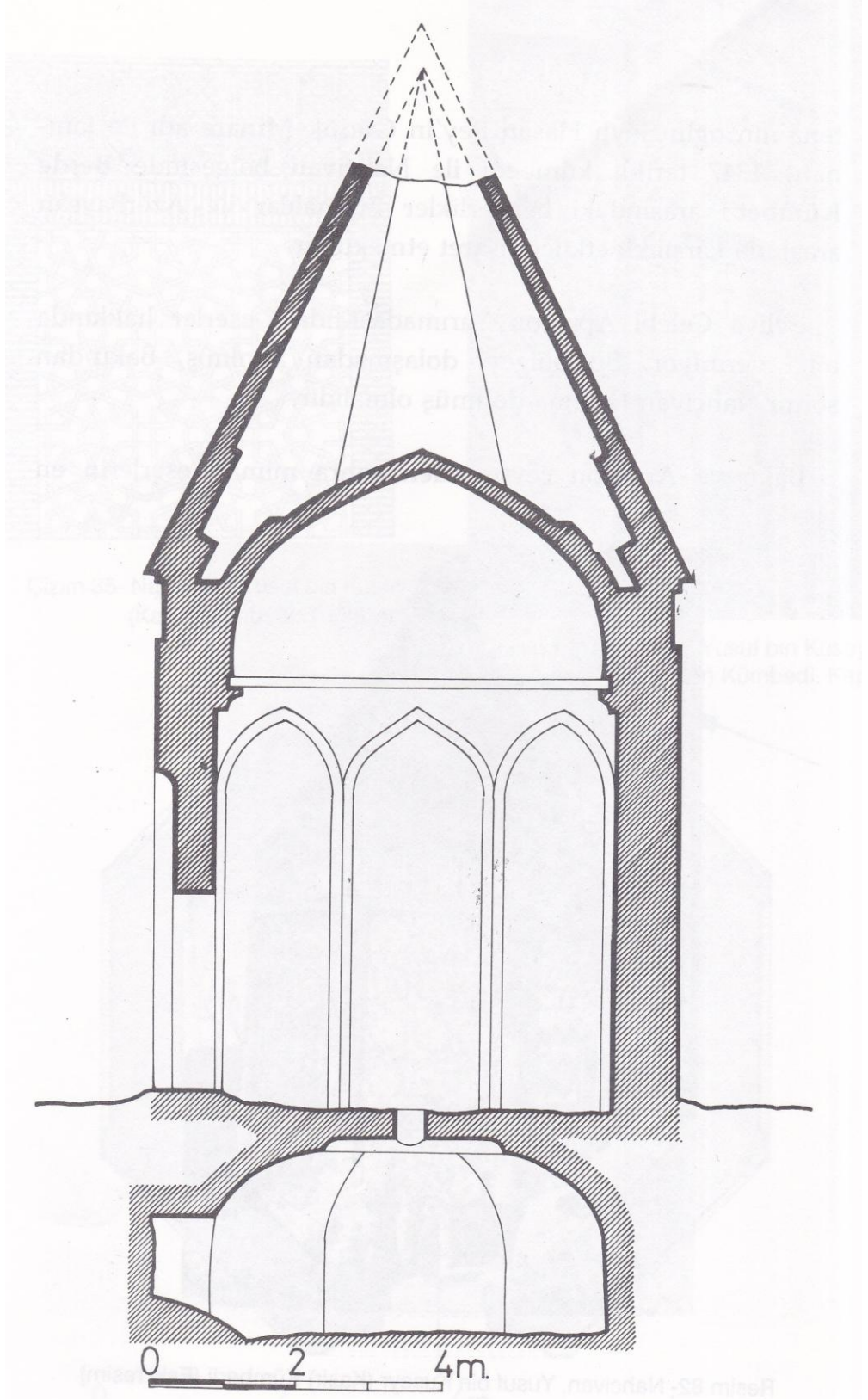
---

⁴ Oktay Aslanapa, “*Türk Sanatı*” İstanbul, 1984, s. 80. A.V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, “*Azerbaycan’ın Nahcivan Mektebi*” s. 98, Bakü, 1985. A. V. Salamzade,- K. M. Mamedzade, “*Aras Boyu Abideleri*” Bakü, 1979, s.8.

⁵ Oktay Aslanapa, “*a.g.e.*” s.80. A.V. Salamzade – K. M. Mamedzade, “*a.g.e.*” s. 98.

Çizim: 1-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin planı. (Oktay Aslanapa)

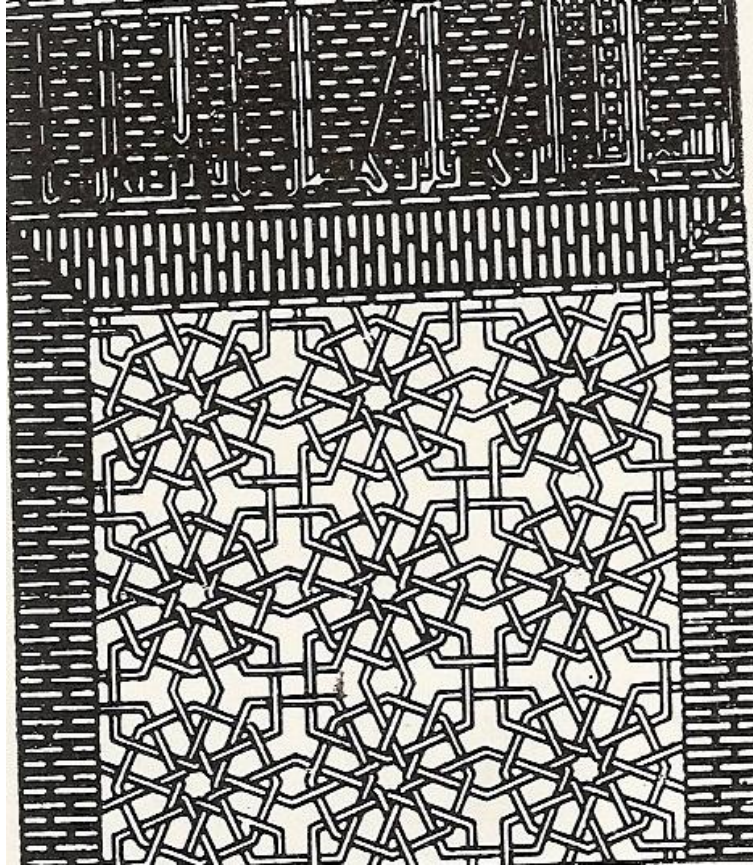
Çizim: 2-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin kesiti. (Oktay Aslanapa)

Farklı geometrik şeklerden oluşan birleşme yerleri, dikkatle birleştirildiğinden, bütün yüzeyler halı desenini çağrıştırmaktadır⁶. Sivri kemerli nişle, estetik kazandırılmak istenen portal/giriş geometrik şekillerle çerçeve içine alınmış ve yüzey ikiye ayrılmıştır. Bu yüzden giriş tarafı diğer yüzeylerden farklılaşmıştır. Yukarıda kalan ikinci kısmında ise kufi hatlı kitabe ve onun üzerinde geometrik alınlık yer almaktadır.

Yerden 7,20 cm yukarıda yüzeylerdeki bezeminin üzerinde bütün kümbeti dolanan 20x20x4 cm. ebatlarında, enli friz şeklinde üzeri iri kufi ile yazılmış bir kitabe kuşağı yer almaktadır.

XII ve XIII. yüzyılda tuğla malzemeyle yapılmış Anadolu'daki türbelere/kümbetlere öncülük ettiği ve etkilediği görülmektedir.

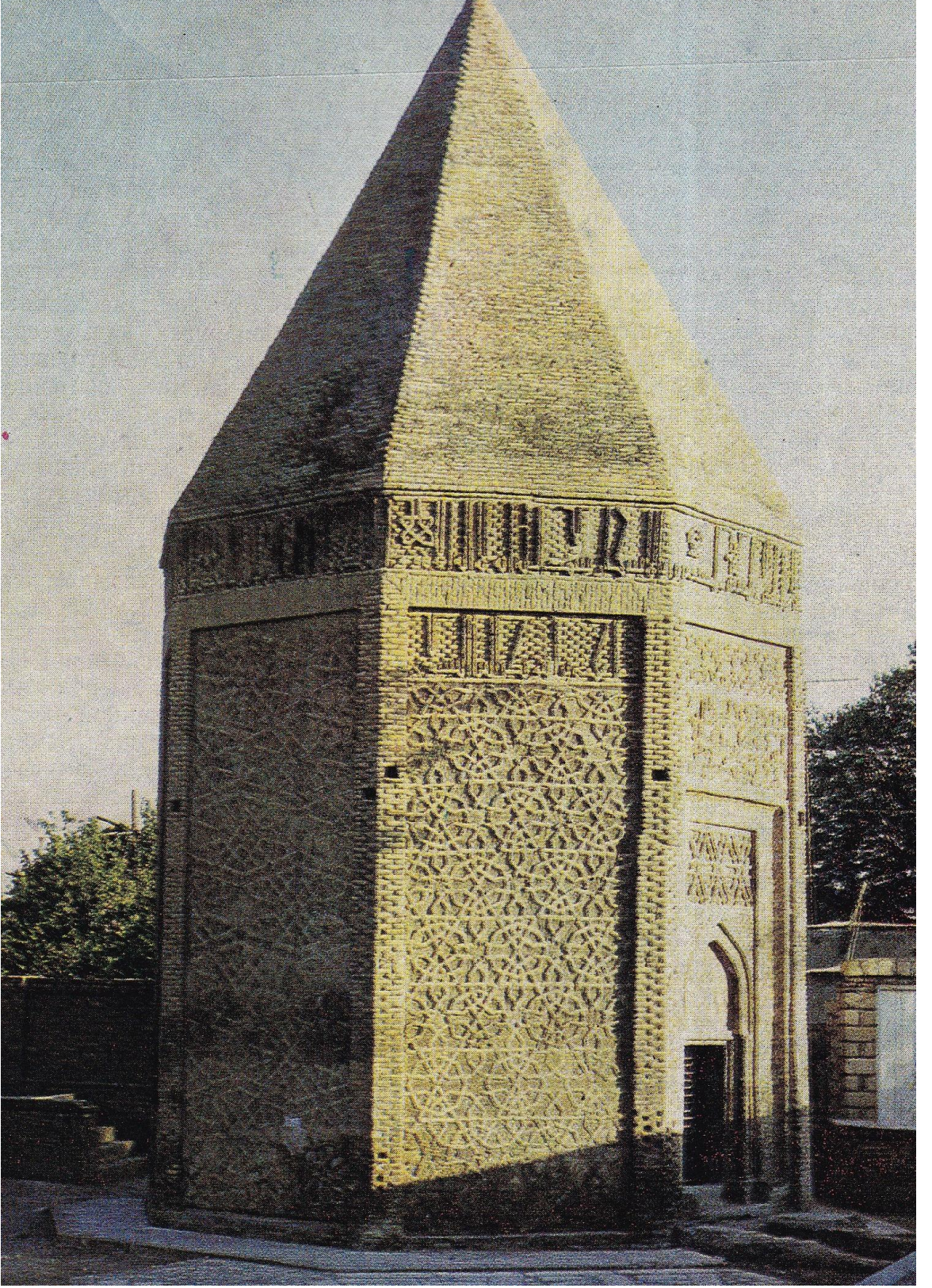

Çizim: 3-Yusuf Kuseyroğlu Kümbetinin yüzeylerinde yer alan bezemeden detay.

(A.V. Salamzade)

⁶ A. V. Salamzade – K. M. Mamedzade, “*Azerbaycan’ın Nahçıvan Mektebi*, Bakü, 1985. s.98

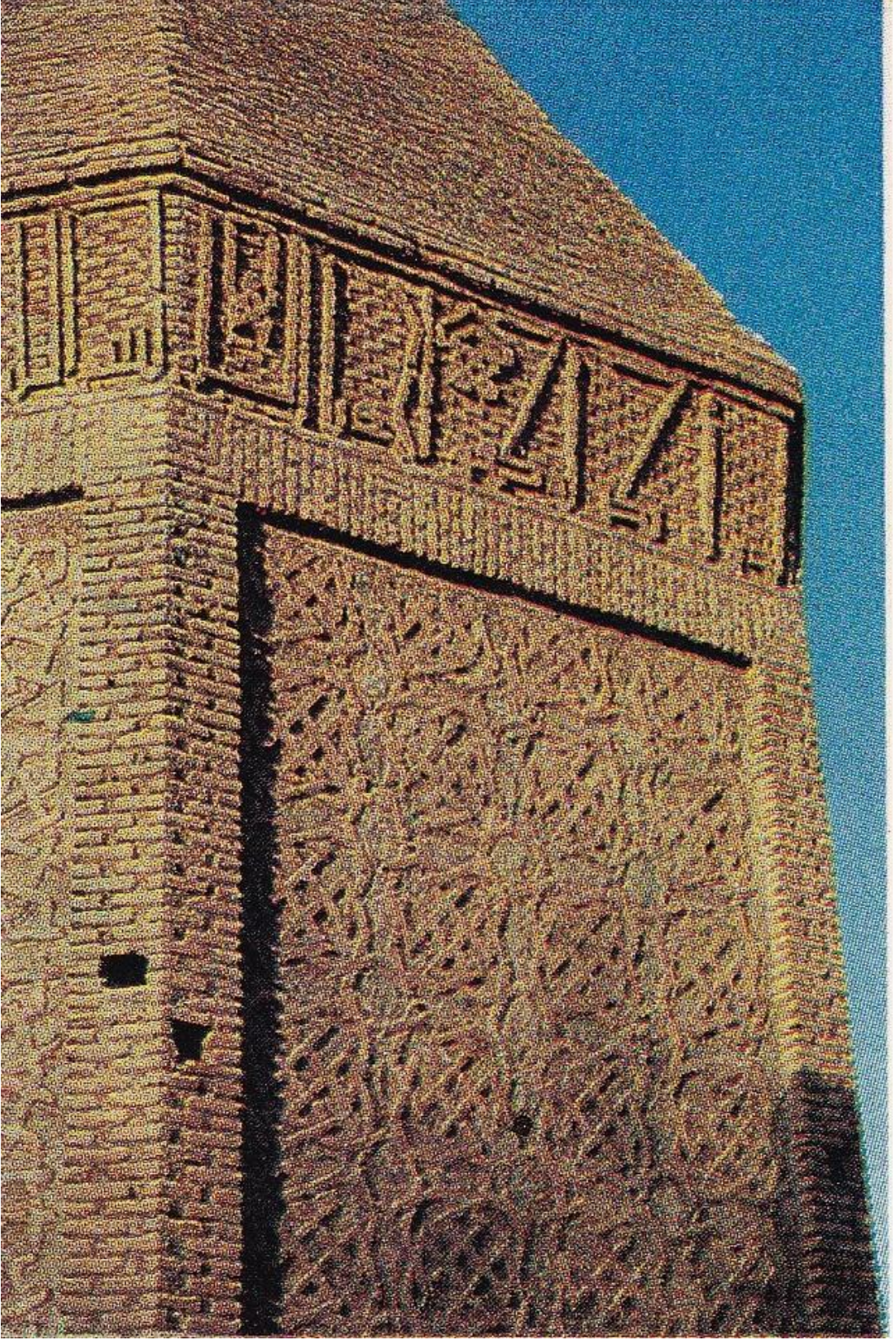
Resim: 1-Yusuf Kuseyroğlu Kümbetinden genel görünüm. (A.V. Salamzade)

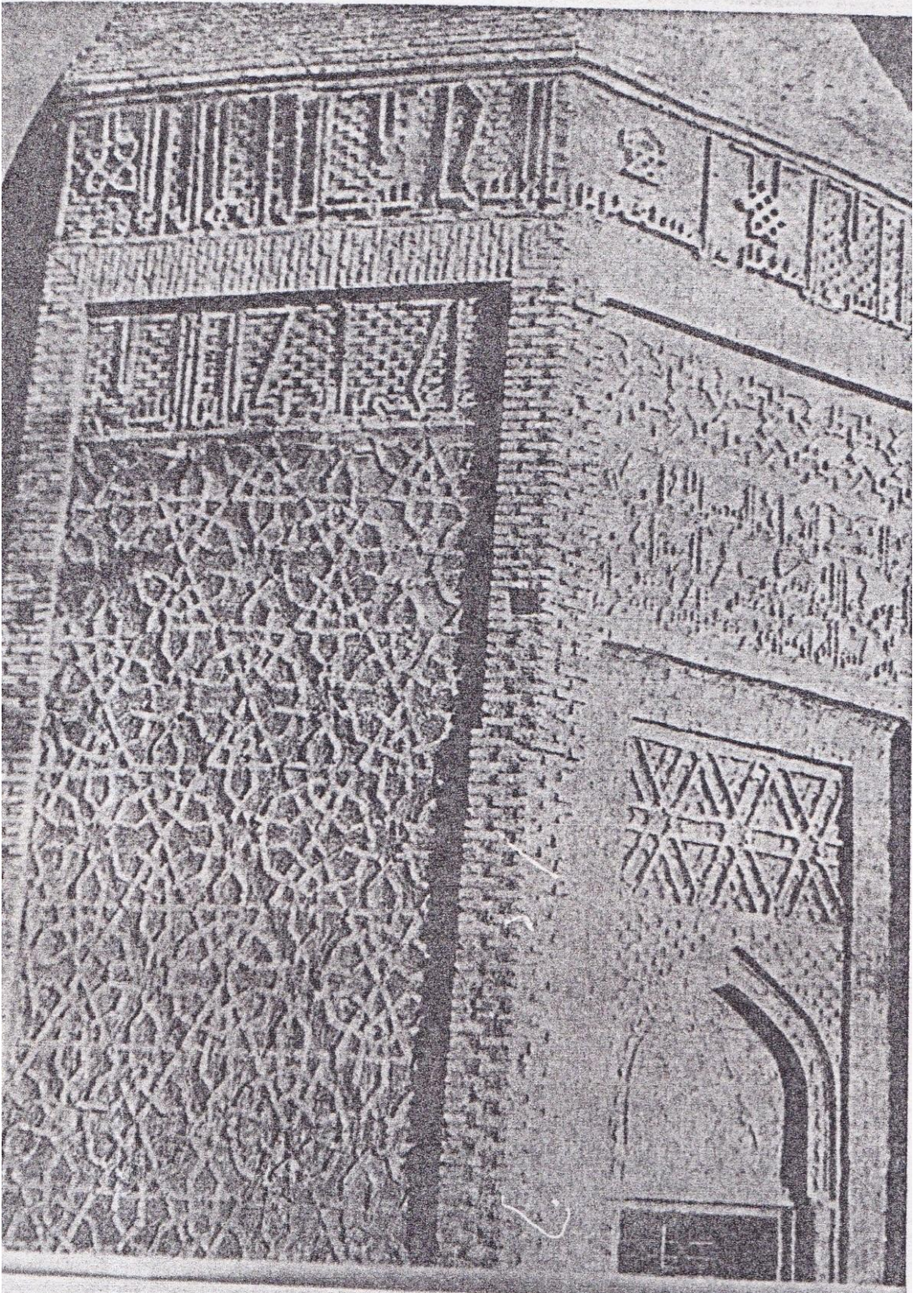
Resim: 2-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin portalinin alınlığı. (A.V. Salamzade)

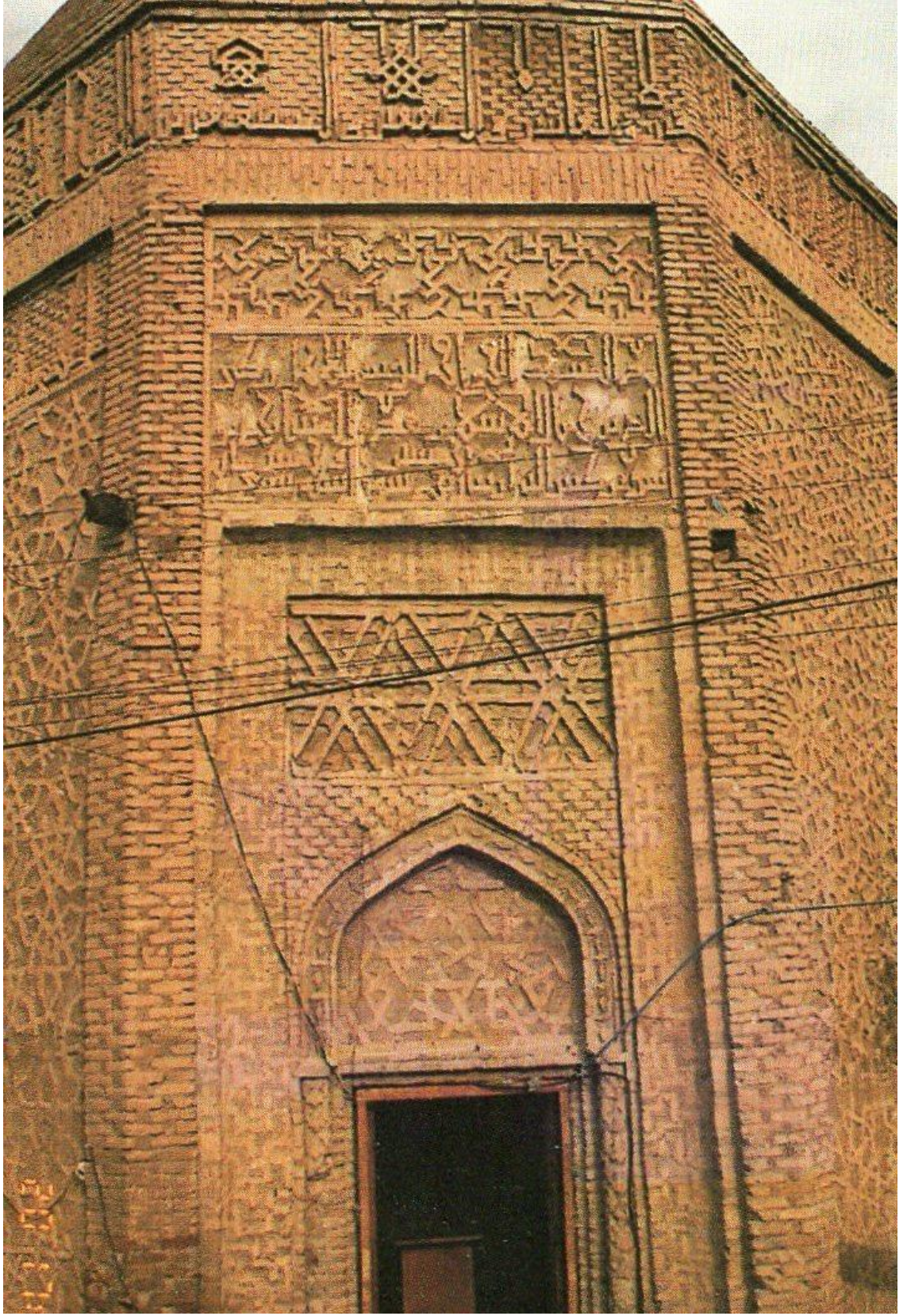
Resim: 3-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin yzeylerinden birinin gcrunüşü. (Y. Buğra Yılmaz Arşivi)

Resim: 4-Yusuf Kuseyroğlu Kumbetini yapan mimarın adının geğtiği kitabeli yzey. (O. Aslanapa)

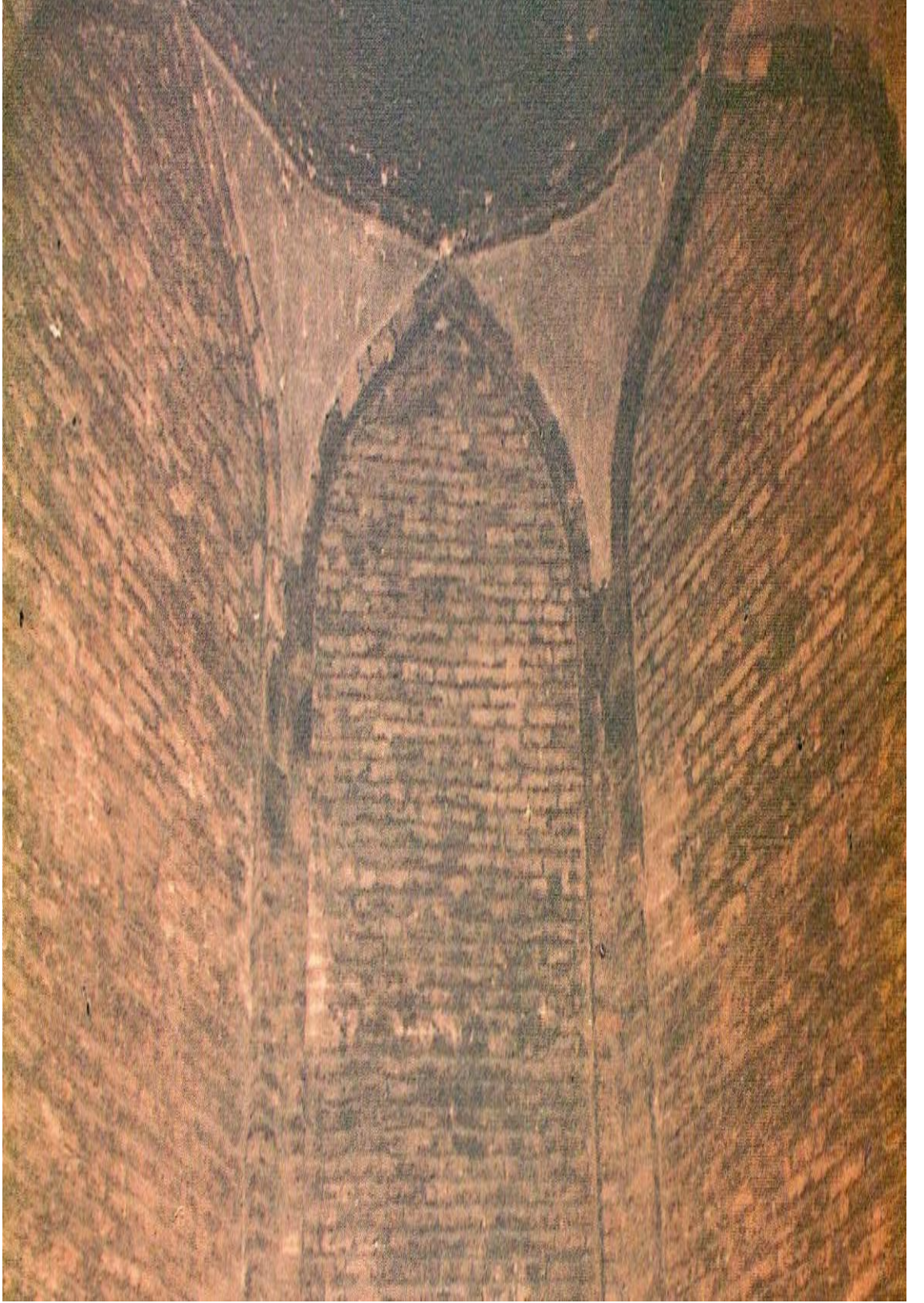

Resim: 5-Naheivan Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin portalinden görünüm.

(A.V. Salamzade)

Resim: 6-Nahcivan Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinin içten bir görünümü. (A.V. Salamzade)

1.2. MÜMİNE HATUN KÜMBETİ

Halk arasında “*Atabey Künbezi*” olarak anılan bu kümbet Nahçıvan Şehir merkezinde Nahçıvan Çayına hâkim geniş bir yerde yapılmıştır.

1.2.1. Tarihi ve Yaptıran

Kümbetin yaptırılması konusunda üç ayrı görüş vardır. Birincisi Atabey’in oğlu Muhammed Cihan Pehlivan’ın Karısı Mümine Hatun için yaptırdığıdır.⁷ İkincisi ise; İlideniz’in hanımı için, oğlu Kızıl-Arslan tarafından yaptırıldığıdır.⁸ Diğer bir görüş ise; Şemsedin İlideniz, birinci eşi olan Mümine Hatun için bu Kümbeti yaptırmaya başladığı, fakat Kümbetin yapımı sürerken vefat ettiği, o yüzden oğlu Cihan Pehlivan tarafından devam ettirilerek, yapımının tamamlandığıdır.⁹ Neticede yaptıran hakkındaki görüş ihtilafli olsa da mimarının kim olduğu ve yapılış tarihi, kitabesinde kesin bilgi olarak verilmiştir. Yusuf Kuseyroğlu Türbesinden 25 yıl sonra aynı Mimar (Acemi Ebubekiroğlu) tarafından yapıldığı ve tarih olarak da kümbetteki kitabede mimarın adı ile birlikte H.582 (M.S.1186-87) tarihi yazılıdır¹⁰.

1.2.2. Mimari Özellikleri

İhtişamıyla, ünüyle dünyaca da tanınmış ve Azerbaycan türbelerinin içinde en güzeli olan Nahçıvan Mümine Hatun kümbeti; hazire ve ongen gövde bölümünden ibarettir. Dıştan ongen, içten dairevi plan düzenlenmesine sahip olan yerüstü mekânı, Türbenin dairevi görünüşü için genel kompozisyon, dikkatle tasarlanmış ve kurulmuştur. Yüzeylerin her biri eşit ölçülerde düşünülmüştür. Her biri eşit şekilde tasarlanan yüzeylerdeki bezemeler, çeşitlendirilmiştir. Portal, yüzeylerin görüntüsünü bozmayacak şekilde titizlik ve ahenkle düzenlenmiştir. Başarılı bir şekilde süslemelerde uygulanan uyumluluk, yapıdaki görkemliği ve güzelliği ile dikkat çekmiştir. Burada şunu da ifade etmek lazımdır ki, Yusuf Kuseyroğlu’nda uygulamaya koyulan prensipler, burada olgunluğa erişmiştir.

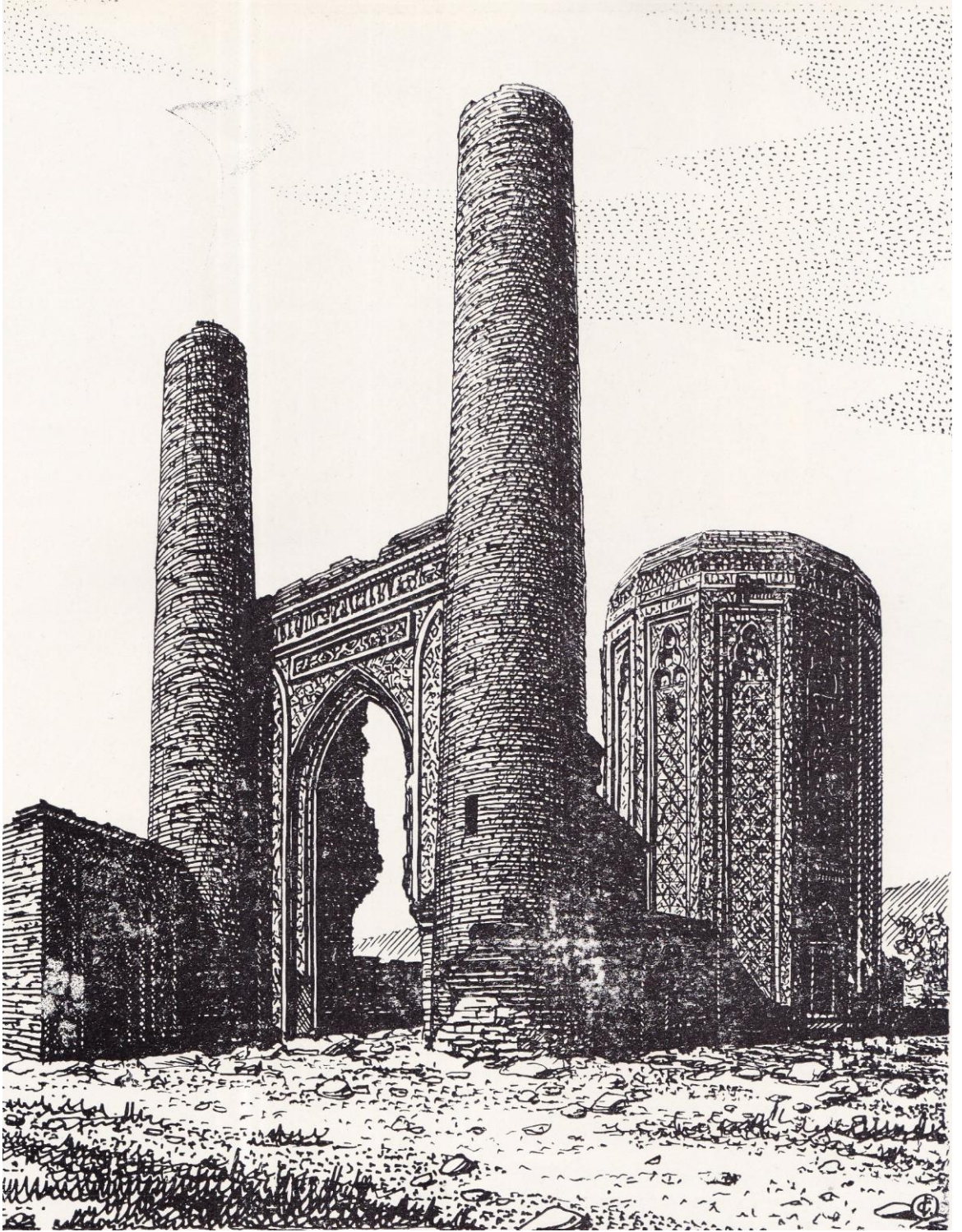
⁷ A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, “*Azerbaycan’ın Nahçıvan Mektebi*” Bakü, 1985. s.106.

⁸ Oktay Aslanapa, *Türk Cumhuriyetlerinde Mimarlık Abideleri*, Türksoy Yayınları, Ankara, 1996, s. 129

⁹ Gülnare Kanberova, *Ortaçağ Azerbaycan Mimarlığının Banisi Acemi Ebubekir Oğlu Nahçıvani*, http://www.kardeskalemler.com/kasim2012/acemi_ebubekir_oglu_nahcivani.htm, 26.6.2017 saat:22,00

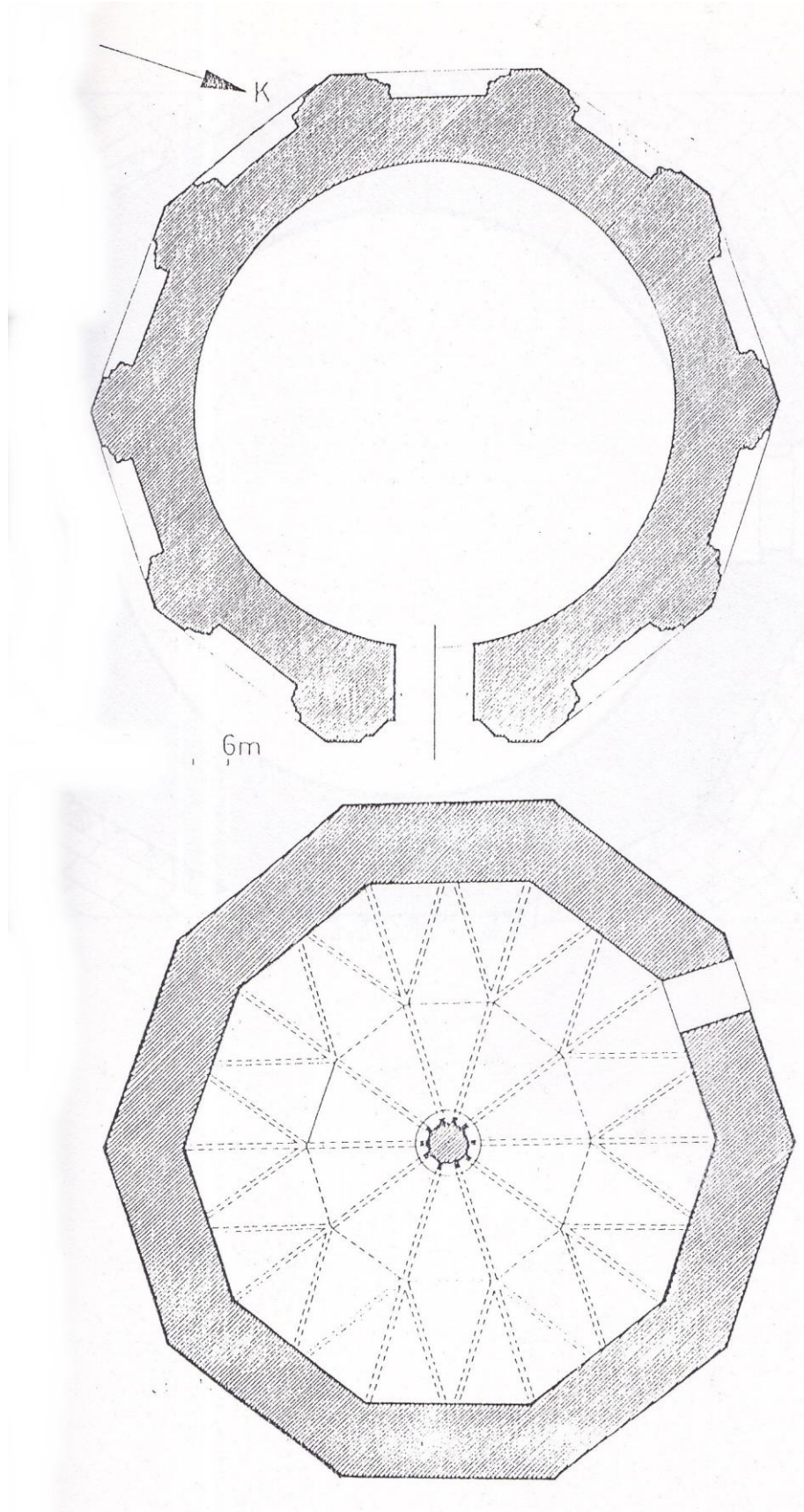
¹⁰ Suut Kemal Yetkin, *İslam Sanatı*, Ankara, 1954, s.28

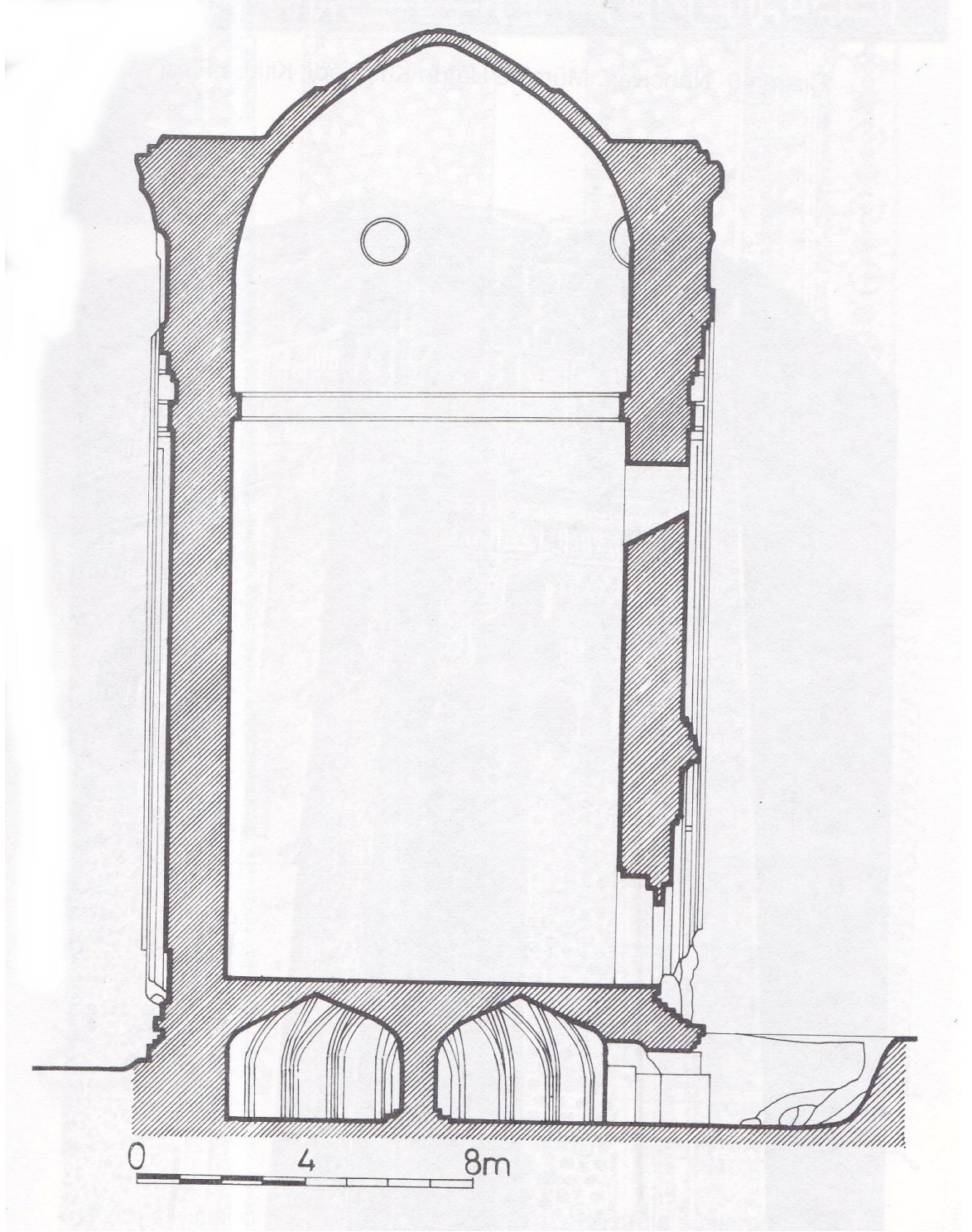

Resim: 7-Şuan izi dahi kalmayan, Mümine Hatun Kumbetinin çift minareli portalini gösteren gravürü. (A.V. Salamzade)

Çizim: 4-Mümine Hatun Kümbetinin planı. (A.V. Salamzade)

Çizim:5-Mümine Hatun Kümbetinin kesiti. (A.V. Salamzade)

Resim: 8-Mümine Hatun Kumbetinden genel görünüm. (Y.B. Yılmaz Arşivi)

Resim: 9-Mümine Hatun Kümbetinin diğer tarafından, başka bir genel görünüm. (Y.B. Yılmaz arşivi)

Resim: 10-Mümüne Hatun Kumbetin giriş cephesinden bir görünüm. (Y.B. Yılmaz Arşivi)

Kitabe, Yusuf Kuseyroğlu'nda üst örtünün altında dolaşan kitabe, kuşağında yer alırken, Mümüne Hatun'da farklı olarak, yan taraftan, girişin üzerinde ki merkezi kısma yerleştirilmiştir. Kitabede Mimar Acemi Nahcivani'in adı yazılıdır.

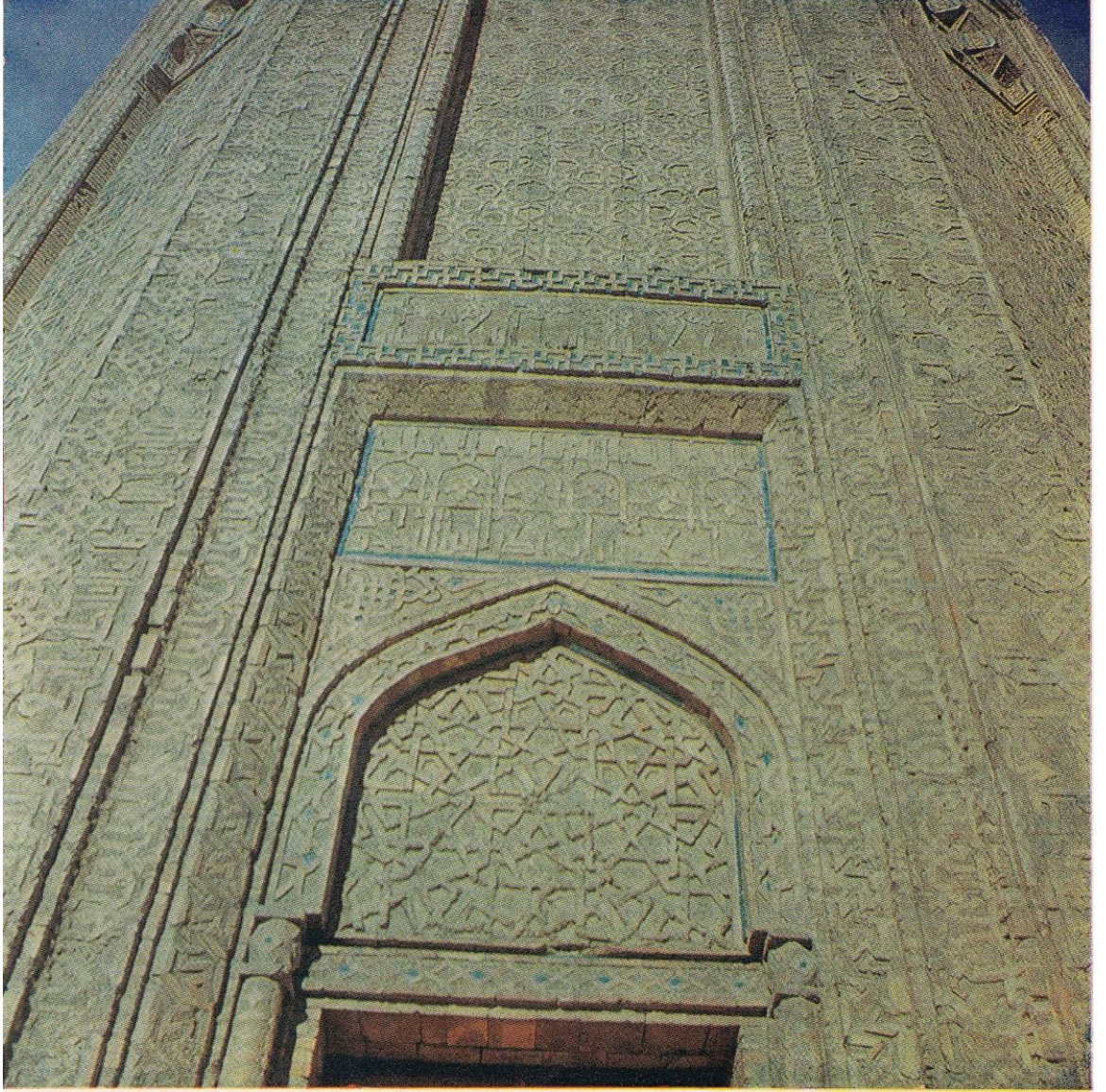
Her mimarın bir ustalık eseri olmuştur. Mümüne Hatun Kumbeti de Acemî Nahcivani'nin ustalık eseridir. Mimar için *Şeyhül-mühendis* (*Mimarların başı*) unvanı layık görülmüş ve böyle biline gelmiştir. Yüksekliği 25 m.yi bulan kumbet, inceden ince bir hesaplar manzumesidir. Buna haklılık payı veren, gerek yapının plan ve tasarımı gerekse süslemeleri olmuştur.

Dış on yüzden her biri mukarnaslı taç ile tamamlanan, çok da derin olmayan mihrap nişleri, yapının mimari görüntüsüne ayrı bir güzellik katmaktadır. Ongenin köşeleri, Yusuf Kuseyroğlu'nun köşelerinin sadeliğinden, geniş ve yeterince kalın olarak ayrılmıştır. Yüzeylerin her biri baştanbaşa geometrik bezeme ile doldurulmuştur. Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinde köşeler, ayrı ayrı bezemeli yüzeyler arasında yalnız sınır rolü oynadığı halde, burada köşeler, süslemeleriyle yapının genel estetiğine ayrı bir güzellik katmıştır. Zarif süslemelerin yer aldığı dar ve uzun mihrap nişlerinde renkli çini kullanarak, Mimar sanki asıl dayanak rolünü oynayan köşelere nispeten, satırların hafif ağırlığına nail olmuştur.¹¹ Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinden

¹¹ A. .V. Salamazade.- K. M. Mamedzade, "Azerbaycan'ın Nahcivan Mektebi", s.116.

farklı olarak, burada köşe çıkıntıları bezemesiz bırakılmıştır. Velhasıl bezeme zenginliği dış yüzeyde yoğunlaşarak, başarılı bir süsleme sağlanmıştır.

Resim: 11-Mümüne Hatun Kumbetinin portal alınlığı ve mimarın adı geçtiği kitabeden bir görünüm. (A.V. Salamzade)

Mimar, Yusuf Kuseyroğlu Kumbetindeki kompozisyondan yola çıkarak, burada geometrik bezemeleri ve konumu itibariyle de dekora katkı sağlayan kitabeleriyle uyumluluk sağlamıştır. Yusuf Kuseyroğlu Kumbetinde olduğu gibi Mümüne Hatun kumbetinde de geometrik şekillere göre kerpiçler/tuğlalar yerleştirilmiştir. Burada Yusuf Kuseyroğlu Kumbetine göre önemli bir yenilikte, geometrik bezemelerin içine firuze renkli çiniler yerleştirilmiş olmasıdır. Bu firuzeler, kimi yerde şekil veren bir elaman olarak kullanılmıştır.

Tek bir rengin kullanıldığı bu çiniler, haleflerine örnek teşkil edecek ve süslemelerde çok renklilik arz edecektir.

Resim: 12- Yüzeylerdeki süslemelerden detay. (A.V. Salamzade)

Türbenin mihrabiyeli nişlerinde birleştirilmiş geometrik bezeme, birbirine uygun unsurlardan çeşitli geometrik süslemeler, sanatkârane emeğin, ahengini göstermektedir. On yüzün her birinde yer alan çeşitli geometrik süslemeler, her yerde aynı karakterdedir. Birçok süslemenin arasında, şualar bırakan renkli ve çok köşeli yıldızlar yerleştirilmiştir. Yıldızlar beş, altı, sekiz ve çok köşelidir. Azerbaycanlı araştırmacılara göre; kadını sembolize eden, hayat ağacı, su damlası gibi belirtkelerin işlenmesi, kümbetin, kadının şerefine inşa edildiğini de ifade etmektedir. Türkiye'deki sanat tarihçi ve araştırmacılara göre de, hayat ağacı yerle gökyüzü arasında kozmik sembolizmi temsil etmektedir.

Dikdörtgen bir silme ile çerçevelenen mihrabiyeli nişin üzerinde kufi kitabe kuşağı ve onun da üzerinde mukarnas korniş yer almaktadır. Türbenin üst örtüsü yıkıldığından nasıl bir örtü ile örtüldüğü hakkında bilgide yoktur.

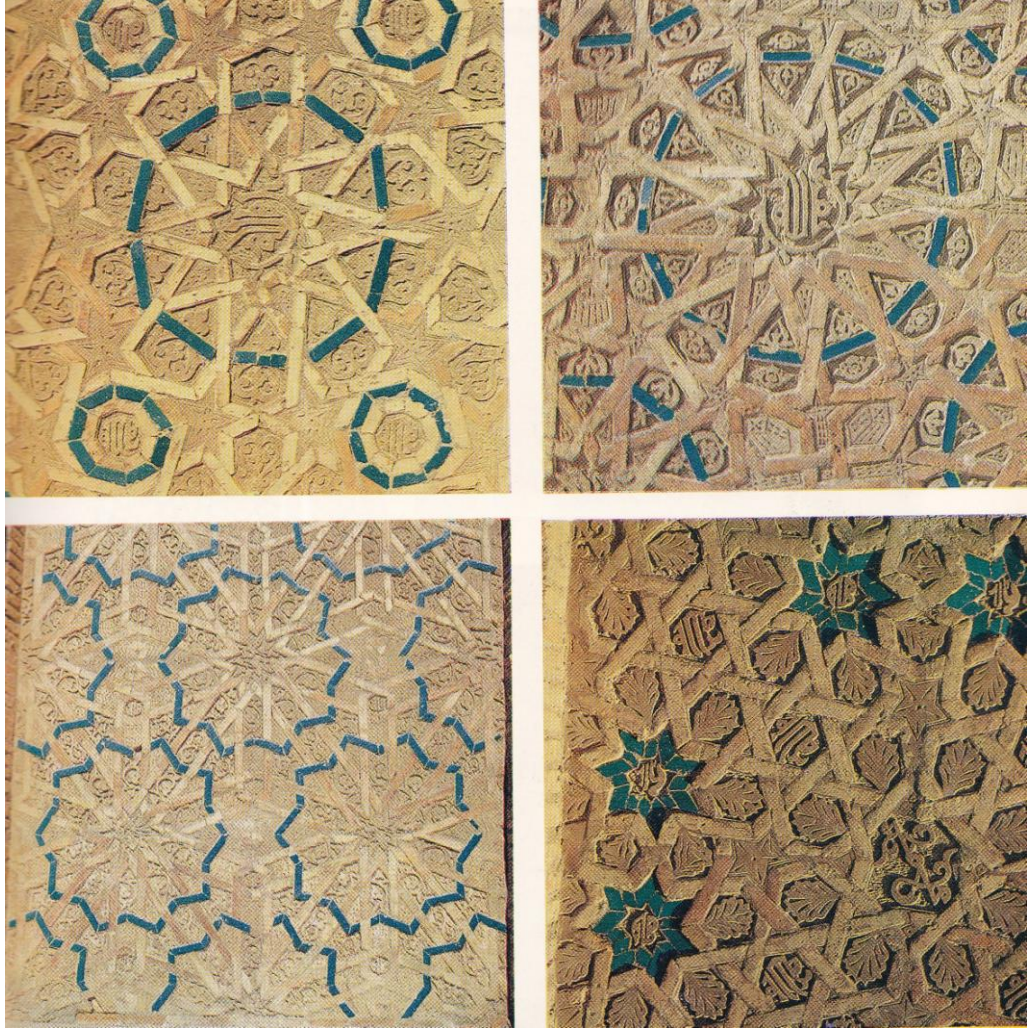

Resim: 13-Ortasında Allah lafzı yazılı süslemelerden bir başka görünüm. (A.V. Salamzade)

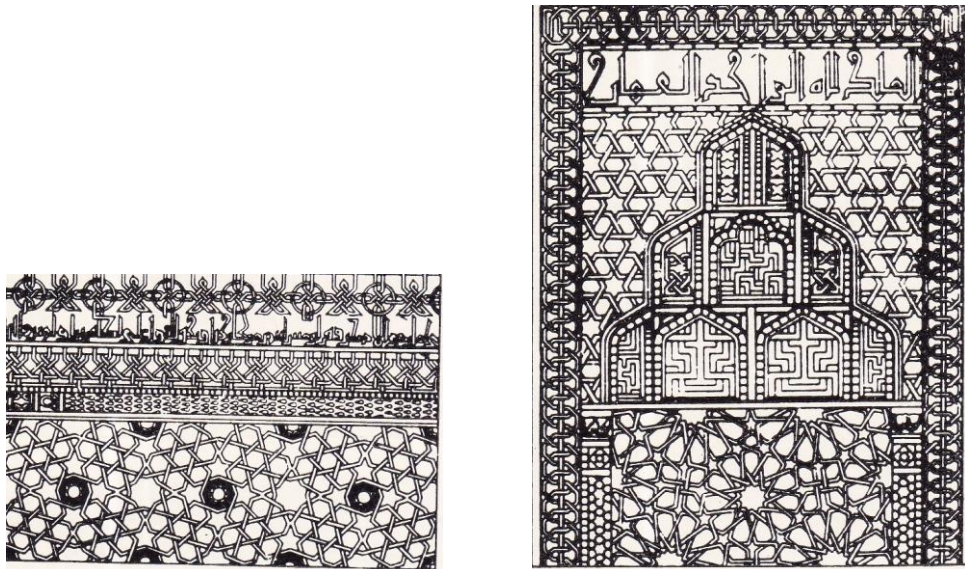

Resim: 14-Yüzeydeki firuze süslemelerden bir başka görüntü. (A.V. Salamzade)

Resim: 15-Mümüne Hatun Kumbetinin yüzeyindeki süslemelerden detaylar.

Çizim: 6-Bezemenin örgüsünü gösteren çizim. (A.V. Salamzade)

Resim: 16-Mümine Hatun Kümbetinin köşelerinde yer alan bezeme. (A.V. Salamzade)

Kümbetin hazire kısmı da ongen planında yapılmıştır. Merkezinde dayanak sütunu vardır ve taşıyıcı görevini yerine getirmektedir. Sütunun örgüleri, alçı ile işlenmiş, sade olmasına rağmen ayrı bir bezeme havası yaratmıştır. Sütun yukarıdan aşağıya doğru incelen bir yapıya sahiptir.

Resim: 17-Hazire kısmında taşıyıcılık rolü üstlenmiş olan sütun. (O. Aslanapa)

Dış cephesinde bezemede harikalar yaratan türbenin, içten duvarları bezemesizdir. Mimar burada 20 m yüksekliğe¹² yerleştirdiği kümbetin tavanında yer alan dört adet büyük ebatlı madalyon ile yapının iç süslemesine gitmiştir. Türbenin iç kısmında yer alana 1,5 m'lik çaptaki yuvarlak madalyonlar, kuzey, güney, batı ve doğuda olmak üzere dört tanedir. Kümbetin tavanın tam ortasında beşinci bir madalyonunda izlerinin varlığı da görülmektedir.

Kümbetin tavanına alçı karışımı ile yapıştırılarak ve oyma tekniği ile birbirlerine geçmeli geometrik şekiller verilen madalyonlarda yer alan yazılar ve süslemeler ayrı ayrı üslupta işlenmiştir. Yazıların esasını kufi yazı karakteri teşkil etmektedir. Bu madalyonlar, daha sonra Sultaniye'deki Olcayto Hüdabend Türbesine örnek teşkil edecektir.

Resim: 18-Sultan Olcayto Türbesinde yer alan madalyon. (A.V. Salamzade)

Y. Yakobstal¹³, Mümine Hatun Kümbetini ilk inceleyen olmasına rağmen, yapının tavanındaki madalyonlardan bahsetmemesi bir başka sorudur. Bir başka garip durumda M.

¹² A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, "Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi", s.116

¹³ A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, "Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi", s.119

Hartman'ın hazırladığı ve *Y. Jakobstal*'in¹⁴ eserine ilave ettiği yazılarda da madalyonlardan hiç bahsedilmemiştir. Her iki araştırmacının da madalyonları görmemesi mümkün değildir. Oysaki gerçekte madalyonlar olmasaydı; 1939 ve 1940'lı yıllarda kümbet hakkıyla ve detaylı bir şekilde incelendiği sırada ve tavandaki madalyonların resimlerinin çekilmesi de mümkün olmazdı¹⁵. Daha sonra araştırmacı ve epigrafçı *E. Eleskerzade*¹⁶ de madalyonlarda yer alan yazıları okumaya çalışmıştır. Madalyonların varlığından, yazmış olduğu *Azerbaycan Mimarisi* adlı eserinde bahsetmiştir. Ayrıca Mimar *T. Bağırzade* tarafından birinci madalyonun yapılışı, grafik olarak incelenmiştir¹⁷. Daha sonra 1981 yılında madalyonların resimleri yeniden çekilmiştir.

Madalyonların içinde yer alan yazılar, araştırmacılar tarafından ilk zamanlar okunamamıştır. Mümine Hatun Kümbetinden 128 yıl sonra yapılmış olan; Sultaniye'deki Olcayto Türbesindeki madalyonlar, Mümine Hatun kümbetinde yer alan madalyonlardan daha iyi durumda ve net okunabilmekteydi. Araştırmacılar, Sultan Olcayto Kümbetindeki madalyonlardan yola çıkarak, Mümine Hatun Kümbetinin tavanında yer alan madalyonlardaki yazıları okuyabilmişlerdir. Aslında madalyonlarda yer alan yazılar net olmamakla birlikte, okunamayacak durumda da değildir.

Dört ayrı madalyon, dört ayrı üslupta yapılmıştır. Süslemeleri ve yazıları birbirlerinden farklıdır. Sanatçı, dış yüzeylerde uyguladığı süslemelerdeki birlik ve ahengi burada farklı üsluplarda oluşturduğu madalyonlarda uygulamamıştır.

---

¹⁴ A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, “*Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi*”, s. 119

¹⁵ A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, “*Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi*”, s. 119

¹⁶ A. A. Eleskerzade, *Azerbaycan Mimarisi*, Bakü, 1979. s.319

¹⁷ T. Bağırzade, *Ob Osobennostrk vnutreacgo postro enip mavzolei Mömine Hatun*, Bakü, 1960, s. 60-63

Resim: 19-Bir numaralı madalyon. (A.V. Salamzade)

Birinci madalyonda sekiz defa *Allah ve Muhammed* lafzı tekrarlanarak, yazılmıştır. Madalyon tamamen bitki motifleriyle bezenmiştir. Madalyonun dış kenarında yine bitkisel motiflerle bir bordür oluşturulmuştur. Madalyonun tam merkezinde *Allah lafzı* yazısı, yazının etrafı yine küçük bir daire ve dairenin dışında ise; iç içe geçmiş olan beş köşeli yıldız ve kozmik¹⁸ hava oluşturan şekiller yer almıştır. Diğer madalyonlarda da farklı yıldız şekilleri denenmiştir. Bu yıldızların yerleştirilme şekilleri farklı olsa da kozmik hava yaratmıştır.

¹⁸ Yunus Berkli, *Türk Sanatında Avrasya Üslubunun Evreleri*, Atatürk Üniversite Yayınları, Erzurum 2011. s.157

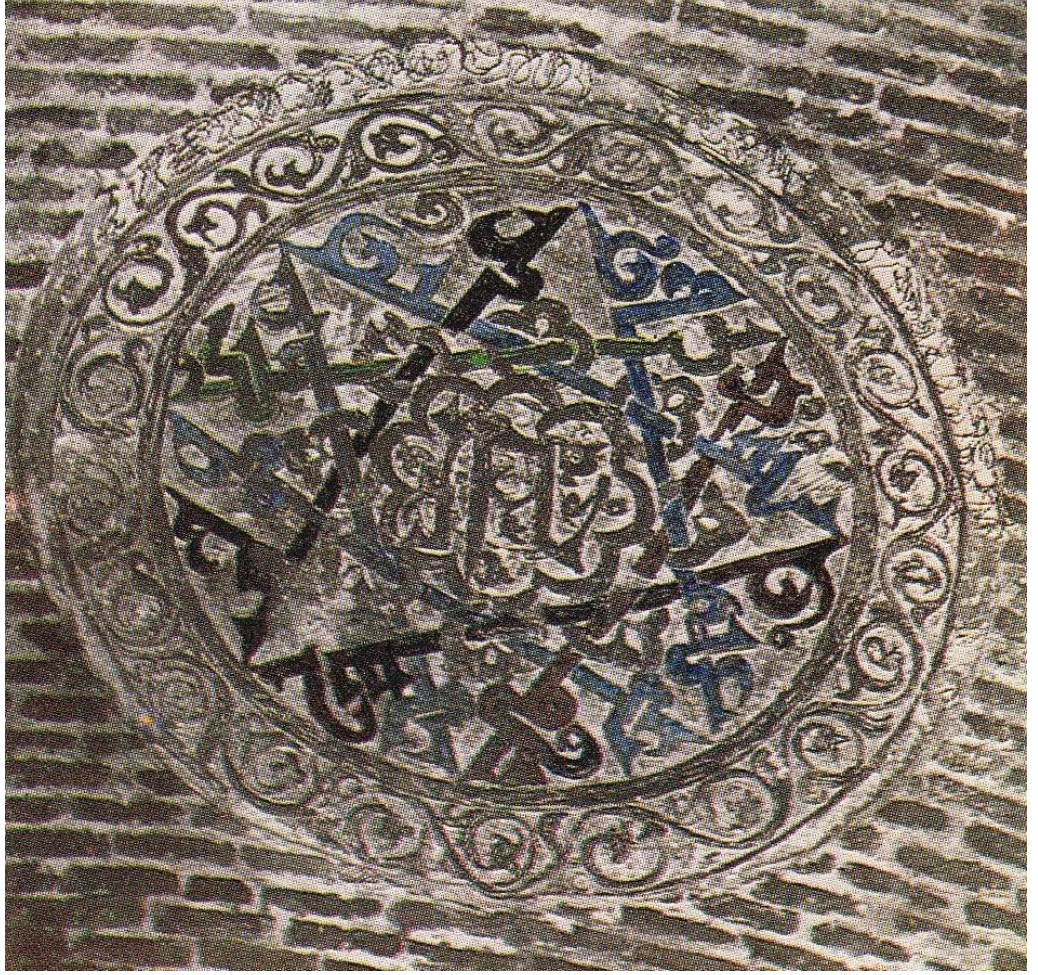
Resim: 20-İki numaralı madalyondan görünüm. (A.V. Salamzade)

İki numaralı madalyon:

Sanatçı, birinci madalyondan farklı olarak, madalyonun içini değişik sözlerle doldürmüştür. Yine en merkezinde *Allah lafzı* yer almıştır. Madalyonun merkezine yerleştirilen 5 köşeli yıldız ve onun dışında yine beş köşeli bir yıldız oluşturulmuş, içteki yıldızla dıştaki yıldız beş köşeli olmalarına rağmen tamamen farklı tasarlanmıştır. Her iki yıldızdan, dışarıdakinin kenarları daha geniş ve basık tutulmakla birlikte içeride yer alan daha ince kenarlı yıldızın köşeleriyle birbirine geçmektedir. Yıldızın kenarlarında ise peşpeşe *Allah* ismi çiçekli küfi karakterde yazılmıştır. Kompozisyon yönünden her iki elaman beşgen ve beşköşeli yıldız oldukça uyumlu birleşerek, beşgen çerçeve görüntüsü vermektedir. Beşgenimsi yıldızın kenar

çizgilerinin manası anlaşılammıştır. Yıldızın kenarlarındaki çerçevede “Ömer” ismi, 6 defa tekrarlanmıştır.

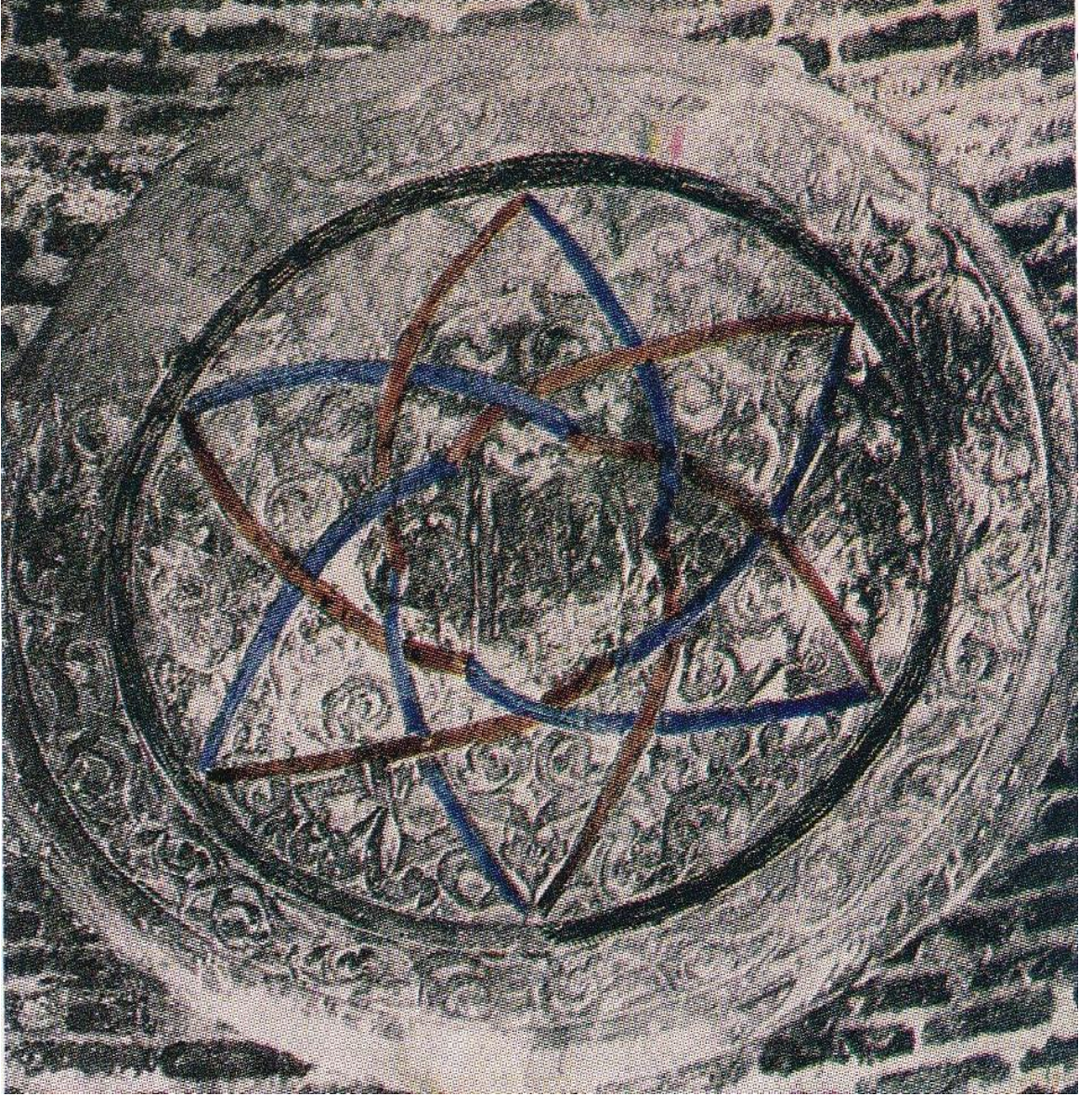

Resim: 21-Üç numaralı madalyondan görünüm. (A.V. Salamzade)

Üç numaralı madalyon:

Merkezine yerleştiren rozet, kufi yazılarla birleştirilerek sekizgen oluşturulmuştur. Bu sekizgeni çevreleyen dairevi çerçeve ise bitkisel motifli bordürle donatılmıştır. Rozette yer alan sekiz adet kufi yazıda İslam'ın ilk sekiz halifesinin adları yazılmıştır. Yapılışına göre, madalyonun ortası merkezleştirilmiş yonca yaprağı ile birleştirilmiştir. Burada kufi karakterli yazıların, düz hatlarıyla kesişip, yonca yaprağı motifini ortaya çıkardığını görülmektedir.

Resim: 22-Dört numaralı madalyondan görünüm. (A.V. Salamzade)

Dört numaralı madalyon:

Altı köşeli yıldızdan oluşan bu madalyon, kompozisyon yönünden bir numaralı madalyona benzemektedir. Yıldızların köşelerinde yer alan altı yazıdan beşi net okunmaktadır. Beşinde de “Allah” yazılıdır, diğer altıncısı tahrip olduğu için okunamamıştır, ancak burada da kompozisyonun genel ahengine göre “Allah” lafzı yazısı yer almalıdır diye düşünülmektedir. Diğer madalyonlardan farklı olarak, burada dört halifenin ismi iktidar sırasına göre yerleştirilmiştir. Diğer madalyonlarla ortak noktalarından birisi hepsinin merkezinde *Allah* isminin yazılmış olmasıdır.

Resim: 23-Mümüne hatun Kümbetinin tavanından görünüm. (O. Aslanapa)

Bu kümbeti çevreleyen bir kuşatma duvarının olduğu ve girişini sağlayan çift minareli bir portalin varlığını; XIX. yüzyılın sonlarında yabancı seyyahların çizmiş oldukları gravürlerden anlaşılmaktadır. Çizilen gravürden taç kapının görkemliliği görülmektedir. Hangi şartlar ve sebepler altında yıkılıp gittiği ise bilinmemektedir. Sevindiren bir durum ise Nahçıvan'a 60 km

mesafede ve kuzeybatısında yer alan Karabağlar Koday Hatun Kümbetinin taç kapısı Mümine Hatundan daha küçük bir şekilde yapılmış olmasıdır.¹⁹

Çift minareli portalın, daha sonra Anadolu'daki medreselerde de sevilerek uygulandığı görülmektedir.

Bu türbenin bir benzeri de, örneğinden 10 yıl kadar sonra *H.593 (1186-1187)te Meraga'da inşa edilmiş olan Künbed-i Kebud'dur.*²⁰

Türbenin Anadolu'ya tesiri Büyük Selçuklularla olmuştur. Geometrik şekilleri ve firuze rengin, çeşitli tekniklerle en başarılı bir şekilde uygulandığı görülmüştür. Bunun akabinde Anadolu Selçuklularıyla giderek zenginleşip, İslam mimarisinin ana süs unsurlarından olmuştur.²¹

Büyük Selçukluların, geniş bir coğrafyaya hâkim olması ve başarılı bir medeniyet kurmasıyla birlikte Orta Asya'dan aldığı değerleri sentezleyip, geliştirerek, Anadolu'ya aktardığı bilinmektedir. Anadolu'da ise, yüzyıllar sürececek olan ve geniş bir coğrafyada; siyasi, medeni ve mimari açıdan hüküm sürdürecektür Türk Osmanlı Devletinin mührüne şahit olunacaktır.

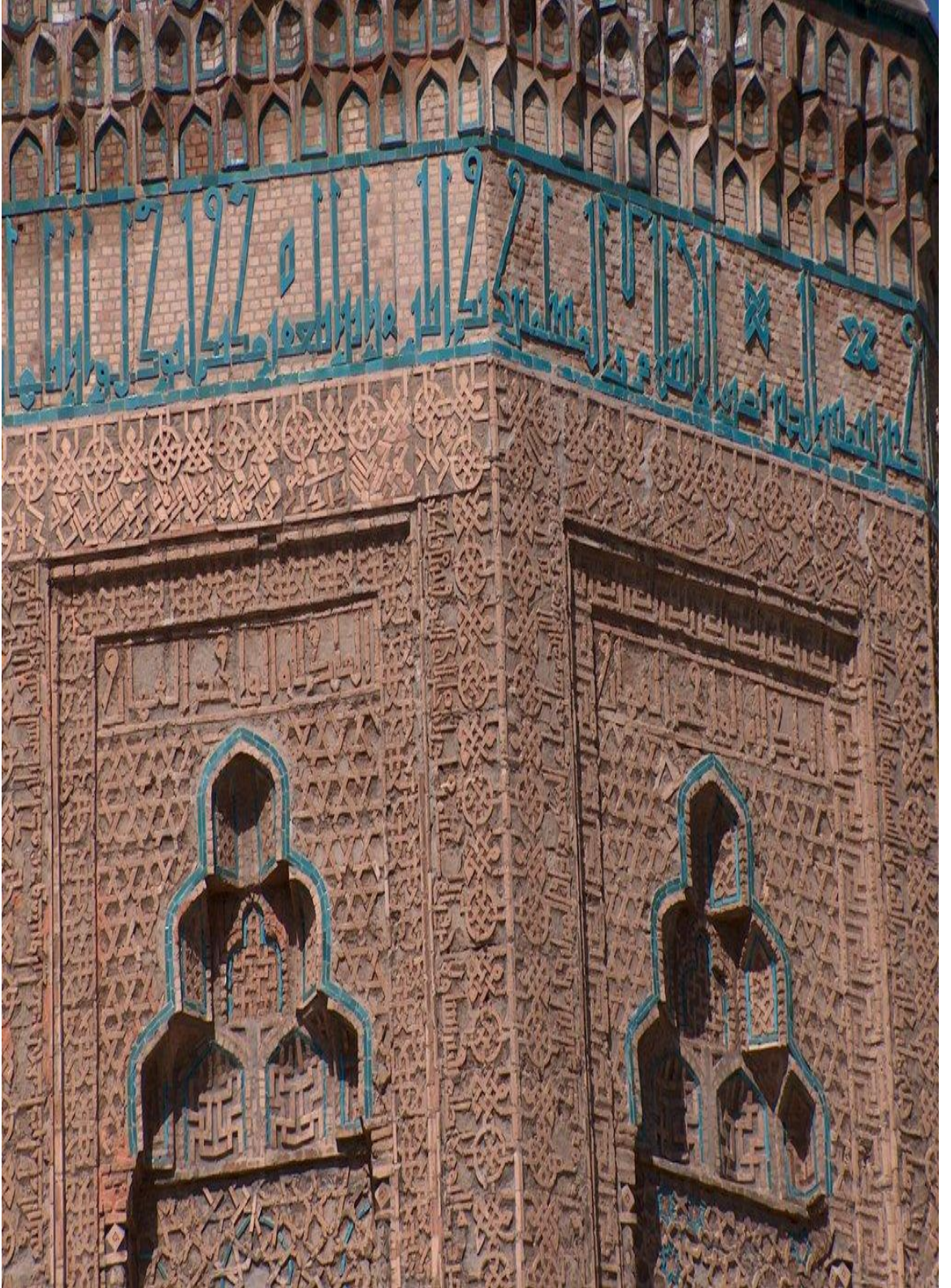
---

¹⁹ Oktay Aslanapa, *Türk Cumhuriyetlerinde Mimarlık Abideleri*, s. 151

²⁰ Suut Kemal Yetkin, *Türk Mimarisi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1970, s.30

²¹ Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1996, s. 14

Resim: 24-Nahcivan Mümüne Hatun Kümbetinin en üstte yer alan yazı kuşağından bir görünüm. (A.V. Salamzade)

1.3. GÜLİSTAN TÜRBEŚİ

Culfa, Nahçıvan'ın Şehir merkezine 46 km uzaklıkta ve İran sınırına yakın bir yerleşim merkezidir. Türbe, Culfa'ya bağı Cuga köyünde yer almaktadır.

1.3.1. Tarihi ve Yaptıran

Türbenin yapıış tarihi ile ilgili olarak bir kitabe bulunmadığı için kesin bir tarih bilgisi de yoktur. Ancak Sanat tarihçileri, XII ve XIII. Yüzyılda yapılmış olabileceğı görüşünü savunmuşlardır. Azerbaycanlı Sanat Tarihçilerinden, A. V. Salamzade ve K. M. Mamadzade ise, kümbetin XIII. yüzyıldan evvel yapıldığını ileri sürmüşlerdir²². Görüşlerini Mimar Acemi Nahçıvan Ebubekiroğlu'nun ikinci eseri olan Mümine Hatun Kümbetinin (1186) tesirinin göz önüne alınması gerektiğine ve süslemelerin karşılaştırılması neticesine dayandırmışlardır.

1.3.2. Mimari Özellikleri

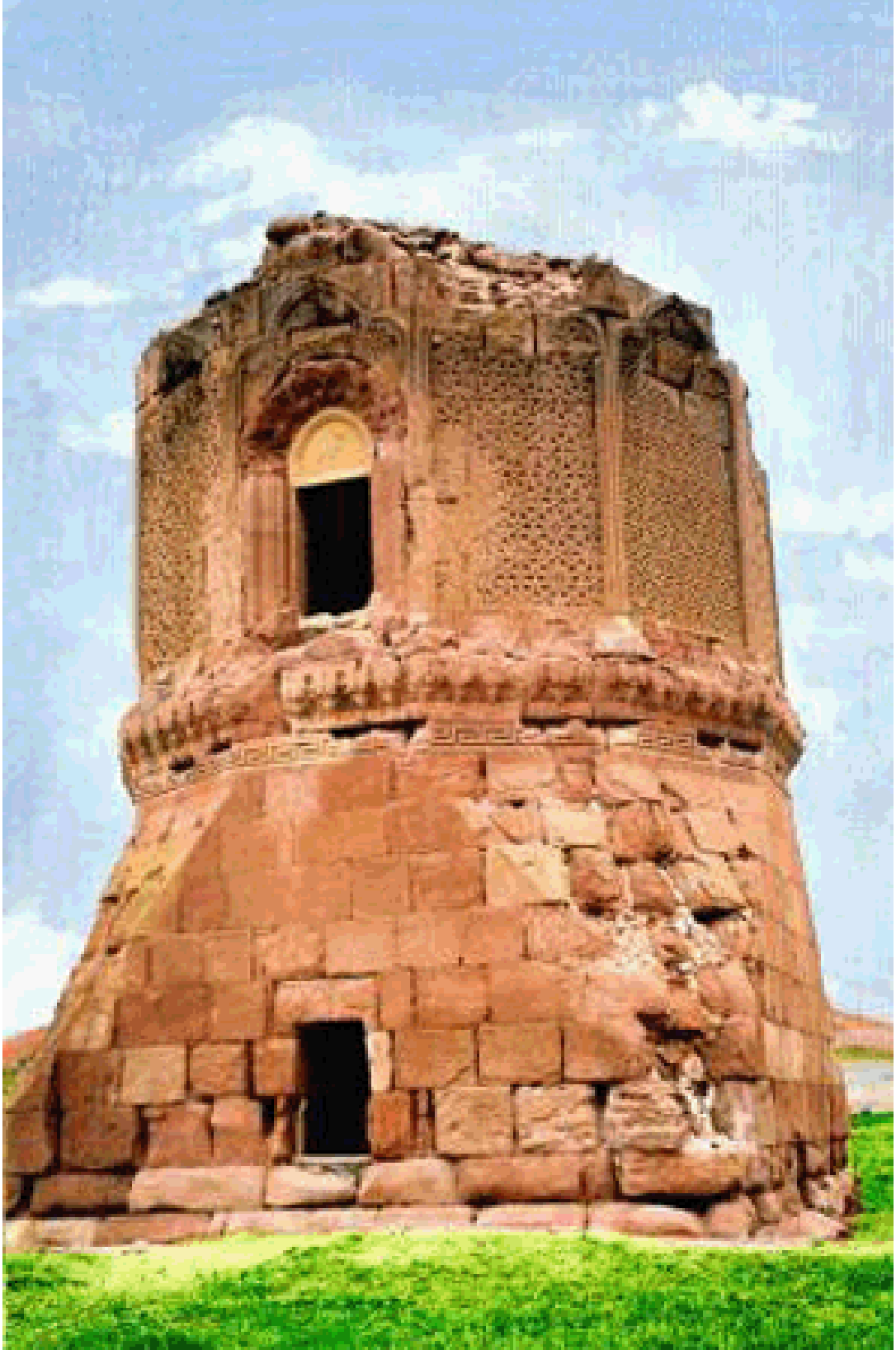
Nahçıvan'da ekol oluşturan Acemî Ebubekiroğlu Nahçıvani'nin yapmış olduğı eserler şüphesiz etki alanı oluşturmuştur. Süslemeleri ile etkilediğı eserlerden biriside, Culfa'ya bağı olan Cuga köyündeki Gülistan türbesi/kümbetidir. Nahçıvan türbelerinden farklı görünmektedir.

İki bölümden ibaret olan türbe, hazire kısmı ve onun üzerinde yer alan boş bir mekândan oluşmaktadır. Hazire kısmı zeminden yüksek tutulmuştur. Üstte yer alan asıl mekânın yapıışında özel bir amaç güdülmemiştir. Her iki katın planı da, aynı şekilde tasarlanmıştır. Onikigen planlı olan türbe sağlam kaide üzerine oturtulmuştur. Planının zemine uygulanışı, kare ve kare plandan sonra onikigen olarak uygulanmıştır.

Türbenin malzemesi tamamen kesme taştan yapılmıştır.

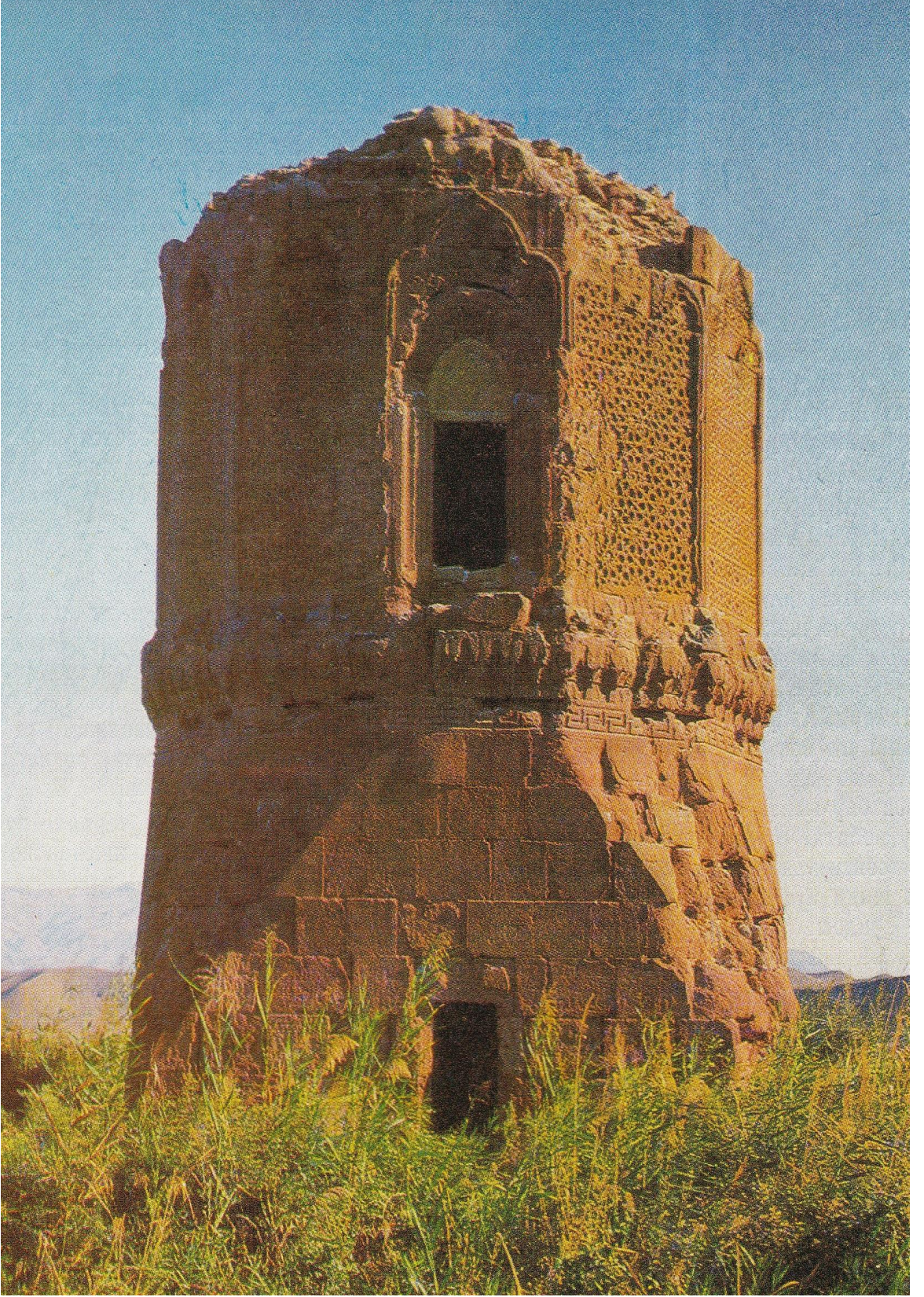
²² A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, "Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi", s.127

Resim: 25-Gülistan Türbesinin giriş kısmından görünüşü.

(www.nahcivan.net. erişim Tarihi 20.07.2014)

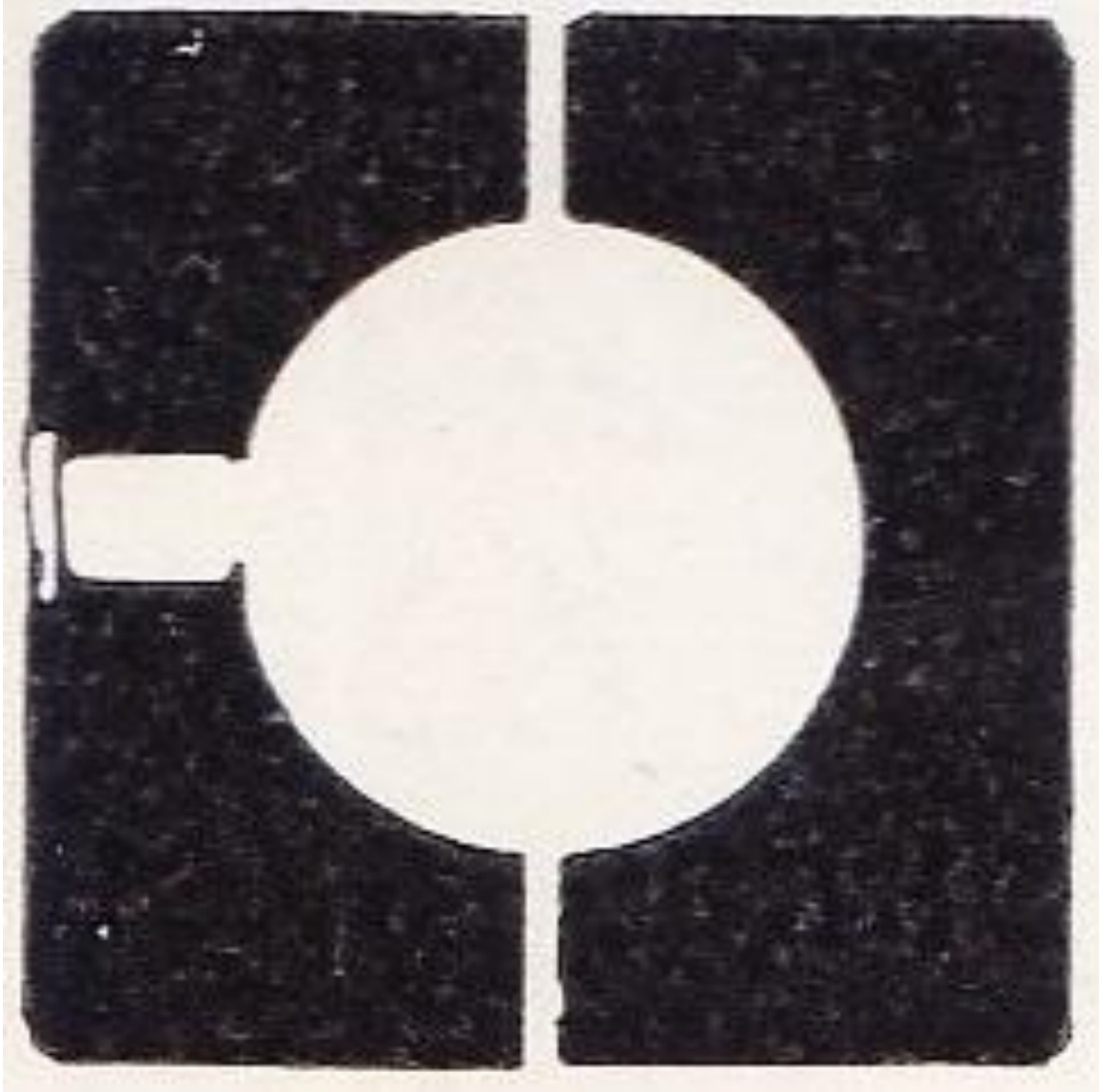

Resim: 26-Gülistan Türbesinin giriş yönünden bir görüntü. (A.V. Salamzade)

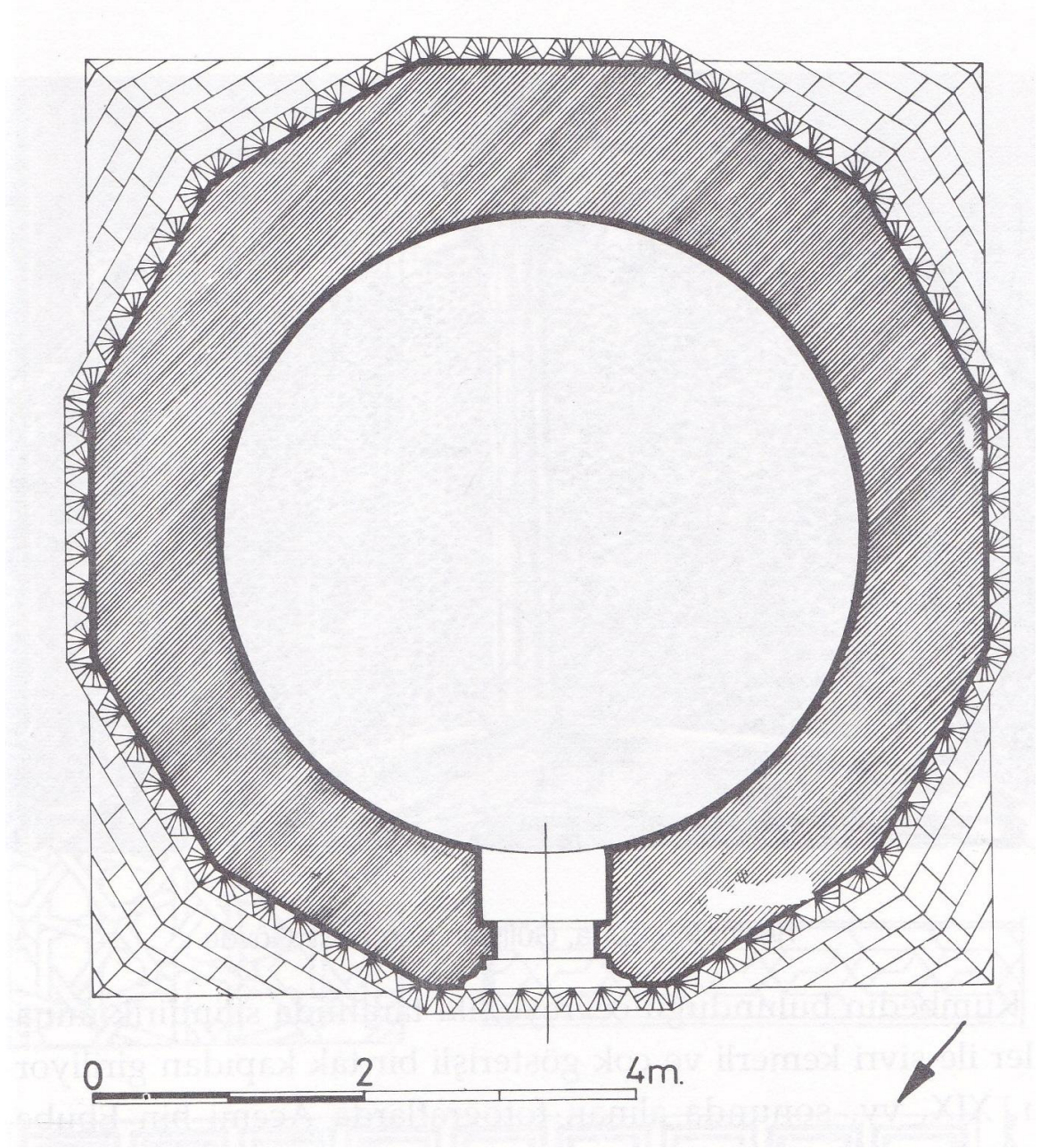
Büyük ve geniş olmayan dikdörtgen bir kapı ile hazire kısmına giriş sağlanmıştır. Gerek hazire gerekse ana mekân kısmının iç duvarları süslemesizdir. Hazire kısmına giriş rahat olmasına rağmen, ana mekâna girişe girmek, o kadar rahat değildir. Çünkü ana mekânın girişini sağlayan kapı yüksek tutulmuş ve merdiven yapılmamıştır. Üst katın girişini sağlayan kapı bir pencereyi andırmaktadır. Ana mekânın bir vazife görmemesine rağmen, hatıra eserlerin amacı düşünülecek olursa, bu durumun yadırganmaması gerekmektedir.

Çizim: 7-Kümbetin kaidesinin oturduğu kare plan. (A.V. Salamzade)

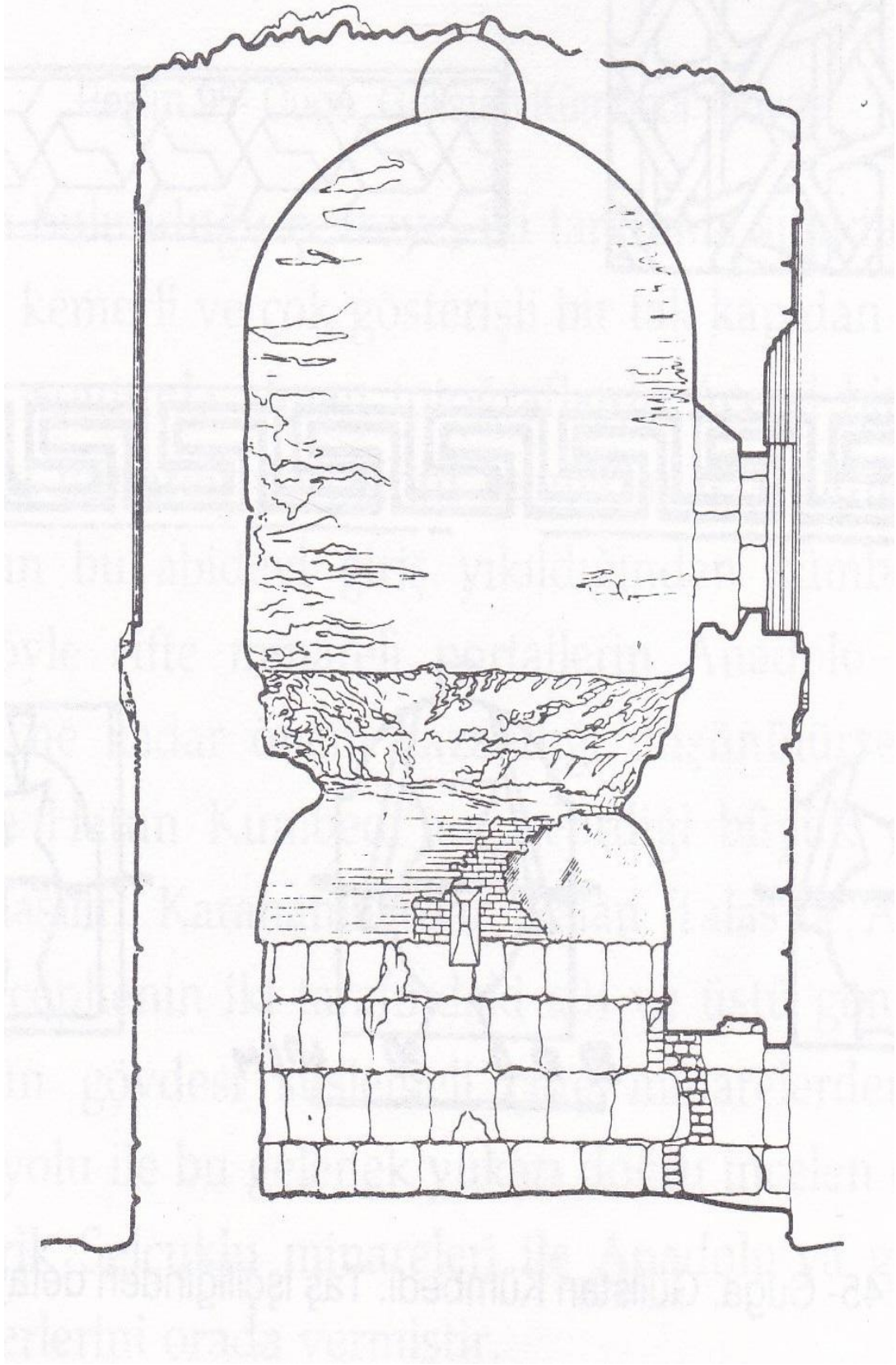

Kare bir alana oturan türbenin planı, ana gövdeye geçişte çokgenleşmiş ve daha sonra ana gövdede onikigen halini almıştır. Hazireden ana mekâna geçiş, *bir sıra meandr frizinden sonra mukarnaslar ile sağlanmıştır.*²³ Temel, 6x6 bir alana oturtulmuştur.

Çizim: 8-Gülistan Türbesinin ana mekânının planı. (O. Aslanapa)

²³ Oktay Aslanapa, *Türk Cumhuriyetlerinde Mimarlık Abideleri*, s. 146.

Çizim: 9-Gölistan Türbesi, kesit. (A.V. Salamzade)

Çapı 4,60 m. olan türbenin haziresinin duvarları dört sıra iri taşla örülmüştür. Bundan kaynaklanan planda gayri düzen olarak çok köşeli görünümü verilmiştir. Ana mekân olan üst kısımla hazire arasında bağ yok gibidir²⁴. Kümbetin üslup ve tarihçesi bakımından benzerleri olan başka kümbetlerden bu özelliği ile ayrılmaktadır. Kümbetin benzerleri olan Erzurum ve Ahlat türbelerinde hazire ve ana mekan burada ki gibi değildir²⁵.

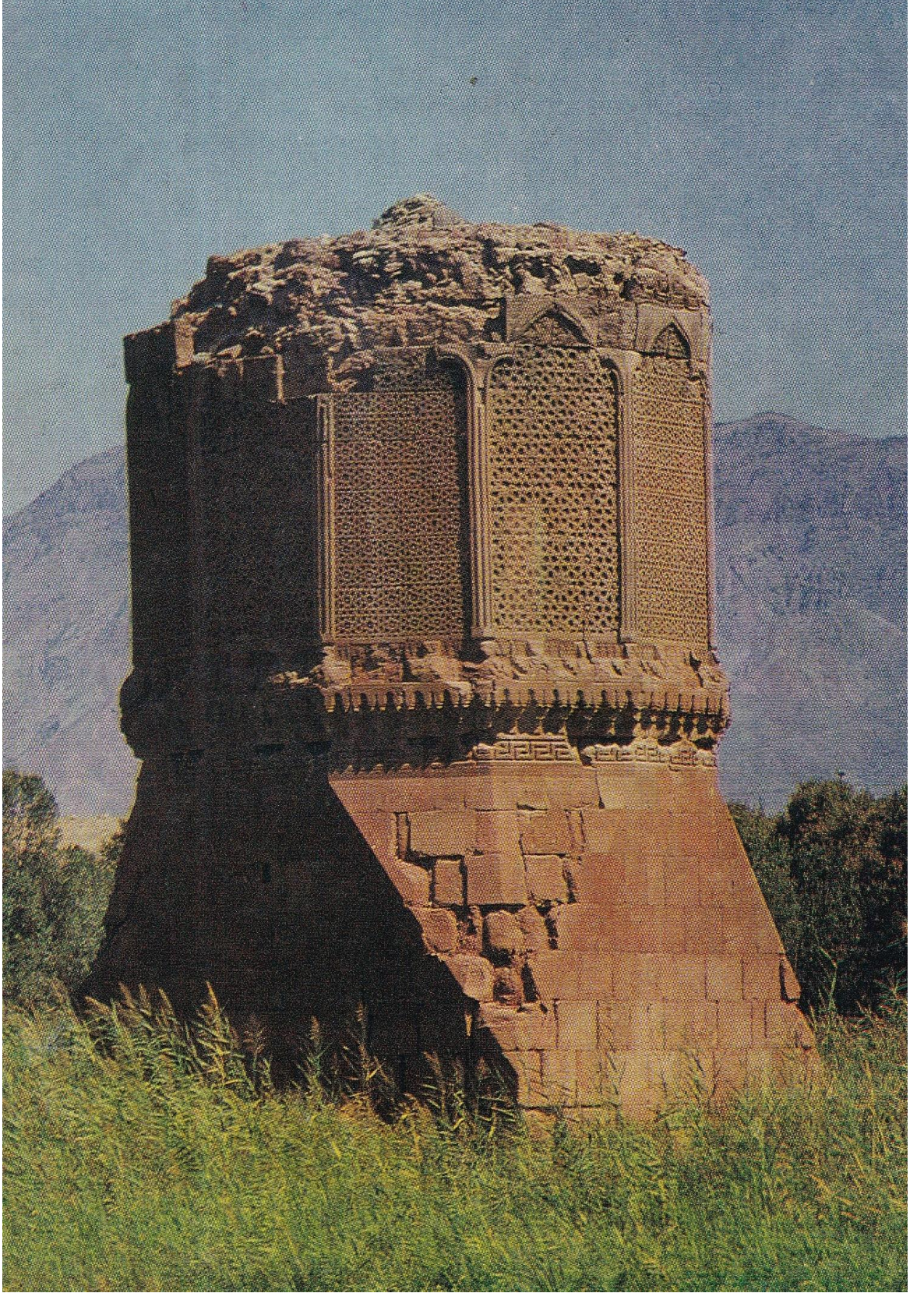
Kümbetin kaidesi, sekiz sıra iri kesme taştan örülmüştür. Örülürken önce köşe taşları yerleştirilmiş, sonra da köşe taşların arası örülmüştür. Kaidesi, zemindeki ikinci örgü sırasından başlayarak, yukarı doğru daralan iki ve üç köşeli şekilde örülmüştür. Bitiminin akabinde ana gövdeye geçişte bir sıra meandr frizi ve mukarnaslarla sağlanmıştır. Duvar satırlarına geçiş, Selçuklu yapılarının karakteristik özelliği olan özel palmetlerin yardımıyla motifize edilmiştir.

---

²⁴ A. V. Salamzade – K. M. Mamedzade, *Aras Boyu Abideler*, Baku-1979, s. 14

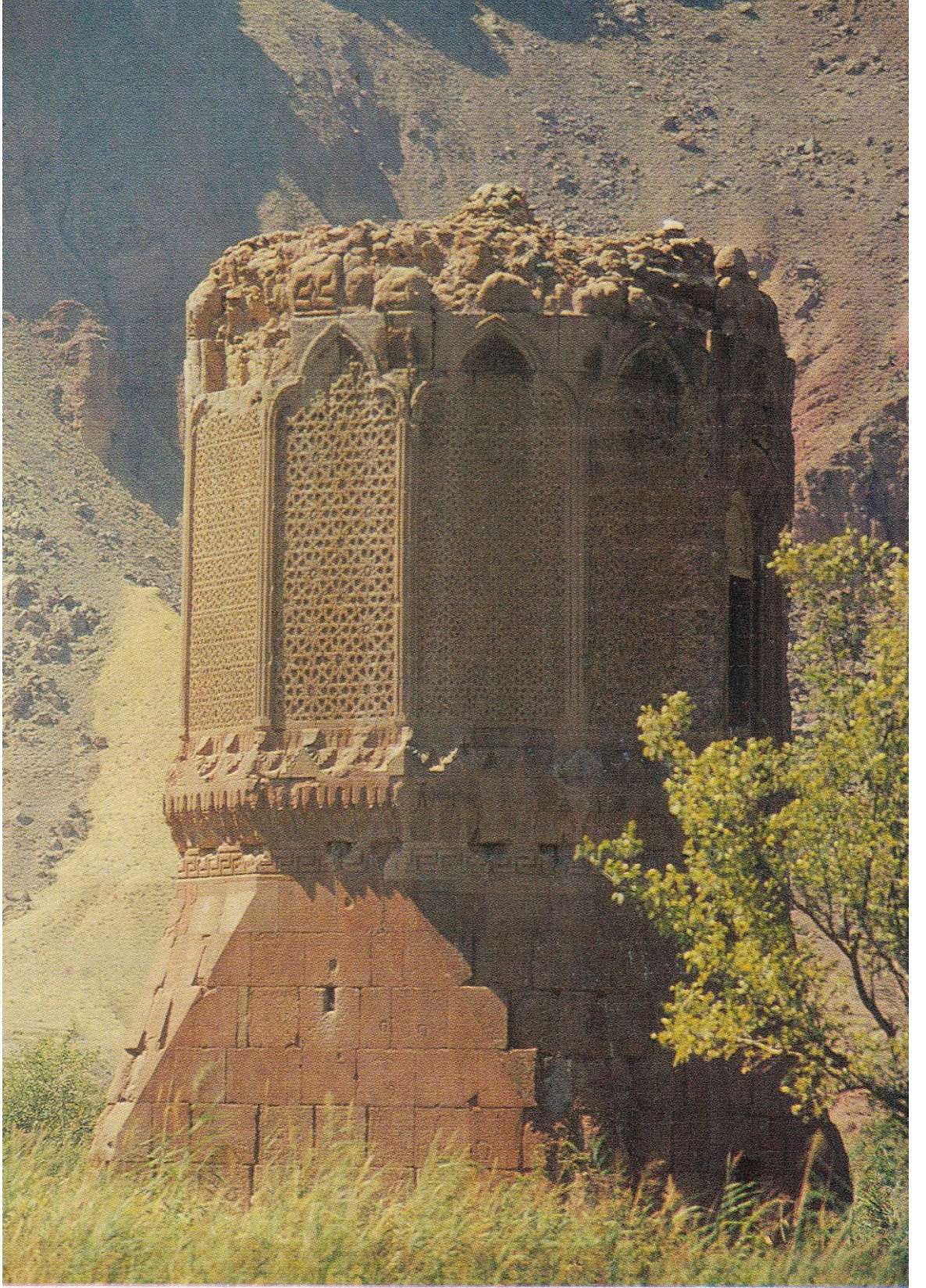
²⁵ A. V. Salamzade – K. M. Mamedzade, *Aras Boyu Abideler*, s.14

Resim: 27-Gülistan Türbesinin doğu yönünden görünüşü. (O. Aslanapa)

Resim: 28-Gölistan Türbesinin kuzeyden görünümü. (A.V. Salamzade)

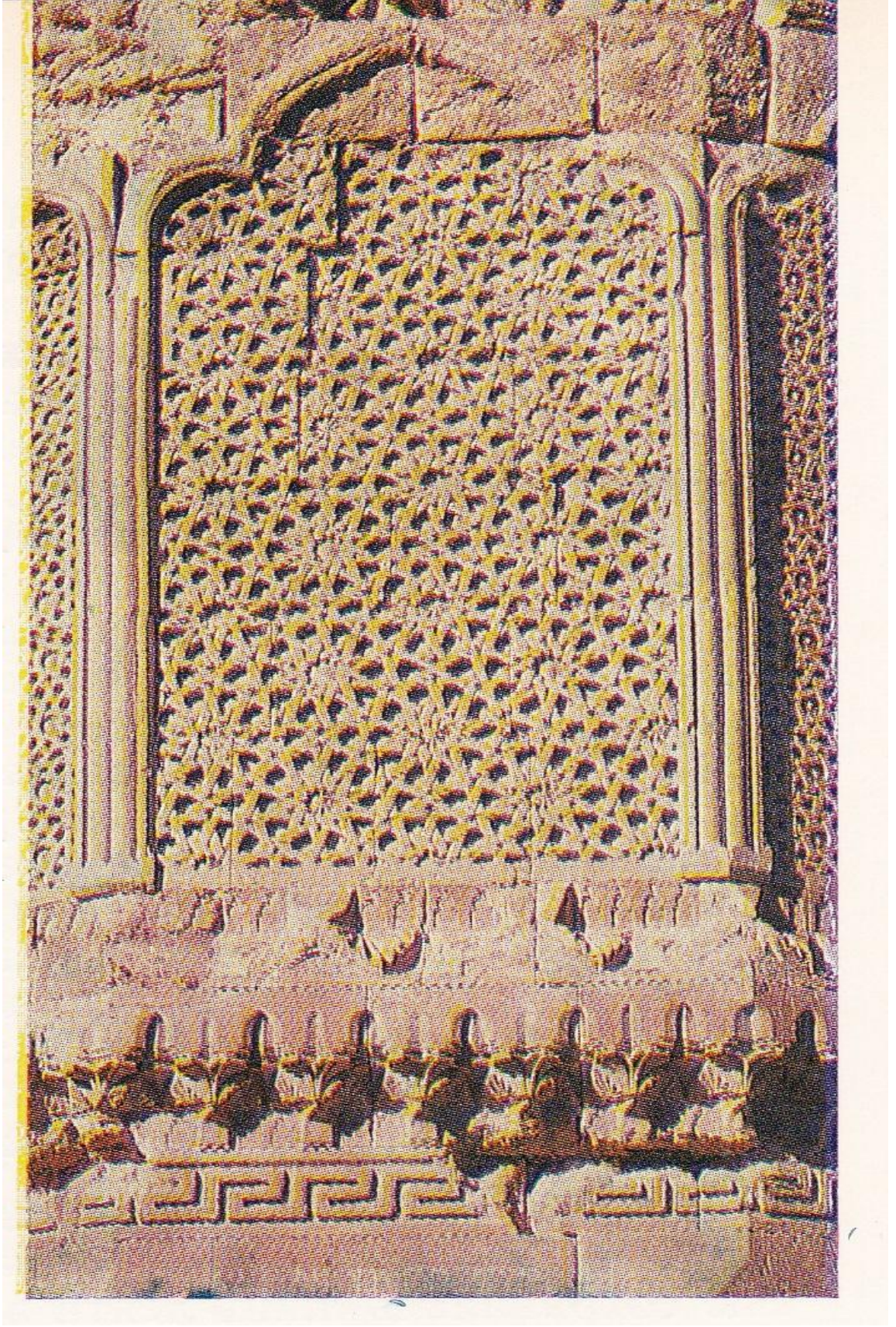

Resim: 29-Türbenin kaidesinden ana gövdeye geçişteki, mukarnasın görünümü. (O. Aslanapa)

Yapının içi süslemesiz olmasına rağmen, dış yüzeyleri oldukça zengin bezemeye sahiptir. Mukarnaslı kornişin, bitki motifleriyle yumuşatılması mukarnasın yavaş yavaş terk edilmeye başladığını göstermektedir. Bu uygulamayla gelenek bozulurken, mukarnasın yumuşatılması ve onu plastikleştirmeyle zengin bir motifin oluşturulduğu görülmektedir. Bu tür yapıların ilk örneklerinde mukarnasa önemle yer verilmiştir²⁶. Onikigenden oluşan ana gövdenin yüzeylerinde kabartmalarla bezemeye gidilmiştir. Onikigenin yüzeyleri, köşelerde yer alan kaval silmeler, yukarıda üç dilimli sivri kemerle birleşerek, diğer yüzeylerden ayırarak sınır çizmiştir. Yüzeylerde üç değişik motif uygulanmıştır. Birinci motifte satranç dizimi, ikinci motifte oniki şalı yıldız, üçüncü motifte ise bezemenin merkezini oluşturan sekiz köşeli yıldızlar kullanılmıştır. Yüzeylerde uygulanan bezemede, Nahçıvan Mümine Hatun Kümbetinin etkilerini görmek mümkündür. Geometrik şekiller, yıldız geçmeler, değişik oyma bezekler başarıyla uygulanmıştır. Nahçıvan'da tuğla ile yapılan şekiller, burada taşa ustaca uygulanmıştır.

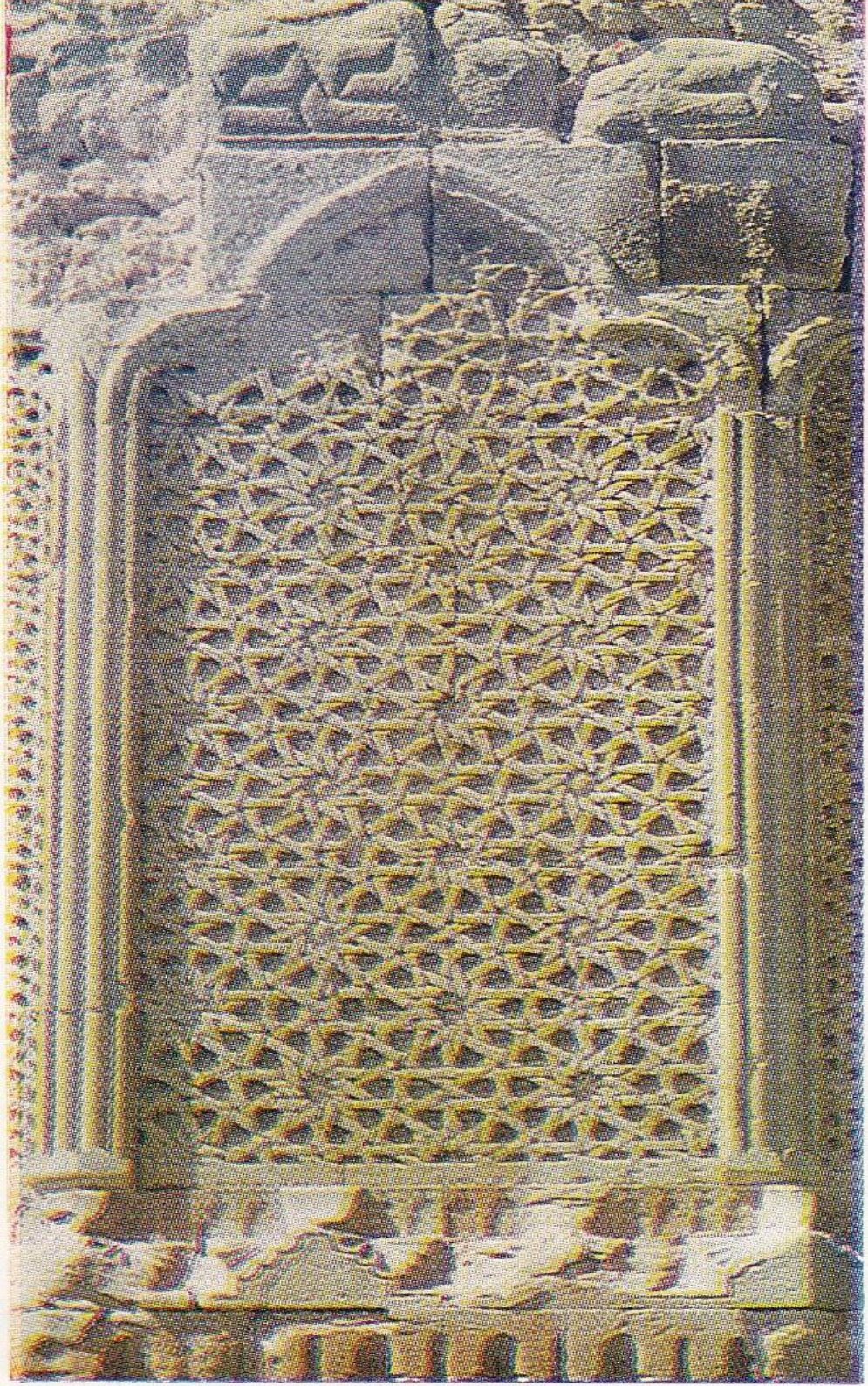
²⁶ A. V. Salamzade – K. M. Mamedzade, *Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi*, s.128.

Resim: 30-Kümbetin yüzeylerinde yer alan bezemeden bir detay. (A.V. Salamzade)

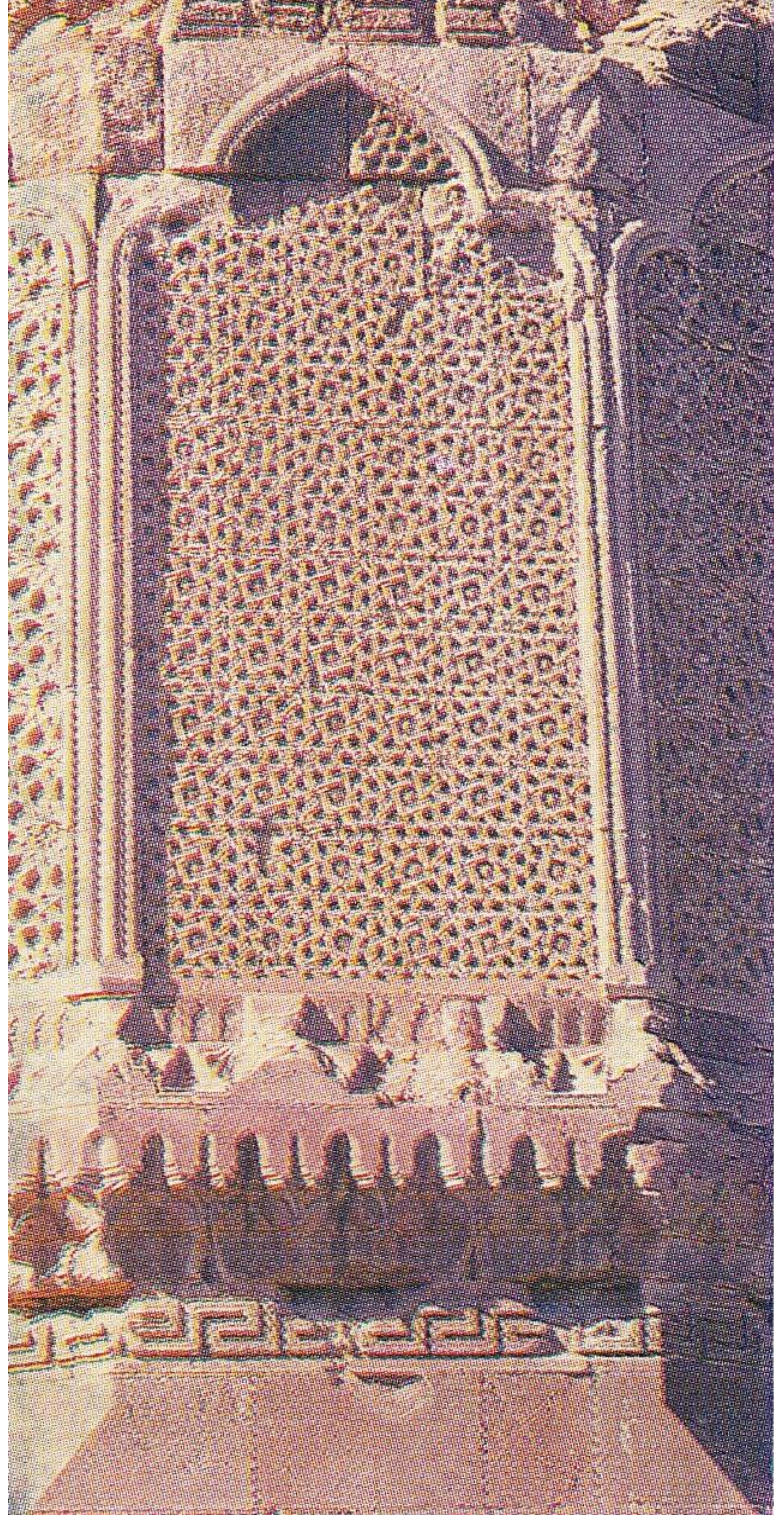

Resim: 31-Kümbetin yüzeylerinde yer alan bezemeden başka bir detay.

(A.V. Salamzade)

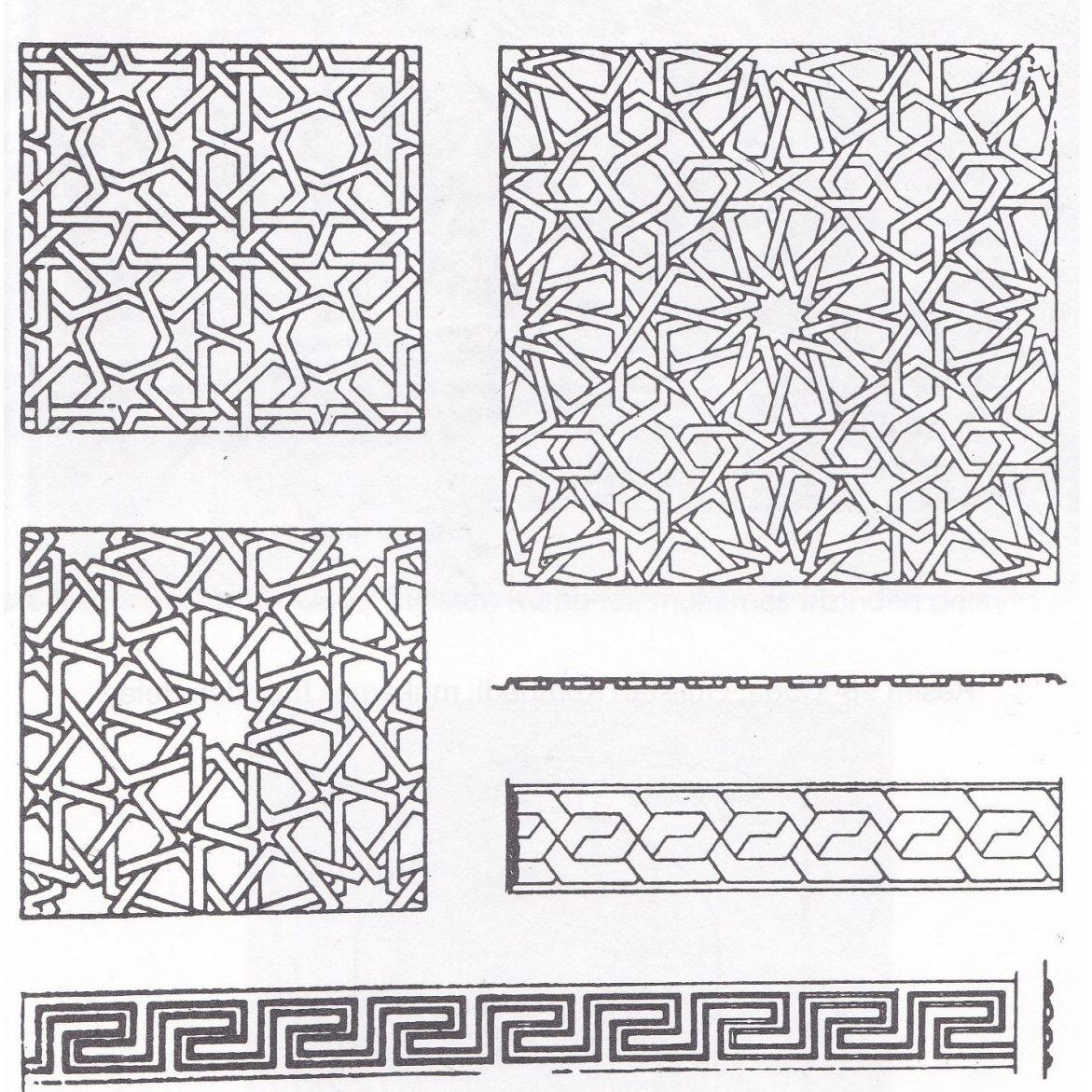
Resim: 32-Kümbetin yüzeylerinde yer alan bezemeden diğer bir detay. (A.V. Salamzade)

Resim: 33-Kümbetin yüzeylerinde yer alan bezemeden son bir detay. (A.V. Salamzade)

Çizim: 10-Gülistan Kümbetinde taş malzeme ile uygulanmış olan bezmeden detay. (O. Aslanapa)

Kronolojik yönden Anadolu'da oyma taş bezeme ile yapılan eserlerden önce yapıldığı için, bu kümbette uygulanmış olan oyma taş bezemesi, bu geleneğin ilkini teşkil etmektedir. Nahçıvan'da tuğla malzemedan yapılmış bulunan, Yusuf Kuseyroğlu ve Mümine Hatun Kümbetlerinde uygulanan motiflerde kabartma görülmez. Burada ise taş üzerine ustalıkla örülmüş derin kabartmalar görülür. Tuğla malzemedde kabartma tekniği uygulamak zordur. Bu yüzden Nahçıvan'da tuğla malzeme ile motifler yapılırken, tuğla dizimleri arası doldurucu karışım uygulanmasına ve boya ile belli ölçüde farklar oluşturmak ihtiyacı doğmuştur, dekor bu

sayede sağlanmıştır. Gülistan Kümbetinin yüzeyindeki bezemeler, kabartma ile belirginleştirilmiştir.

Kümbetin st kısmı ne yazık ki yıkılmıştır. Dış örtüye geçiş yalnızca sağlam kalabilmiştir. Bu tür kümbetlerin geleneğine dayanarak, Gülistan Kümbetinin yıkılmış bulunan üst örtüsünün de konik (adırvari) şekilde olduğu tahmin edilmektedir.

1.4. DÜZEN KÜMBETİ (SEKİZ YÜZLÜ TÜRBE)

Aras Çayının güneyinde bulunan Düzen yerleşim merkezinin yakınında yer almaktadır. Kümbet Sekiz Yüzlü ve Düzen Türbesi adı ile bilinmektedir.

1.4.1. Tarih ve Yapıtiranı

Kümbet, bu güne yıkıntılı bir vaziyette gelmiştir. Bu yüzden kitabesi de tahribata uğramış olmalıdır. Kitabe bulunmadığından yapan, yaptiran ve kesin tarihini ortaya koyan bilgide yoktur. Kümbetin, Mümine Hatun Kümbetine benzeyen üslup ve kompozisyonuna bakılarak, XII. yüzyılın sonu ve XIII. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir.

1.4.2. Mimari Özellikleri

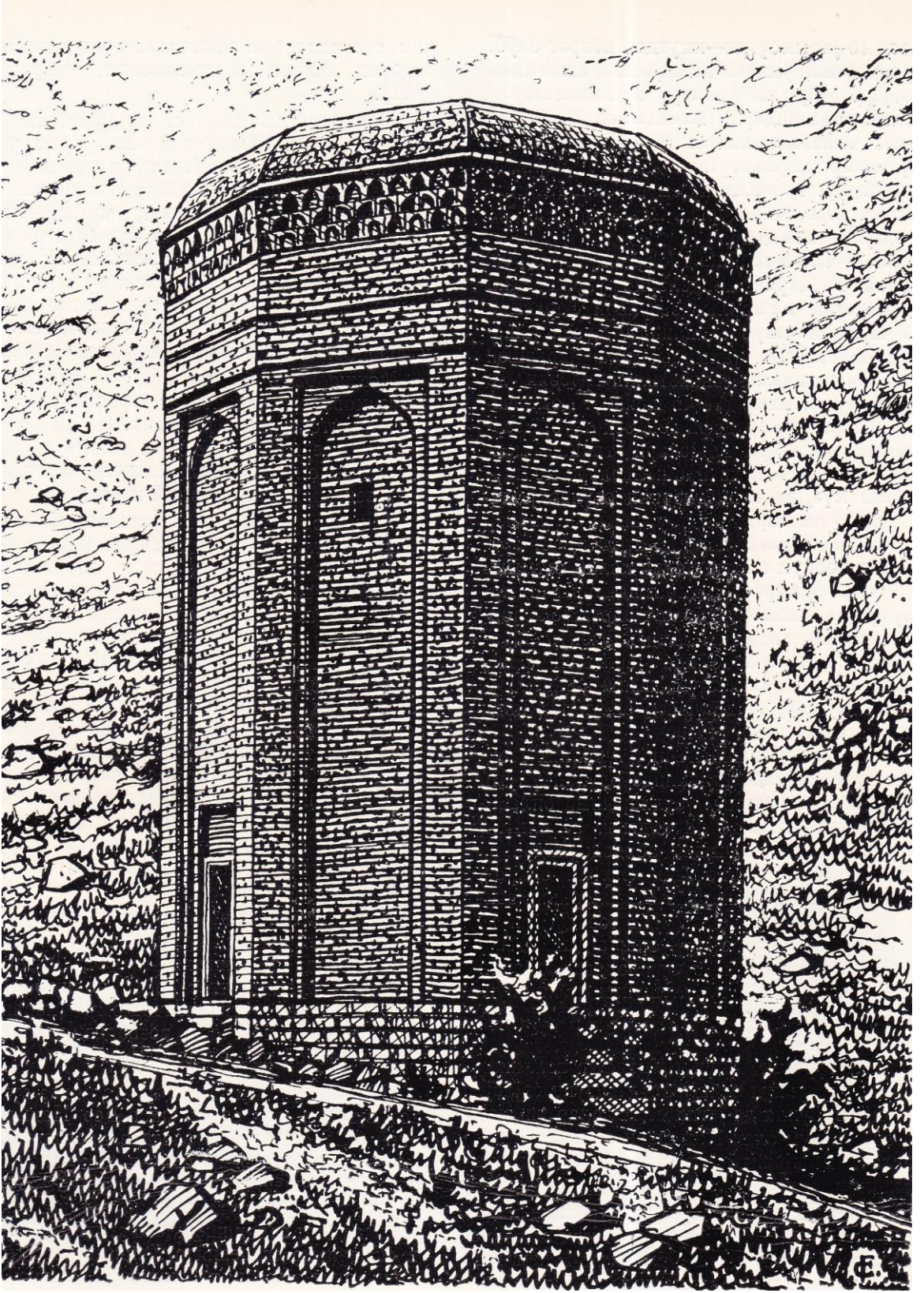
Nahçıvan ve Meraga mimari okulundan sayılan kümbet, kerpiçten/tuğladan yapılmıştır. Azerbaycan'ın kulevari ve anıtmezar yapıları içinde yer almaktadır. Hatıra için yaptırılan abide eserlerin bütün özelliklerini taşımaktadır.

Harap bir vaziyette günümüze kadar gelen kümbetin üst örtüsü de tamamen yıkılmıştır. Kümbetin yapıldığı tahmin edilen dönem ve geleneğine bakılarak, üst örtünün konik külahla yapılmış olabileceği fikrini vermektedir.

Nahçıvan kümbetleri ile üslup yakınlığı göstermiş olsa da kendine has bir üslubu vardır. Mimari bakımdan *grafik üslubunun* karakteristik olduğu söylenebilir. Kümbette uygulanan üslup, Nahçıvan kümbetlerinden sonra yapılmış olabileceği kanaatini vermektedir. Kümbetin gövdesi nişlidir. Nişli gövdesi ile çadırımsı örtünün arasında yerleştirilen bir frizde kitabe olabileceği düşünülmektedir²⁷.

---

²⁷ A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, “Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi” s. 161

Resim: 34-Sekiz Yüzlü (Düzen) Türbesi. Orjinalini gösteren restitüsyon. (A.V. Salamzade)

1.5. KARABAĞLAR MİMARİ KÜLLİYESİ

Nahçıvan şehir merkezine 40 km. uzaklıkta ve kuzey batısında bulunan Karabağlar köyünde yer almaktadır.

1.5.1. Tarih ve Yapıran

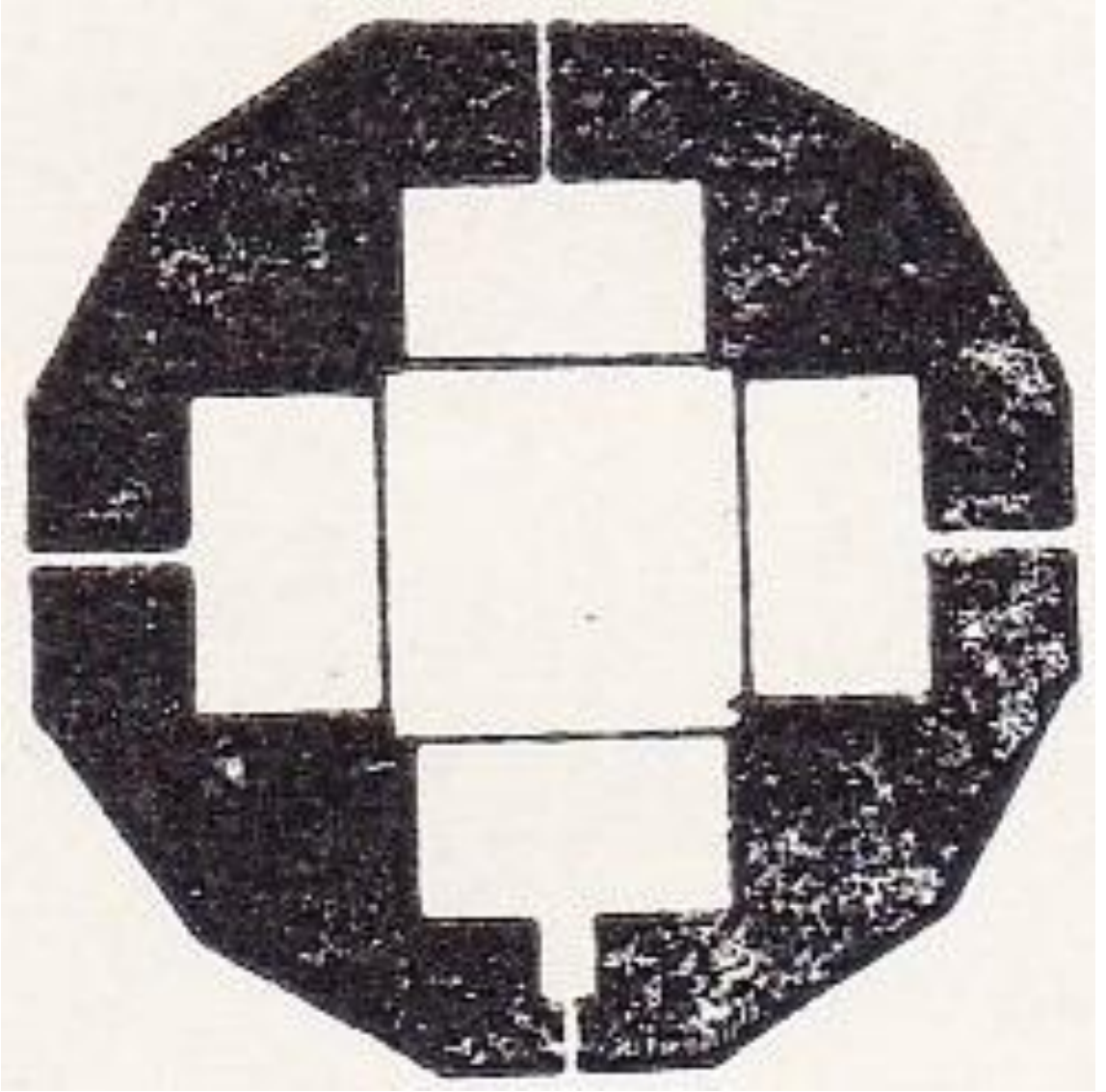
Ortaçağ mimarisine dahil edilen külliye, kısmen sağlam kalabilmiştir. Portal üzerinde bulunan kitabeden bir parça ancak günümüze kadar gelebilmiştir. Bu kitabe parçasında, İlhanlıların sülalesinden olan *Abaka Han'ın Hanımı, Koday Hatun*'un adı yazılıdır. XIV. Asırda yapıldığı sanılan tuğla malzemeden yapılmış olan kümbetin, portali yanlarından koruyan ve XII. asıra tarihlenen yarısı yıkılmış, iki büyük minare ve minarelerle kümbet arasına yerleştirilen, büyük ihtimalle mescit veya camii olduğu tahmin edilen kalıntılar, külliye içinde yer almaktadır. Minareleri birleştiren portalin XIV yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır²⁸.

1.5.2. Mimari Özellikleri

Taş kaide üzerine yapılmış tuğla ana gövde, kendine özgü görünümü ile hayran bırakmaktadır. Sarı renge benzer kesme taş kullanılmıştır. Kümbetin kaidesi 3 sıra taşla örülmüştür. Alttaki sıra biraz çıkıntılıdır. Kaidesinin taş kısmını, profillenmiş taş tamamlıyor. Hazireye giriş, yapının kuzeyinden açılmıştır. Haziresi, merkezinde kare ve buna bitişik 4 derin mihrap nişli salondan ibarettir. Bu uygulama, Azerbaycan'ın XIV. Yüzyılda yapılmış türbelerinin özelliklerindedir. Hazirenin üst örtüsü sade bir beşik tonozla örtülmüştür.

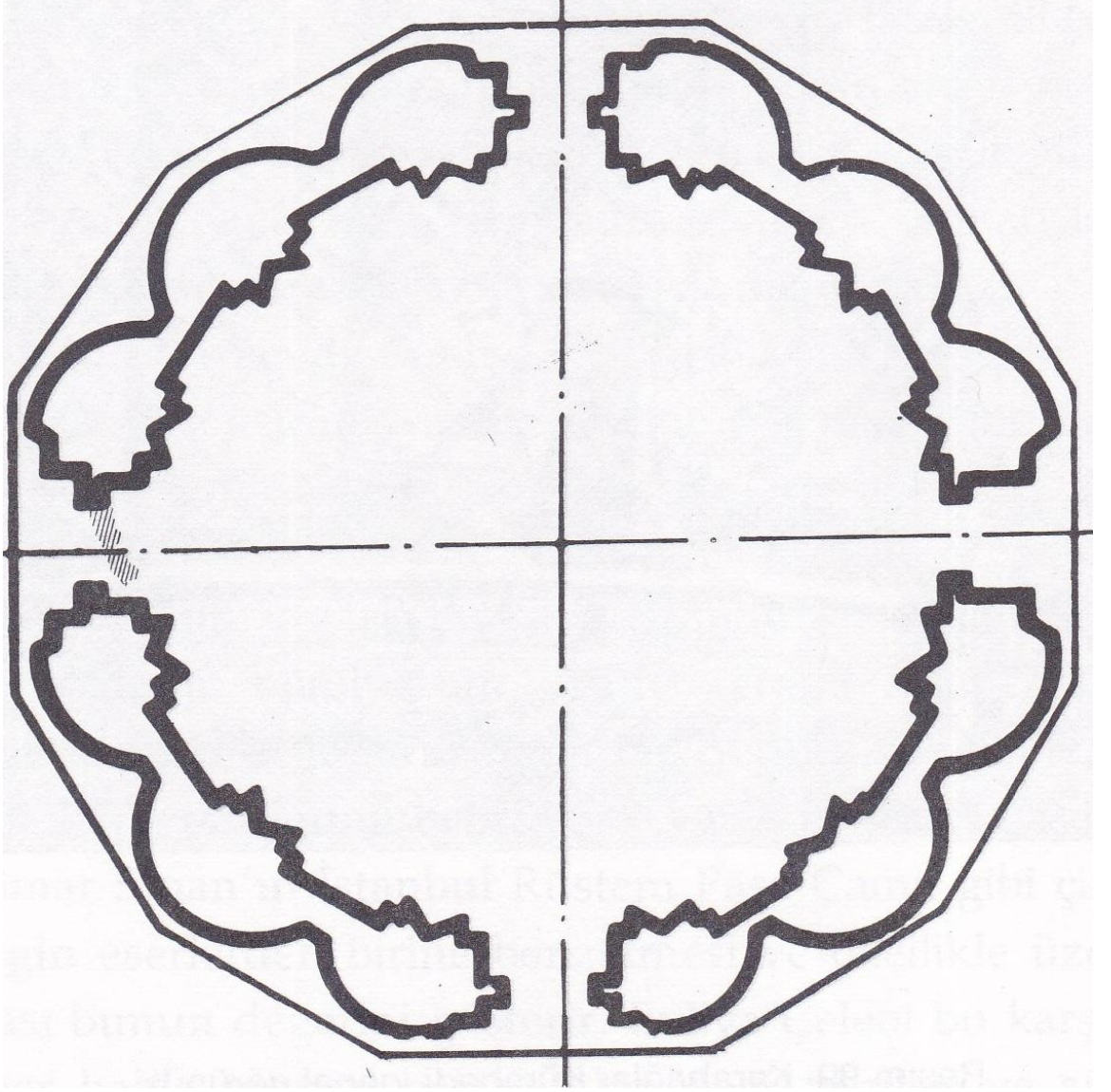
Kaidesi 12 köşeli ve kesme taştan olan yuvarlak planlı bu kümbette Mimar 12 adet yarım silindiri dairevi halde birleştirmesiyle, cepheye burç havası vermiştir. Türbeye dört ayrı kapıdan giriş yapılmıştır. Kuzey kapısı türbenin asıl girişi olarak düşünüldüğü için, mozaiklerle ve zengin çinilerle süslenmiştir. Türbeyi çevreleyen yarım silindirler dekoratif değil, türbenin asıl unsurlarındandır. Çini dekoru ve zengin sırlı tuğla bezemeleriyle gösterişli bir mezar/hatıra anıttır.

²⁸ A. .V. Salamazade.- K. M. Mamedzade, “Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi” s. 140

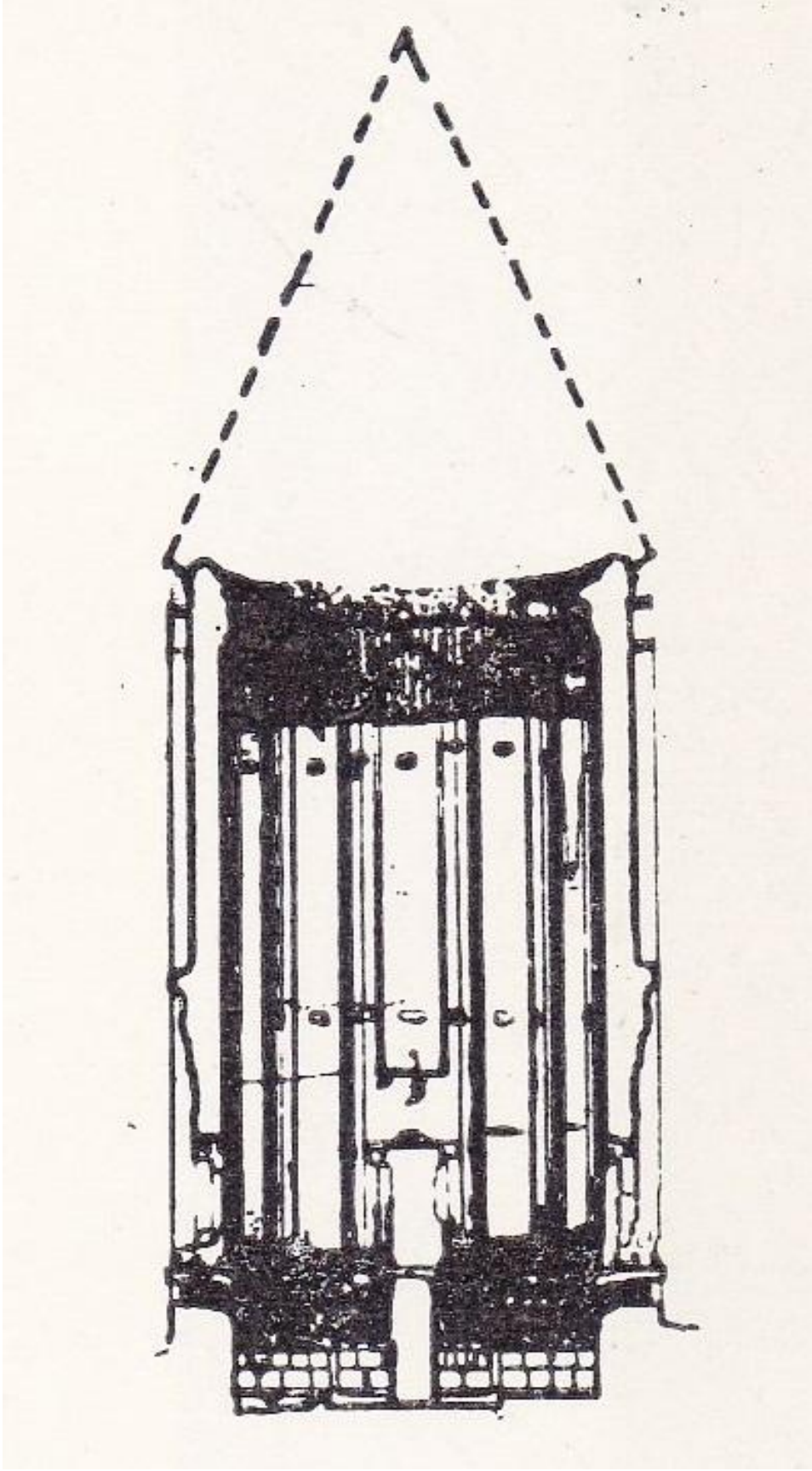

Çizim: 11-Karabağlar Kümbetinin kaidesinin planı. (A.V. Salamzade)

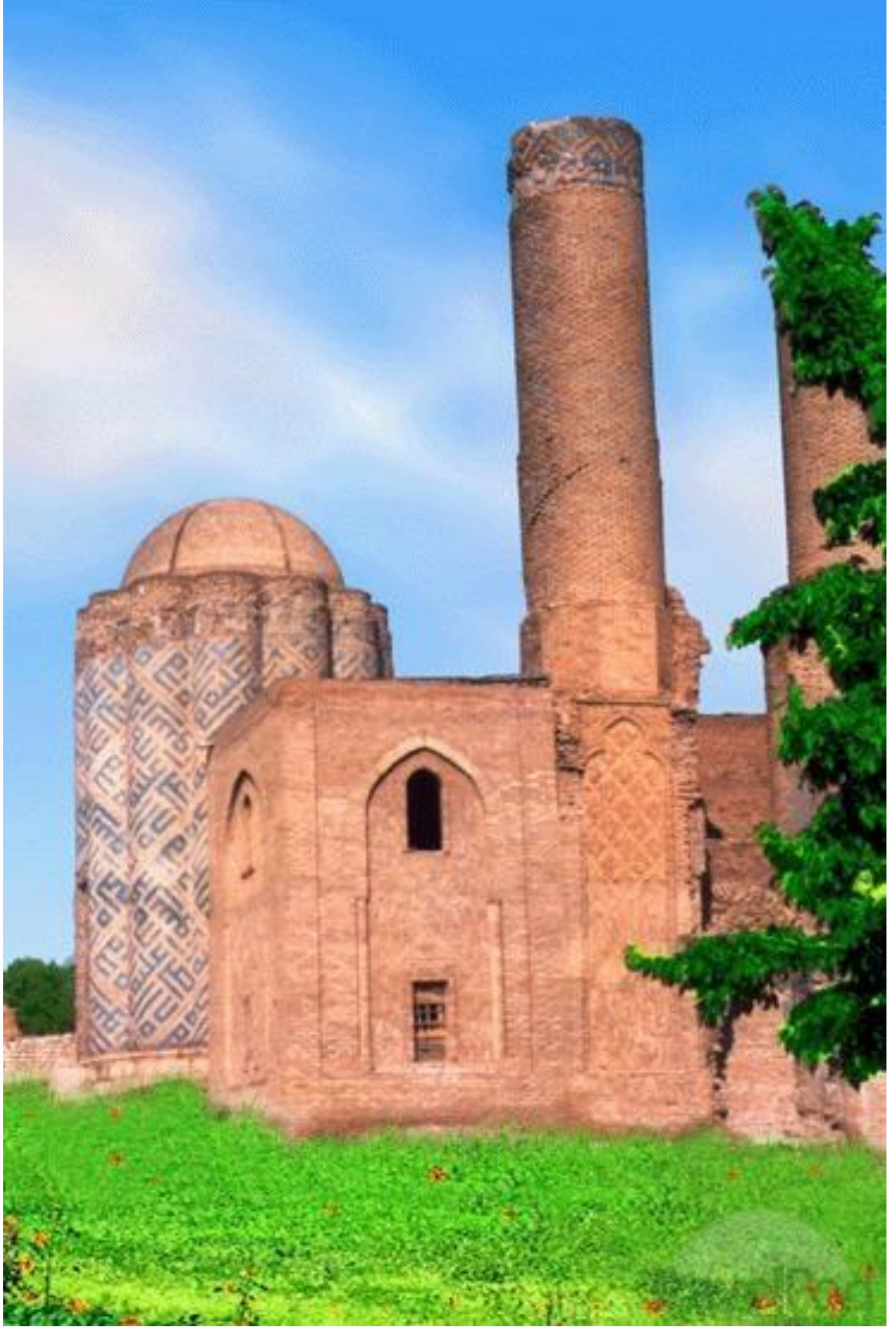

Çizim: 12- Karabağlar Kümbetinin ana mekânının planı. (A.V. Salamzade)

Çizim: 13- Karabağlar Kümbetinin kesiti. (A.V. Salamzade)

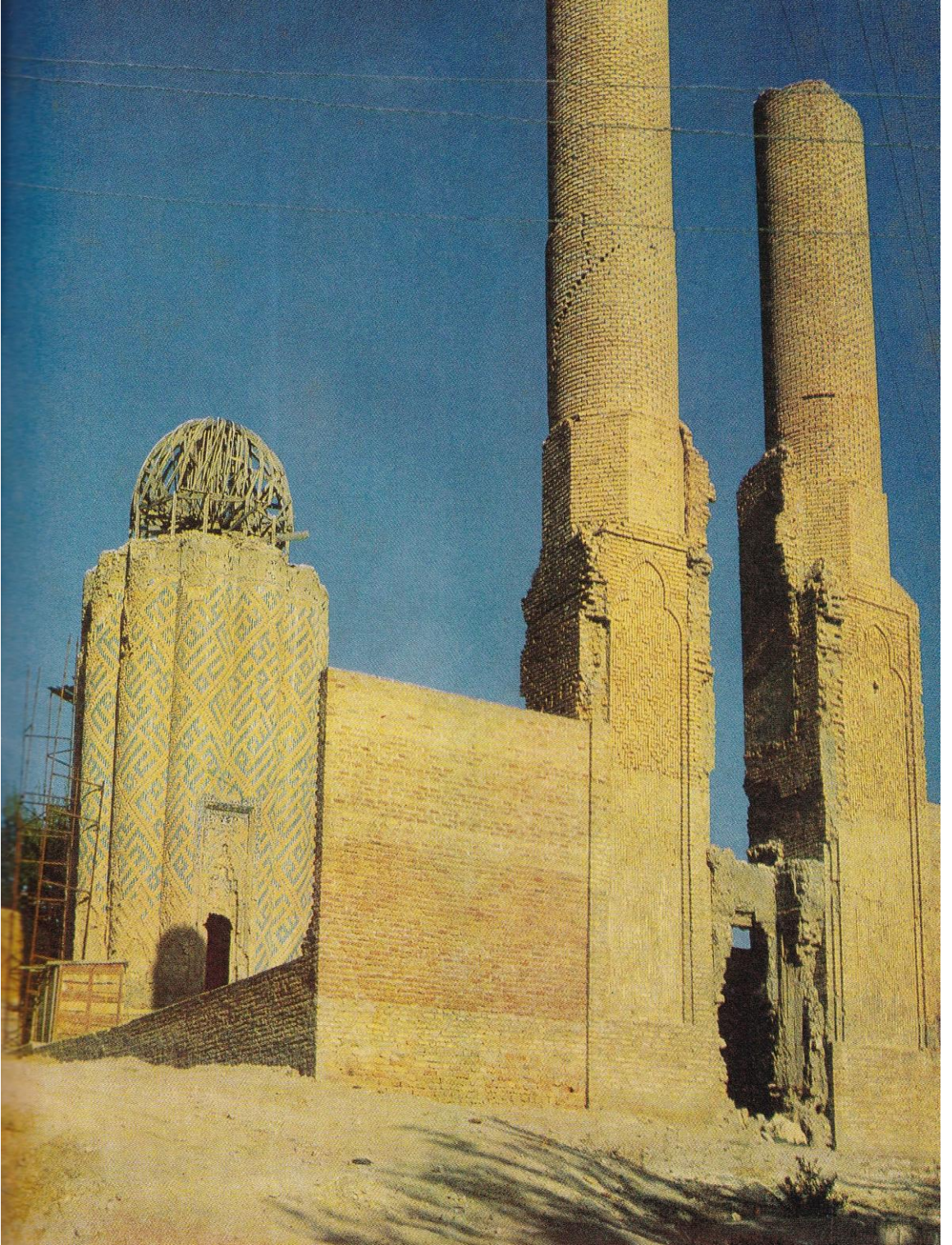

Resim: 35-Karabağlar Külliyesinin Çifte minareli portali ve kümbetten görünüm.

(www.nahcivan.net. Erişim Tarihi. 20.07.2014)

Resim: 36-Karabağlar Külliyesinin, Çifte minareli portali ve kümbetten başka bir görünüm. (A.V. Salamzade)

Resim: 37-Karabağlar Külliyesinin, Çifte minareli portali ve kümbetten diğer bir görünüm. (www.nahcivan.net. Erişim Tarihi. 20.07.2014)

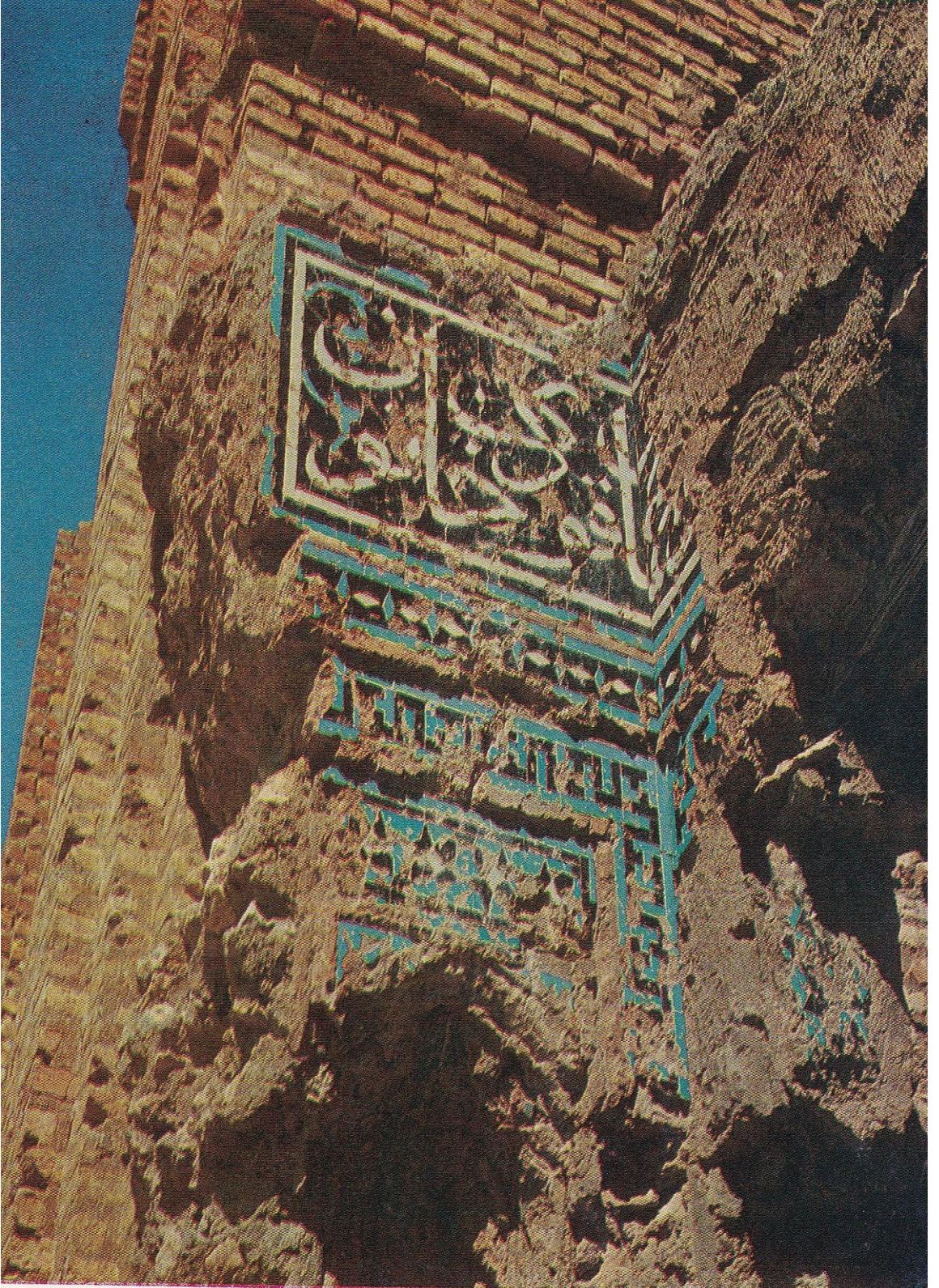
Resim: 38-Karabağlar Külliyesinin, Çifte minareli portalinden görünüm. (A.V. Salamzade)

Resim: 39-Karabağlar Kumbetinin portali (kuzey girişi). (A.V. Salamzade)

Resim: 40-Karabağlar Külliyesinin, Çifte minareli portalinin girişinde üste yer alan, fakat büyük kısmı yıkılmış kitabeden, geriye kalan bir parçanın görünümü. (O. Aslanapa)

Yarım silindirlerin yüzeyleri kufi yazılar ve dekoratif nakışlarla bezetilmiştir. Bütün yüzeylerde kufi harflerle *Allah* lafzı ile birlikte, *Muhammed*, *Ali* isimleri tekrarlanmıştır. Portalin, cepheye uyumluluk gösteren zarif bir görünümü vardır.

Kümbete giriş, dört ayrı kapıdan verilmiştir. Bu kapıların her biri birbirine benzemekle birlikte, kuzey kapısında yer alan portalde stalâktitli tacın yerleştirilmesi ve kapı aralığının derinleştirilmesi yolu ile asıl portal havası verilmiştir. Diğer girişlerde mukarnaslı tacı ve onu çevreleyen kemerlerle birlikte, dikdörtgen çerçevede kufi yazılar yer almaktadır. Kuzey portaldaki alçı yatağındaki izlerden, buradaki kitabenin kufi karakterle yazıldığı anlaşılmaktadır. Burada ki kitabede mimarın adı ve yapılış tarihi yazılmış olmalıdır. Kitabe dikey koyulmuş, firuze ve çinili tuğlalarla ufki dizilmiş ve kırmızı tuğlalarla düzenlenmiştir. 1322 yılında yapılmış olan Berde Türbesinde uygulanmış olan bol motifli kitabeyi hatırlatır²⁹. Yalnız Berde Kümbetinden farklı olarak, bu tür yazıların, dalgavari yüzey üzerine yapılışı; firuzeli köşegen kerpiçlerden oluşan karelerle çerçeve oluşturarak, kufi yazıları içine almak istememiştir³⁰. Bu kareler, yarım silindirden diğerine geçerek bezemeye zenginlik katmıştır. Cephe en üstte yer alan ve cephe süslemesini tamamlayan geniş nesih hatlı yazı kuşağı görülür. Kitabenin yukarısında yer alan ve üst örtüye geçişi sağlayan mukarnaslı kuşak yer almıştır. Rumi, palmet motiflerinin yer aldığı 4 sıralı mukarnasla çevrili koni külahı/çadırvari üst örtü ise yıkılmıştır. Türbenin iç duvarlarında ise her hangi bir bezemeye gidilmemiştir.

Yer üstü, yani ana mekânı oluşturan burç ve onun kesik örtüsü, türbenin asıl gövdesini teşkil etmiştir. 12 yarım silindirle yapılan yüzeyler, ahenkli bir forum oluşturmuştur. Portalin iki yarım silindir arasına yerleştirilmiş olması, yapının merkezine uyumluluk sağlamıştır. Yukarıda sivri kemerle nihayetlenerek, çerçeve oluşturan iç yüzlerden her biri, bir nişe sahiptir. İki komşu yüzün, nişin sınırında amaçlanan köşe sütunceleri, köşe hatları ve nişin derinliği ile birleşerek ana gövdenin iç bölümüne hafiflik kazandırmıştır. Onikigen şeklindeki dış kümbetin merkezine geçiş, üç sıra stalâktitin uygulanmasıyla sağlanmıştır. Kümbet, dış görünüşü ile Radkan Kümbeti (1205)'nin XIV. yüzyıldaki devamı gibidir. Malzemesiyle de aynılık arz etmektedir. Araştırmacılardan A. V. Jukovku, Karabağlar Kümbetinde uygulanan üslubun kökeninin, Orta Asya olduğunu ifade etmektedir³¹. Türkmenistan'da Koca Merv'de pişmiş topraktan yapılmış olan *Büyük Kız Kalesi*(VIII. yy.) harabeliklerinde, Ribat ve Mamok Kervansarayında ve Özbekistan'daki, Car Kurgan minaresinde (1109) rastlanan dalgalı çizgi, Karabağlar Kümbetinde de uygulanmıştır. İran'da Radkan ve Kişmar Türbelerinde yivler geniş

²⁹ A. V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, "Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi", s.146

³⁰ A. V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, "Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi", s.146

³¹ A. V. Jukovsku, *Razvalını starı Merva*, Materiali Po Arkeologii Rosii, 1984, s. 165.

olarak yayılmıştır. Bu üslup, ilk zamanlar konstrüktif amaçla yapılmıştır. Daha sonraki yapılarda yaygınlaşarak, bezemede kullanılmıştır.

Karabağlar Türbesinin duvar kalınlığı, çıkıntılı yarım sütunlarla birlikte 1 metre 25 cm'i bulmuştur. Yarım sütunların kalınlığı 50 cm'dir. Yarım sütunların kalınlığı göz önüne alınmazsa, bu halde duvarın kalınlığı 25 cm'dir ki, bu incelikte olan duvarın türbenin ağırlığının taşınması mümkün değildir. Üstelik yapı iki katlıdır. Yarım silindir ve yivler Karabağlar Kümbetinde tasarımın ayrılmaz parçasıdır. Türbe için hayatiyet arz ederler.

Radkan Kümbetinde yivler üstten, 35 adet sivri kemerle birleştirilmiştir. Duvarlar, 2 metre 70 cm'e varan kalınlığıyla, yivleri ve çıkıntılarıyla kurguya helal getirmeden uygulanarak, aynı zamanda dekoratif vazifede görmüştür. Kışmar Türbesinde ise yivlerin içi, prizma şekilli çıkıntılarla birleştirilerek inşa edilmiştir.

Türkmenistan'da *Şeyla Şerefe (Şeyh Tekeş) Türbelerinde*, eski *Urvençe*'de yivlerin orijinali uygulanmıştır³². 24 yivle bezenmiş ve yukarı taraftan bu yivler, çift çift, küçük dekoratif amaçla yapılmış olan mukarnaslı yarım sütunlarla birleştirilerek, Türbenin dış cephesi oluşturulmuştur. Bu uygulama aynı zamanda cepheye bezeme görüntüsü vermiştir. Yine *Tirmiz*'den 35 km. kuzeyde yapılmış olan *Car Kurgan Minaresi* de aynı üslupla yapılmıştır. Yivli süslemeli yapılar, Anadolu'da da yapılmıştır. *I.Alaaddin Keykubad*'ın Antalya'da yaptırdığı *Yivli Minare* bu geleneğin devamıdır.

Karabağlar Türbesine, Nahcıvan Mümine Hatun Türbesinde daha önce uygulanmış olan çift minareli portalle, giriş sağlanmıştı. Buradaki çift minareli portal, Mümine Hatunda uygulanan çift minareli den daha küçüktür. *Oktay Aslanapa*³³; Minarelerin, yüksek kare kaide üzerinde sekizgen pabuç ve silindirik gövde ile yükseltilmesinden bahsetmektedir.

³² N.M. Bacinski, *Antisaismika V. Arhitekturnih Pamrtnikah Srednei Azii*, M. L., 1949, s. 89

³³ Oktay Aslanapa, *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, s. 151.

Resim: 41-Karabağlar Türbesini üst örtüsü ile birlikte gösteren çizim. (A.V. Salamzade)

Resim: 42-Karabağlar Türbesinden genel görünüm. (A.V. Salamzade)

Resim: 43-Karabağlar Türbesinin portallerinden biri. (A.V. Salamzade)

Resim: 44-Karabağlar Türbesinin portallerinden birinin yakından görünümü. (A.V. Salamzade)

Resim: 45-Karabağlar Türbesinden bir başka genel görünüm.

(A.V. Salamzade)

Resim: 46-Karabağlar Türbesi restore edilirken çekilmiş resmi. (A.V. Salamzade)

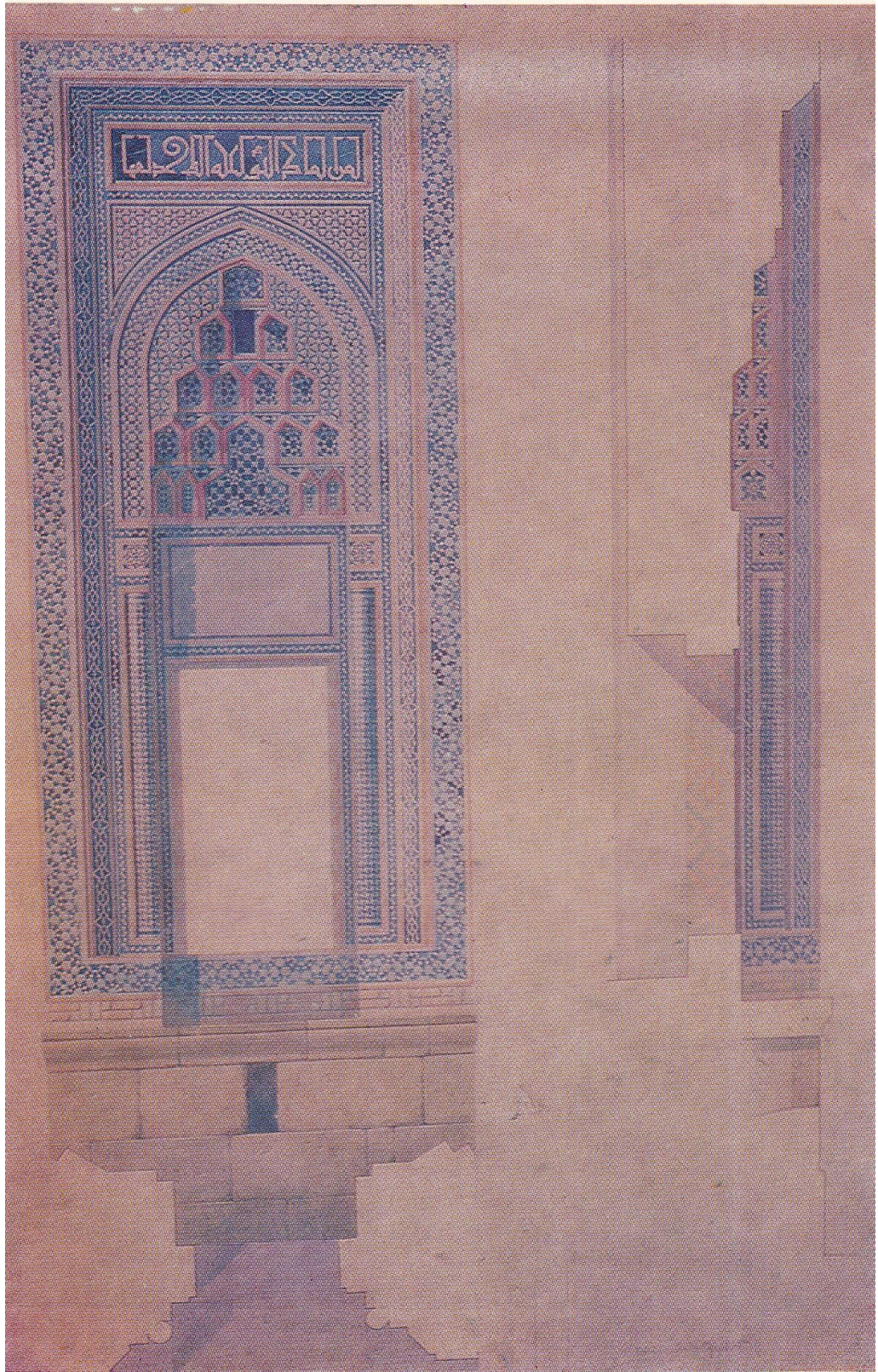

Resim: 47-Karabağlar Türbesinin tuğla işçiliğinden detay görünüm.
(O. Aslanapa)

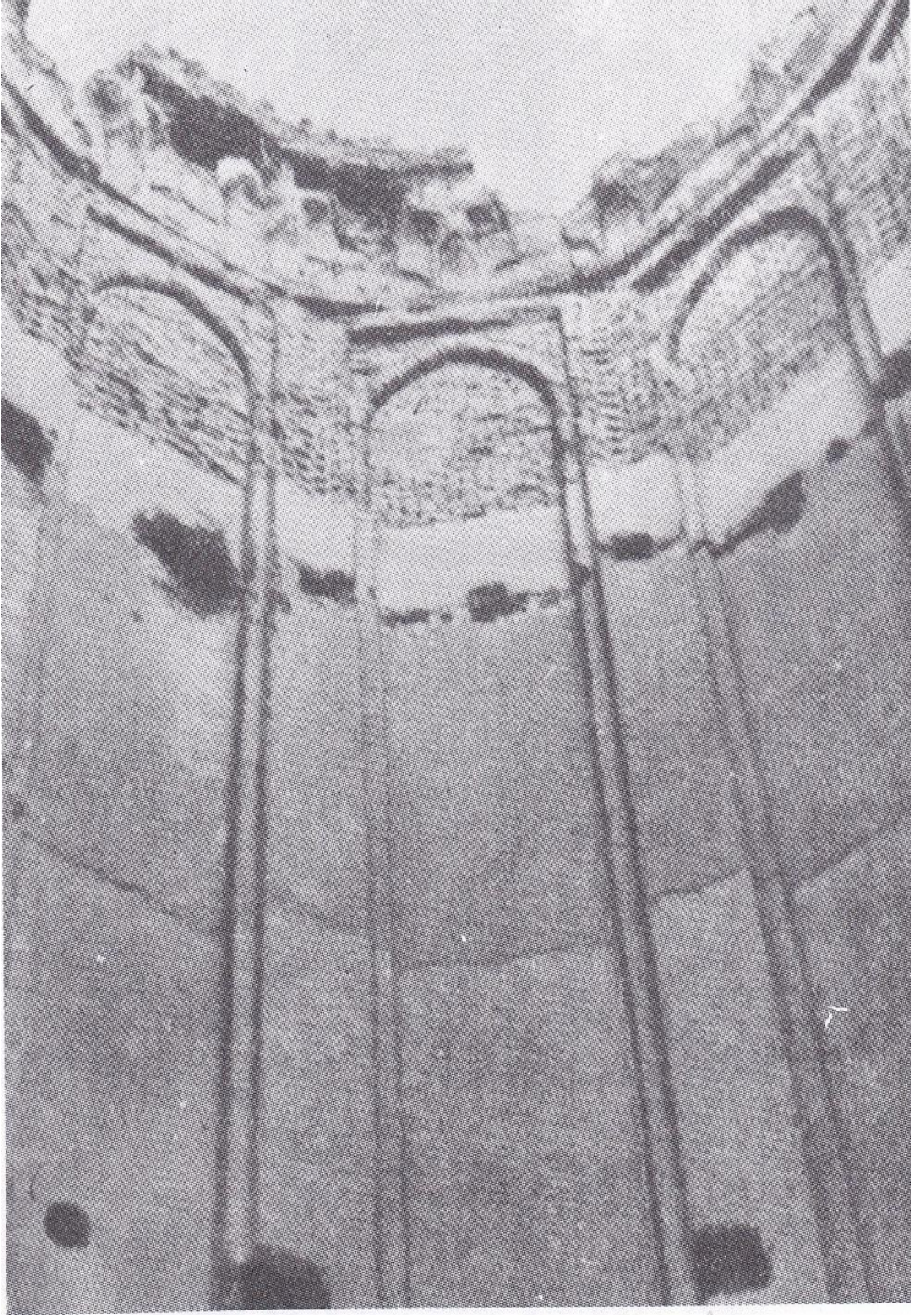
Resim: 48-Karabağlar Türbesinin üst kitabe kuşağından görünüm.
(O. Aslanapa)

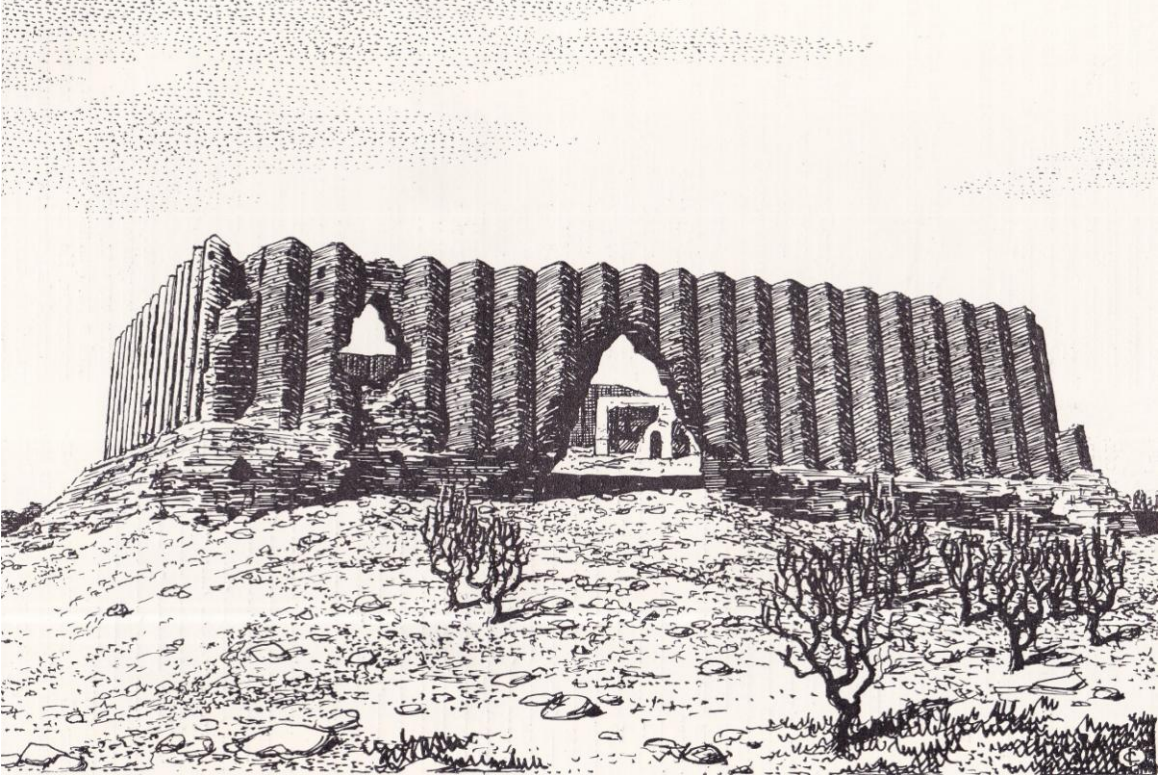
Resim: 49-Karabağlar Türbesinin portallerini orijinal haliyle göstermek için tasarlanmış çizim. (A.V. Salmazade)

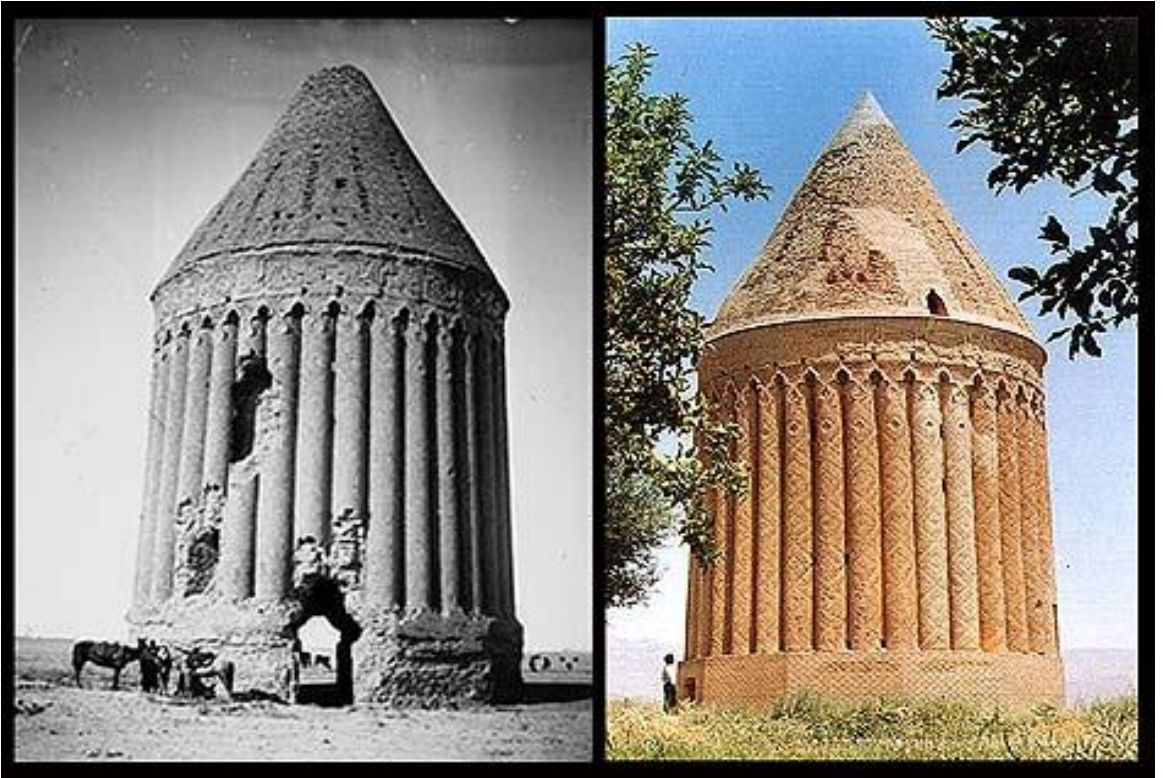

Resim: 50-Karabağlar Türbesinin iç duvarlarından bir görünüm. (O. Aslanapa)

Resim: 51-Merv Kızlar Kalesi. (A.V. Salamzade)

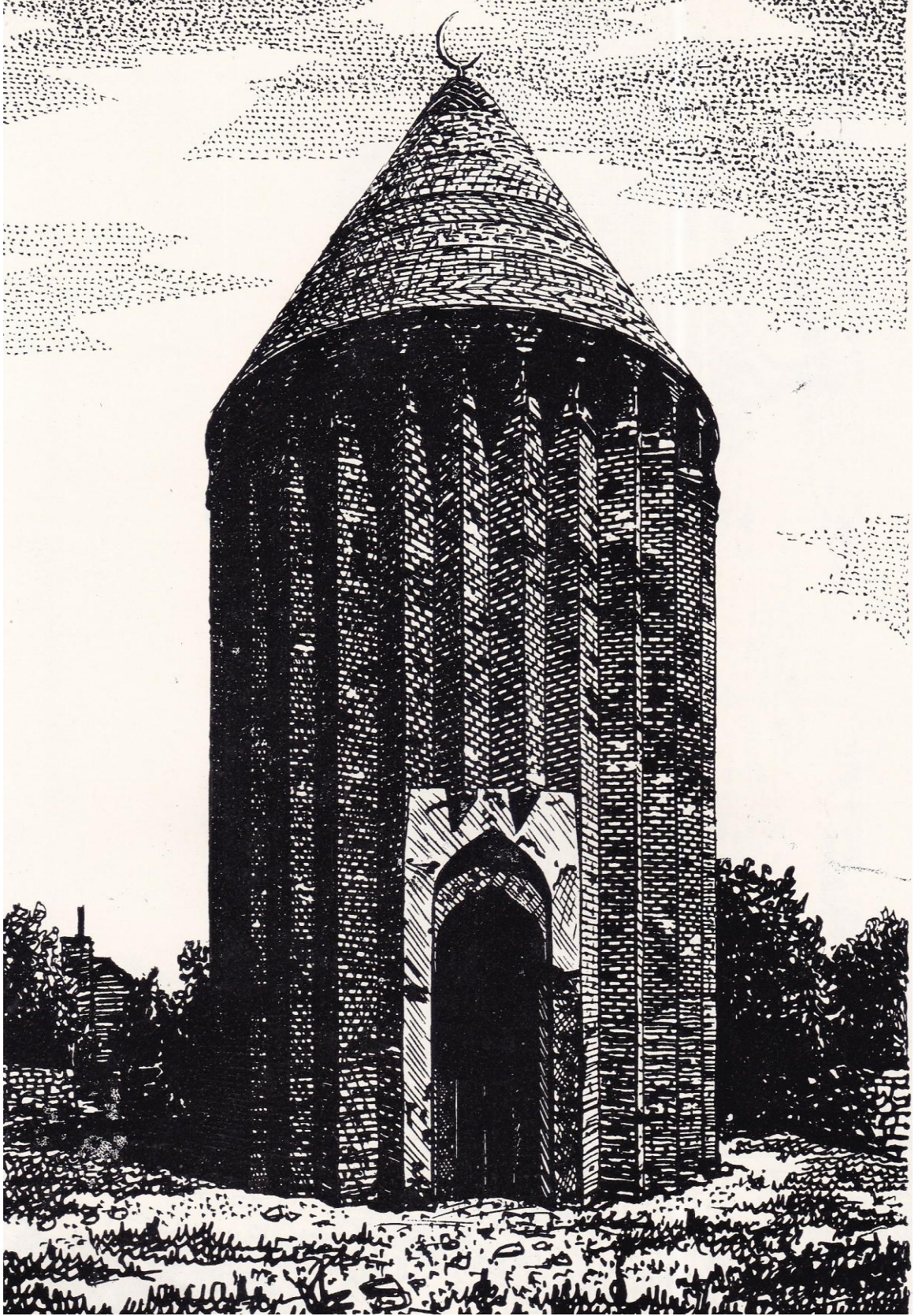
Resim: 52-Radkan Türbesi (A.V. Salamzade)

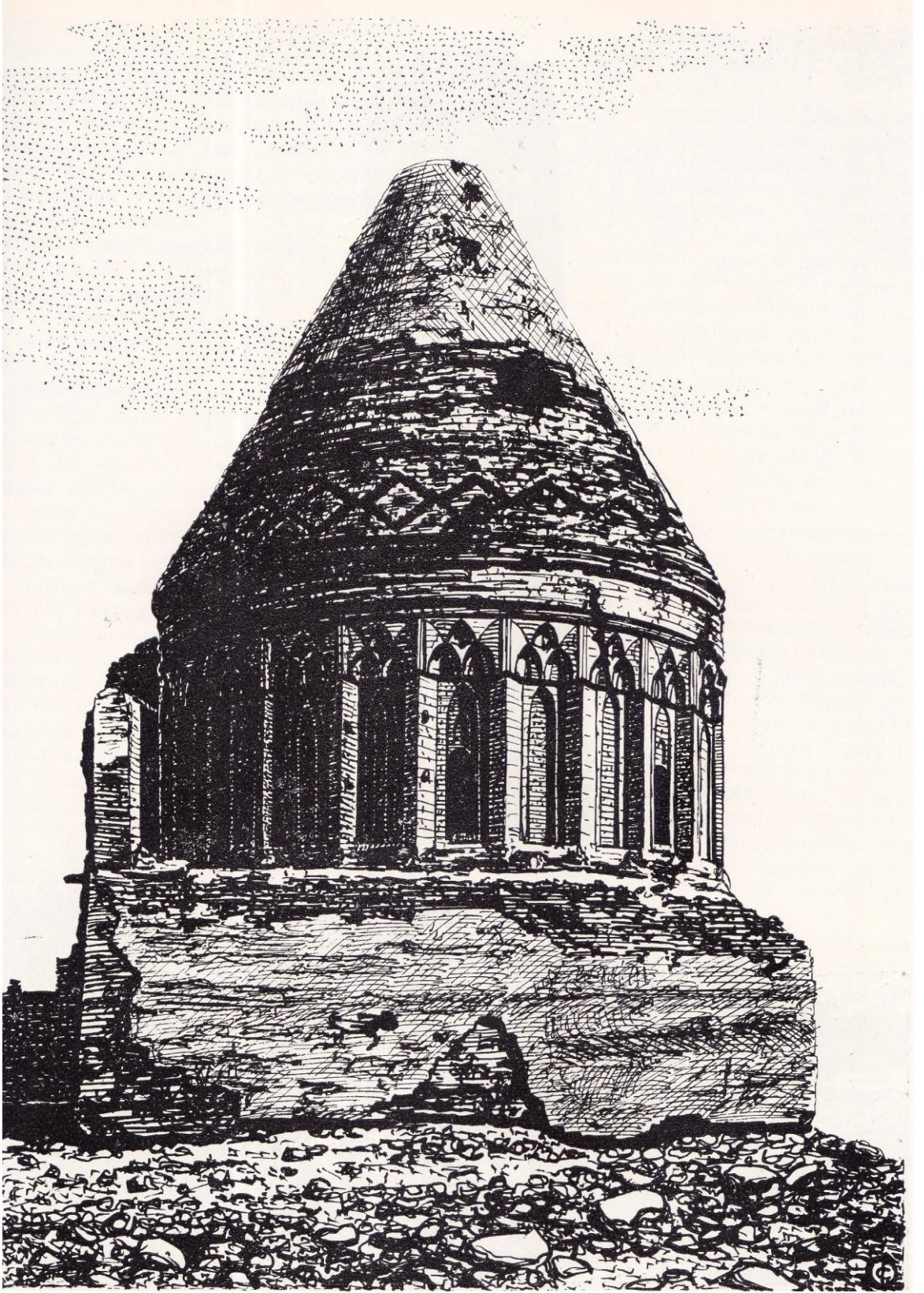
Resim: 53-54 Radkan Tümbesinin yarım silindri duvarlarından görünüm. (A.V. Salamzade)

Resim: 55-Kışmar Türbesinin çizilmiş görünümü. (A.V. Salamzade)

Resim: 56-Eski Urveç- Tekeşin Türbesi. (A.V. Salamzade)

Resim: 57-Antalya Yivli Minareden görünüm

www.camilerveturbeler.com/camiler/yivli-minare-camii-ulu-camii-antalya.html. Erişim Tarihi.

10.09.2014)

1.6. DER KENTİ (KÖYÜ) KÜMBETİ

Kümbet, Nahçıvan şehir merkezine bağlı Der Kenti (köyü)ne yakın bir yerde, yer almaktadır.

1.6.1. Tarih ve Yaptıran

Yıkık durumda olan Kümbetin kitabesi ve hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Malzemesinde kerpiç/tuğla kullanılmıştır. Kümbette uygulanan üslup, göz önünde tutularak, yapılış tarihinin XIV. yüzyılın birinci yarısı olabileceği tahminini vermektedir.

1.6.2. Mimari Özellikleri

Kaynaklardan anlaşıldığına göre, *Der Kenti (Köyü)*nde üç türbenin varlığında söz edilmektedir. Bunlardan birisi ancak günümüze kadar gelebilmiştir. Diğer iki türbe XIX yüzyılın sonlarına doğru yıkılmıştır. A. V. Salamzade ve K. M. Mamedzade³⁴, diğer iki türbe için, 1870 yıllarında yayınlanmış olan *Kafkaz Hakkında Malumatlar Mecmuası*'nda, bu türbelerden *Kadim Kulle* diye bahsedildiğini yazmaktadırlar.

Türbenin bulunduğu yerde; 1974-1979 yılları arasında kısmen kazı yapılarak, incelemelerde bulunulmuştur. İncelemeler sonucunda bir birine yakın, mevcut türbeyle birlikte iki yapının daha izleri ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan birisinin hamam olabileceği kanaatine varılmıştır.

Türbe üç katlı olarak tasarlanmıştır. Hazire, ana mekân, silindirvari boyun kısmından oluşmaktadır. Türbe kubbe ile örtülmüştür. Yapı üç katlı ve yapılış tarzı ile dikkat çekmektedir. Hazire kısmı hariç, kümbetin örtüleri arasındaki mesafenin çok olmasından dolayı, iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Dıştan görünüşünde de iki katlı olduğu fevkalade fark edilecek bir formda yapılmıştır. Bununla birlikte dış görünüşü uyumlu ve gösterişlidir. Köşelerin aşırı taşkınlığı, dayanak duvar havası vermiştir. Türbenin eni boyuna göre daha geniş yapılmıştır. Gövdesinden boynuna geçişi sağlayan kısım, tamamıyla yıkıldığından yapının bütünü hakkında sağlıklı bilgi edinmeyi zorlaştırmıştır.

Hazire kısmına dört giriş açılmıştır. Hazireden ana mekâna geçişi sağlayan tromplar tespit edilmiştir. Türbenin vaktiyle, basık kubbe ile örtüldüğü anlaşılmaktadır. Hazirenin kaide kısmı büyük taşlarla, duvarlarında ise dıştan moloz taş, içten dikdörtgen tuğla malzeme ile örülmüştür.

³⁴ A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, “*Azerbaycan’ın Nahçıvan Mektebi*”, s.163

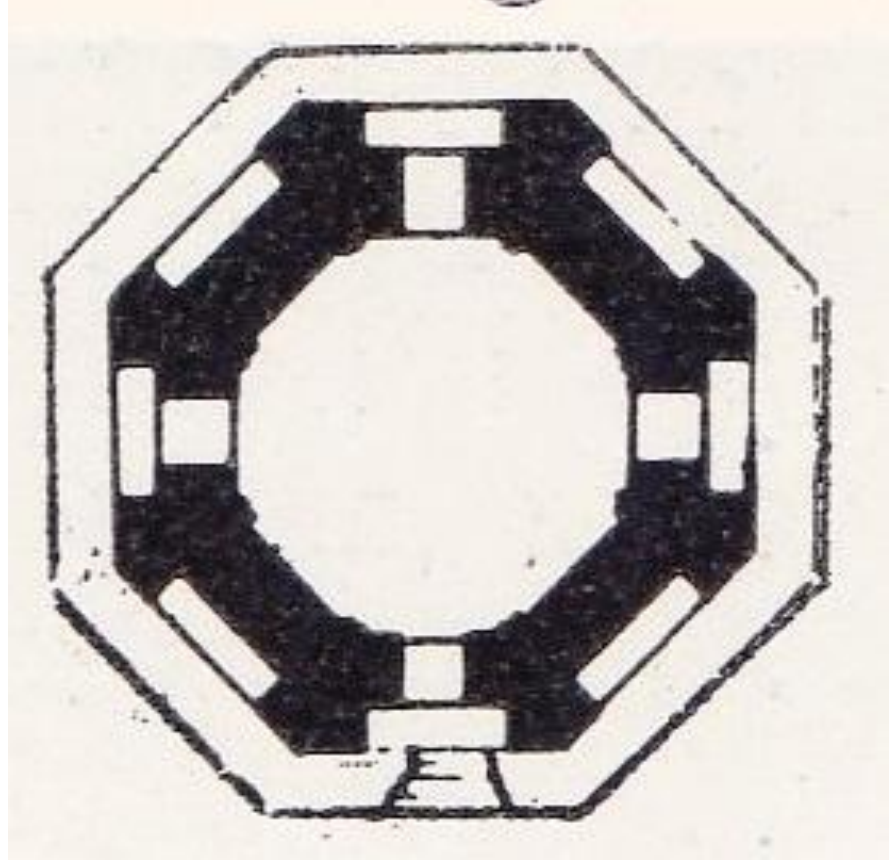
Yapının yerüstü olan ana mekân; bütün yapıyı tamamlayan, boyundan basık kubbeyle ayrılmış, sekizgen prizmayı çağrıştırmaktadır. Boyun ile türbenin ana mekânını örten kubbenin merkezinde küçük bir delik yer almaktadır. Bu türbeyi, Azerbaycan'ın diğer türbelerinden ayıran yanlarından; türbenin örülmesinde kırmızı ve karakaşılı (bir tür kerpiç/tuğla) tuğlanın kullanılmış olmasıdır. Dış örtüde, ayrı ayrı bölmeler oluşturan diyagonal dizimli sıralar halinde örülerek, diğer türbelerden farklı tarafını ortaya koymuştur.

Yakınında yer alan diğer kalıntının, sadece alt ve sağlam kalan bölmelerinden konu edindiğimiz türbeyle aynı plan ve özellikte yapıldığı anlaşılmaktadır³⁵.

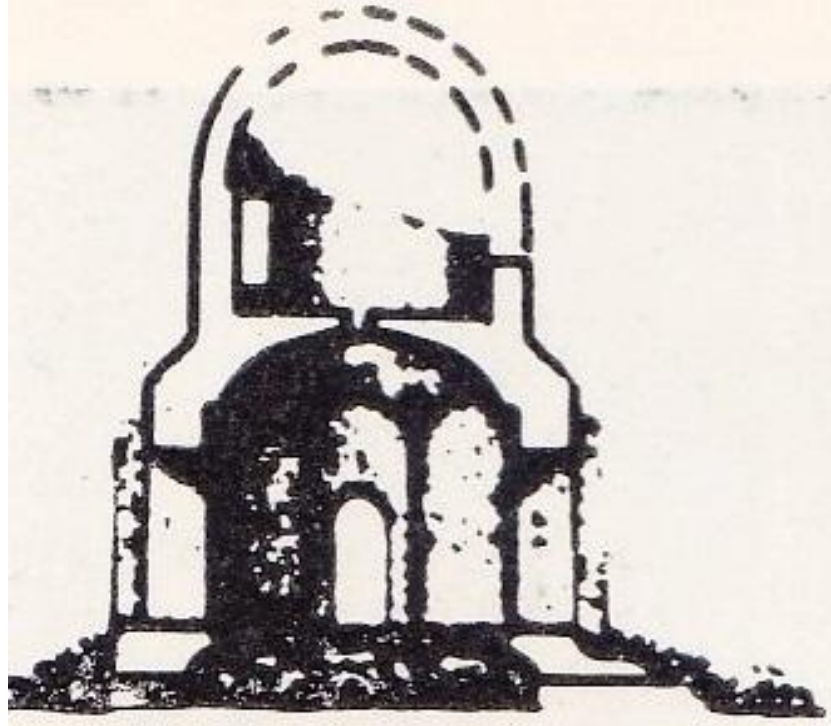
---

³⁵ A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, “*Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi*”, s.166

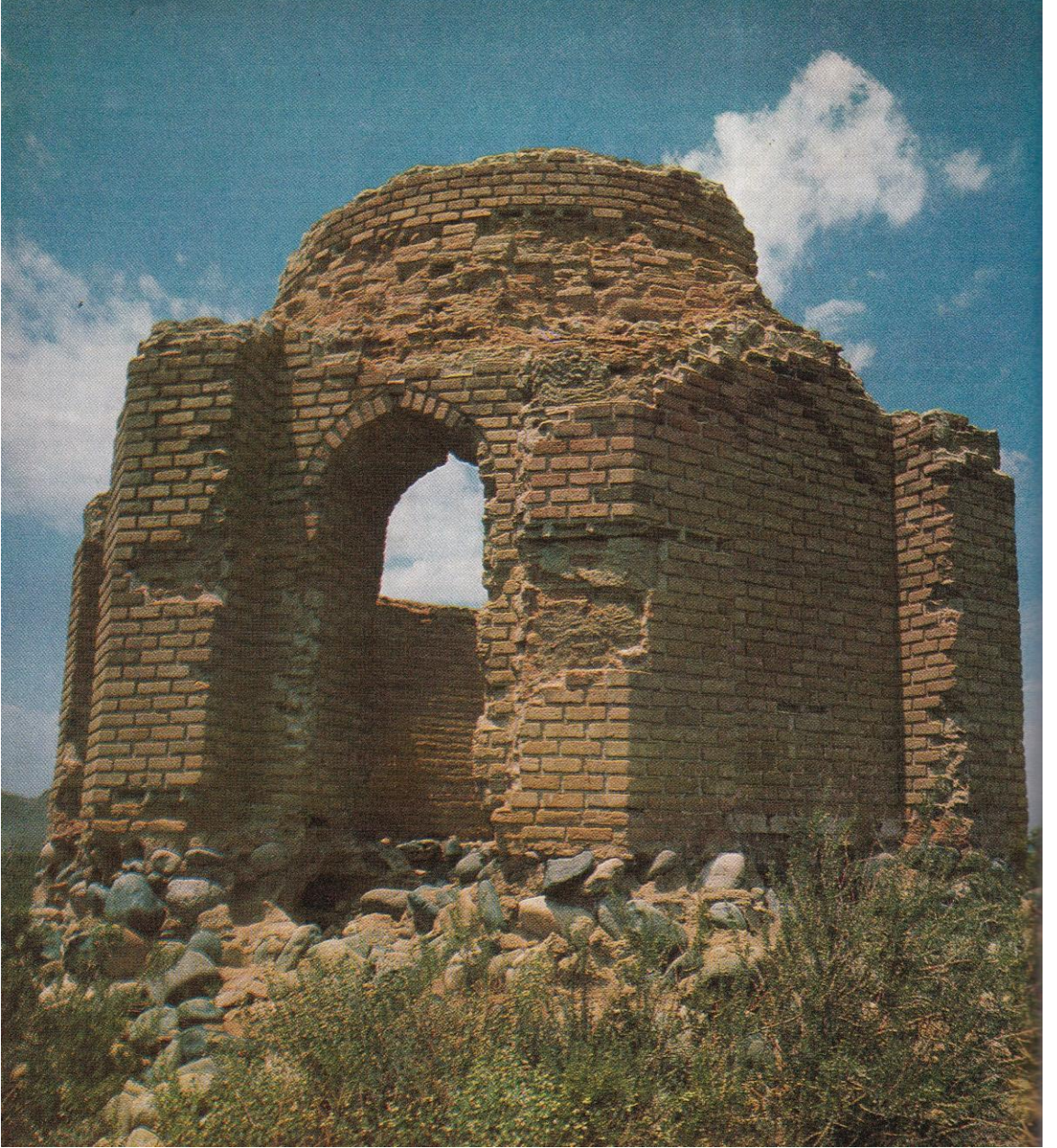

Çizim: 14-Der Kenti (Köyü) Kumbeti planı. (A.V. Salamzade)

Çizim: 15- Der Kenti Kumbeti. Kesit. (A.V. Salamzade)

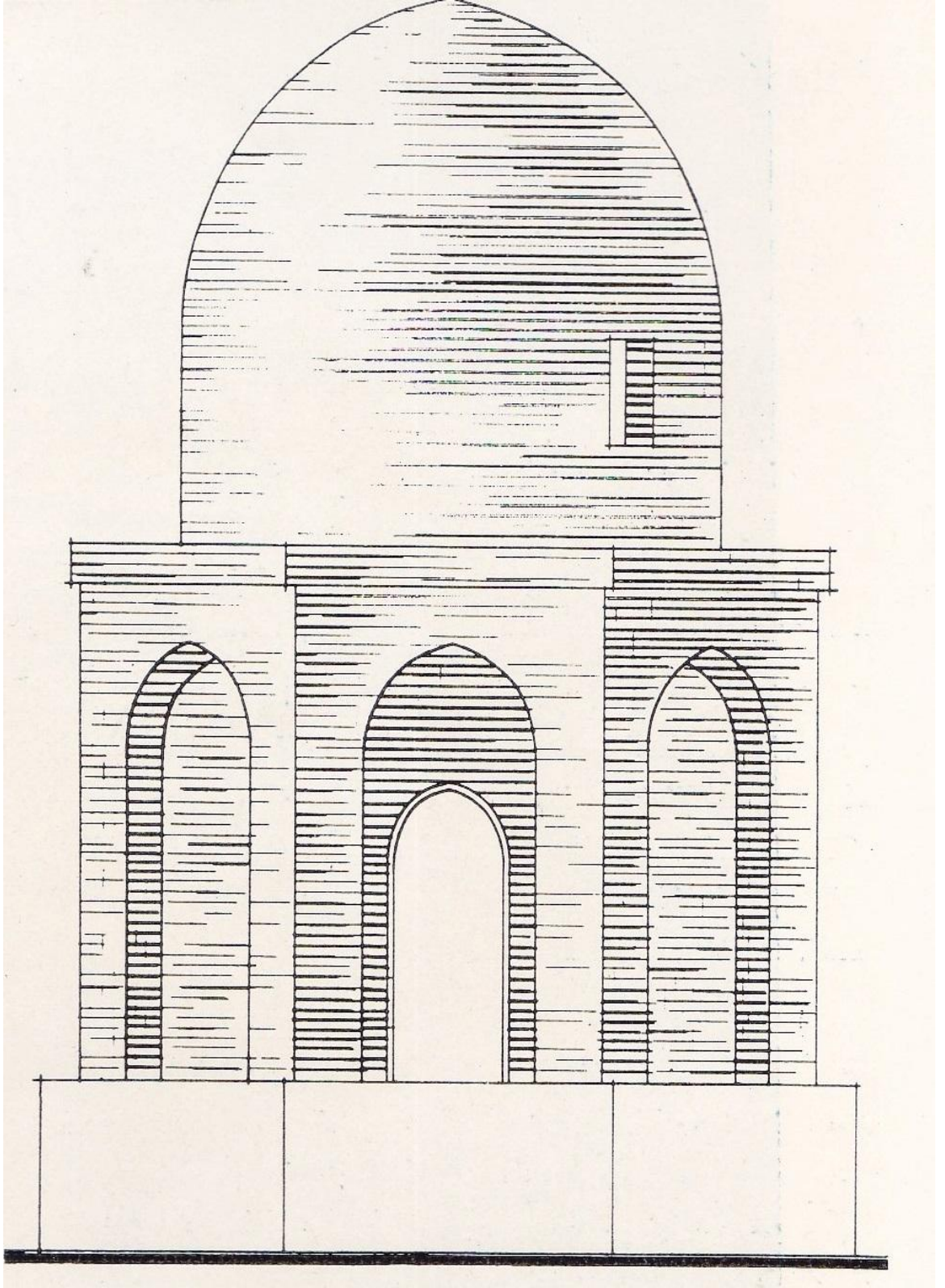
Resim: 58-Der Kenti (Köyü) Kumbetinden bir görünüm. (O. Aslanapa)

Resim: 59-Der Kenti (Köyü) Kumbetinin güney yönünden görünümü. (A.V. Salamzade)

Çizim: 16-Der Kent Kumbetin orijinal halini gösteren çizim. (A.V. Salmazade)

İKİNCİ BÖLÜM

CAMİLER (MESCİTLER)

Camii/mescit

İslam'da ibadet edilen, namaz kılınan mekana camii veya mescit denmiştir³⁶. Camii kelimesi toplanılan, toplanma yeri anlamına gelmektedir. Mescid ise secde edilen yer anlamındadır. Türkiye'de mescit, camii büyüklüklerine göre isimlendirilmiştir. Camii, cuma namazı kılınabilecek, içinde minberi olan büyük ibadet yeridir. Diğer İslam ülkelerinde, camii ve mescit aynı anlama gelmektedir. Cami ve mescit değişmeyen genel konum, nerede yapılmış olursa olsun kible olarak yön, Kabe olmak zorundadır.

İlk mescit, Kuba Mescididir. İslam'ın gelişip yayılmasıyla birlikte, cami/mescit mimarisinde de gelişmeler görülmüştür. Kare, dikdörtgen, avlulu ve avlusuz gibi farklı forumlarda inşa edilmişlerdir. Dört eyvanlı, nefli, merkezi kubbeli, çok kubbeli ve düz örtülü olarak da çeşitlenmişlerdir. Osmanlı Türk Mimarisinde 19. yy. sonuna kadar, camii mimarisinde çok ayaklı sistemden ve merkezi ağırlığı taşıyabilecek, taşıyıcı sistemler denenmiştir.

Bütün Müslüman devletler, camii/mescit yapımına oldukça önem vermişlerdir.

Cuma namazlarının büyük kalabalıklarla eda edilebileceği büyük camii ve mescitler inşa edilmiştir. Ordugâh, Selâtin camiiler/mescitler inşa edilmiştir. Minareler sayılarınca camilerin kimliğini de ifade etmektedir.

Camii/mescitte ihtiyaca göre bölümlerin eklendiğini görmekteyiz. Bu bölümlere örnek şunları gösterebiliriz; caminin/mescidin merkezini teşkil eden sahn, dış avlu (muhavvata), iç avlu (harim), son cemaat yeri, minare, şadırvan, muvakkithane, imam ve müezzin odaları.

Müslüman olan milletlere göre camii/mescit mimarisinde farklılıklar görülmektedir.

Nahcıvan'da camiiler/mescitler

³⁶ Doğan Kuban, *Türkiye Sanat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988. s. 121

Azerbaycan mimarlığı içerisinde Nahçıvan mimarlığı ekolu apayrı bir yer edinmiştir. Nahçıvan'da dini mimariyi; mescit, hangâh, medrese ve tekkeler olarak gruplandırmak mümkündür.

Mescitlerin ilk örneklerini, yapının esas unsuru sayılan avlulu mescitler oluşturmaktadır. XII. yüzyıldan itibaren ise merkezi kubbeli camiler/mescitler görülmeye başlanmıştır. Merkezi kubbeli camii tipine en güzel örnek şüphesiz Nahçıvan mimari okulunu oluşturan Acemi Nahçıvan'ın zamanımıza kadar ulaşamamış olan Cuma Mescididir. Dini yapıların büyük çoğunluğunun günümüze ulaşamaması düşündürücüdür. Bu da bölgenin fazlaca saldırı altında kaldığının göstergesi olmalıdır.

Seyyahların Nahçıvan gezilerin sırasında gözlemleyerek anlattıkları ve çizdikleri gravürlerden birçok yapının varlığından haber olunmuştur. Bunlardan biriside Nahçıvan Cuma Mescidi'dir.

2.1. NAHCIVAN CUMA MESCİDİ

Nahçıvan'ın Şehir merkezinde yer almaktadır.

Nahçıvan Cuma Mescidi günümüze ulaşmamıştır. Varlığını Nahçıvan'a uğrayan seyyahların gözlemlerinden öğreniyoruz.

XVII. yüzyılda Nahçıvan'a uğrayan Fransız *Seyyah Teveriye*; Şehrin önemli yapıları içerisinde yer alan *Cuma Mescidi* üzerinde özellikle durmuş ve bu mescitten bahsederken; *bütün Asya'nın en ilgi çekici yapısı* diye bahsetmiştir.

Nahçıvan'daki yapılar içinde seyyahların dikkatin en çok çeken Cuma Mescidi'nin olduğu anlaşılmaktadır. Yine XIX yüzyılın ortalarında Nahçıvan'a uğramış olan V. A. *Enelgard*³⁷, mescitle ilgili kesme taştan örülmüş portallere sahip olduğunu, dahilinde güzel kabartma ve oyma süslemelerin izlerinin varlığından bahsetmektedir. Yine aynı seyyah, yapının bir kısmının yıkıldığını ve kalanında yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bilgisini de vermektedir.

Mescidin bir külliye olduğu, anlatılanlardan çıkarılmaktadır. Mescide 20 metre uzaklıkta iki minarenin varlığını da yine seyyahların anlatımlarından öğreniyoruz. XIX. Asırda harap hali ile resmedilmiş olan yapı, mescidin ana mekânıdır. Planda kare olan kübik yapı, resimden de anlaşıldığına göre tromplu kubbe ile örtülmüştür. Dört duvarında çift kemerler kullanılmıştır.

Seyyahların övgüyle bahsettikleri bu camii ile ilgili ne yazık ki fazla bilgi yoktur.

---

³⁷ A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, “*Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi*”, s.185

Resim: 60-Nahçıvan Cuma Mescidinin yıkıntılı halini gösteren çizim. (A.V. Salamzade)

2.2. KİRNE KENTİN'DEKİ DİNİ KÜLLİYE

Nahçıvan şehir merkezine bağlı köylerinden olan Kirne Kentinde (Köyü) yer almaktadır.

2.2.1. Tarih ve Yaptıran

Yapının üzerinde kitabesi yoktur. Buna rağmen, yapının üslup özellikleri, XIII. yy. da yapılmış olabileceği fikrini vermektedir.

2.2.2. Mimari Özellikleri

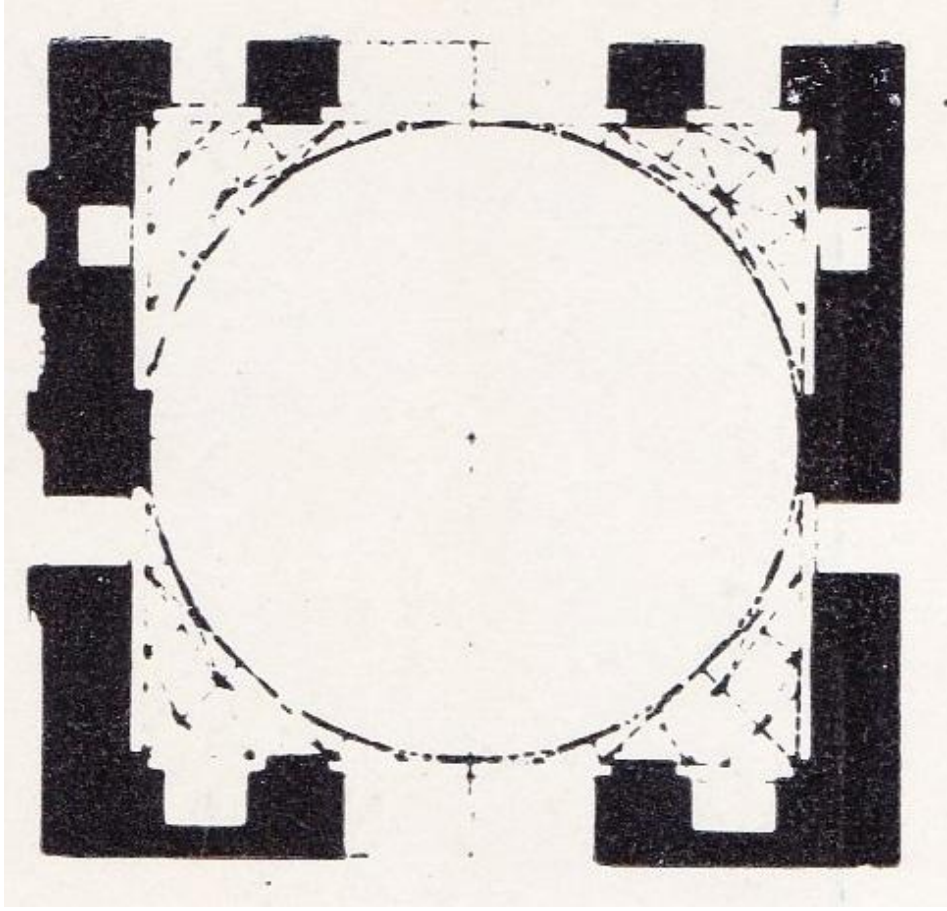
Kirne Köyü yakınlarında ortaya çıkarılan bu yapı, Nahçıvan'ın merkezi kubbeli camilerinden biridir. Yapı ile ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Türbe mi, camii mi olduğu hakkında tartışmalara sebep olmuştur.

Kare planlı bu yapı, türbeler için uygulanmış olan karakteristik örtüye sahiptir. Dışarıdan piramidal şekilli konik bir örtü ile örtülen bu yapı; içeriden kemerlerle desteklenmiş bir kubbeye sahiptir. Dışarıdan konik örtüsü ile Azerbaycan'ın kulevari kümbetleri grubuna dahil edilmiş olmasına rağmen, yapının alanın büyük olmasından dolayı, cami veya mescit olabileceği görüşü daha ağırlık kazanmıştır³⁸.

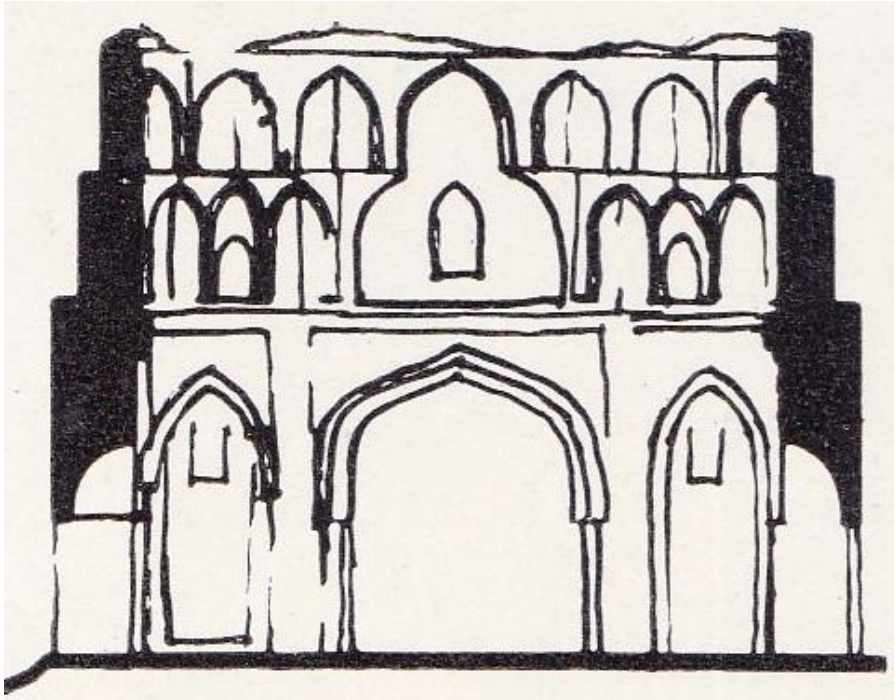
Yapı bir takım özellikleriyle, Elinceçay Hangâh'ndaki yapıya benzemektedir. Her iki yapının dıştan örtüsü konik/çadırvaridir. Her ikisinin de dış örtüsü 16 yüzlü piramidal şeklinde yapılmıştır. Kirne Kenti'ndeki yapının batı cephesindeki stalâkit kurgusu da; bu yapının zamanımıza kadar gelebilmiş, bir bölümünün kaldığı ve Külliye'nin yalnızca bir kısmı olduğunu göstermektedir.

Mescitte pişmiş kerpiç/tuğla malzeme kullanılmıştır. Kemerlerde sivri kemer uygulanmıştır. Yapının içinde dolap ve mihrap nişleri mevcuttur. Üç ayrı kat havası veren sivri kemerli nişlerin arası, silmelerle ayrılmaktadır. Böylece yapı içten üç katlı görünümü vermektedir.

³⁸ A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, "Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi", s.189

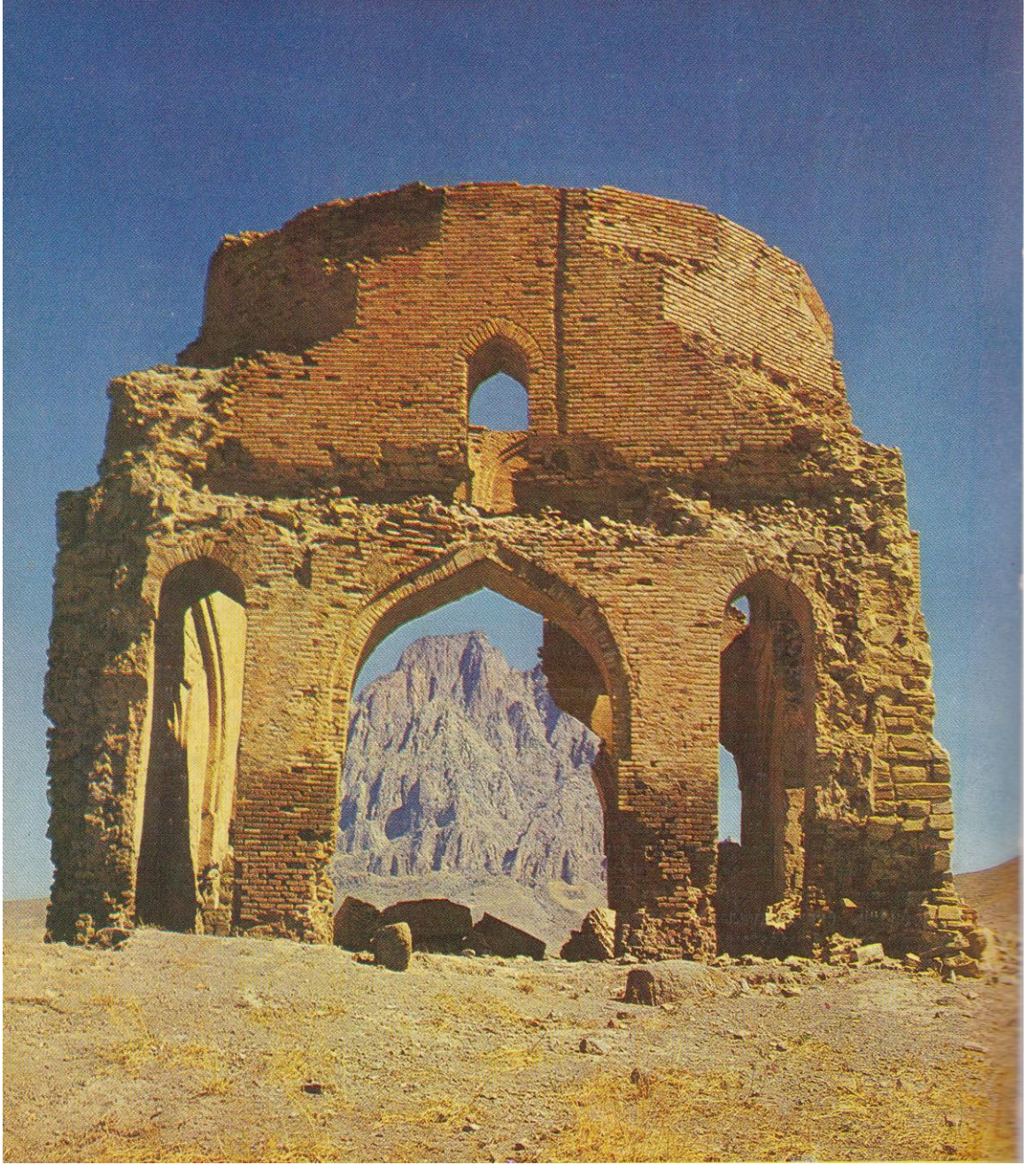

Çizim: 17-Kirne Kenti (Köyü) Mescidi planı. (A.V. Salamzade)

Çizim: 18-Kirne Kenti (Köyü) Mescidi kesiti. (A.V. Salamzade)

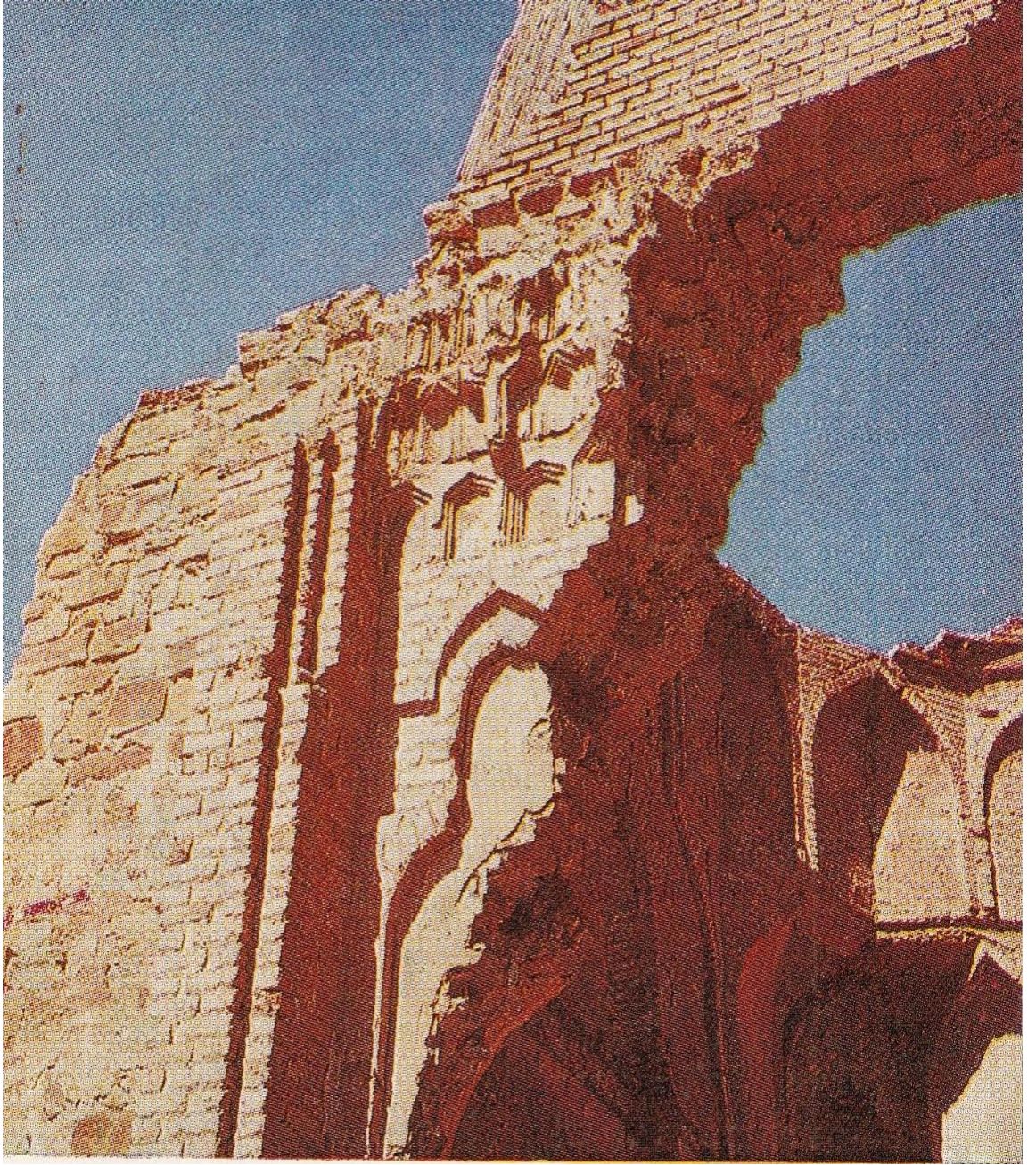

Resim: 61-Kirne Kenti (Köyü) Mescidin dıştan görünümü.

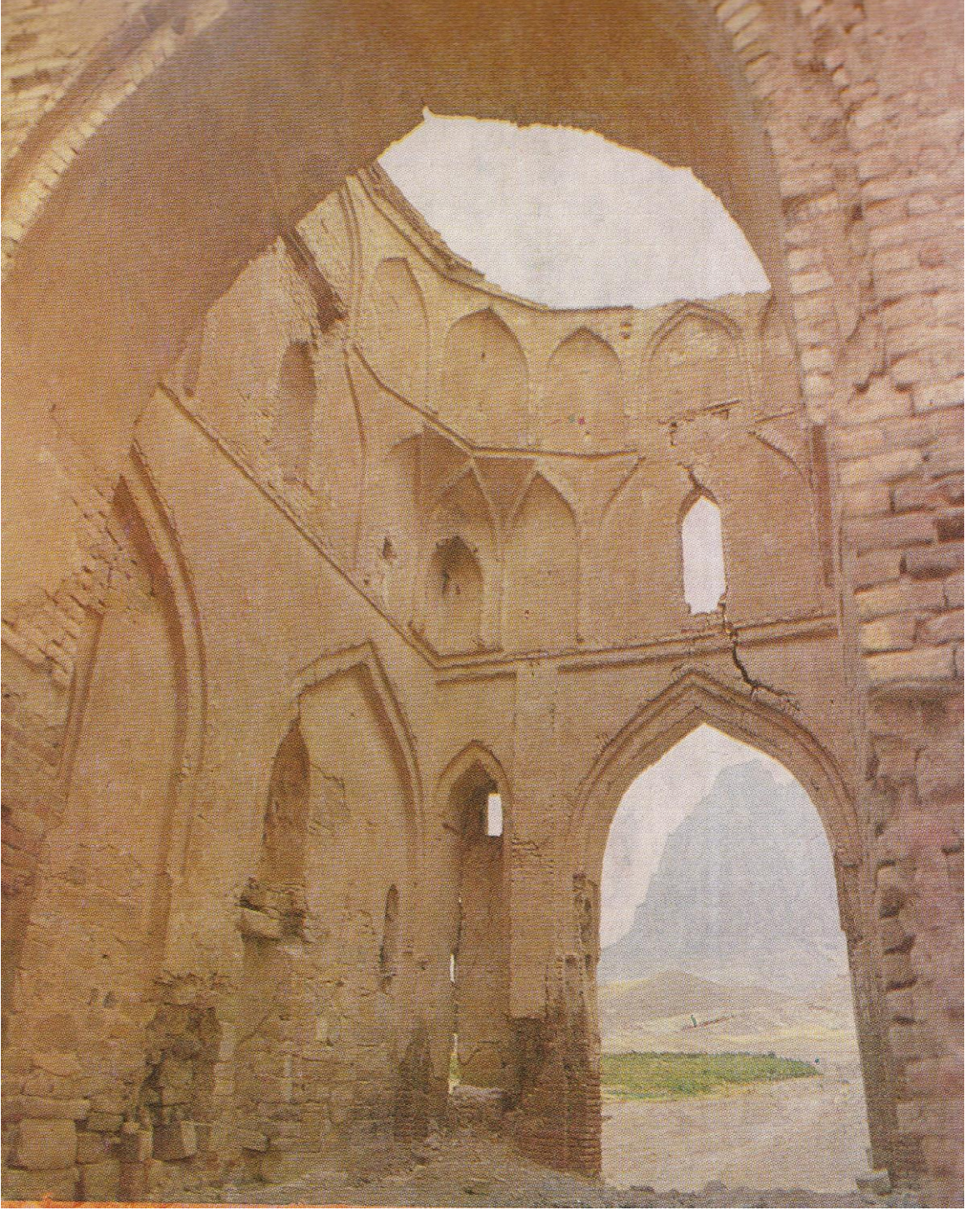
(www.nahcivan.net. Erişim Tarihi. 20.07.2014)

Resim: 62-Kirne Kenti (Köyü) Kumbetinden bir görünüm. (O. Aslanapa)

Resim: 63-Kirne Kenti (Köyü) Mescidin içten görünümü. (O. Aslanapa)

2.3. ORDUBAD CUMA MESCİDİ

Ordubad, Nahçıvan'a 64 km. ve Aras Nehrine 1,5 km. mesafede yer almaktadır. Cuma Mescidi de bu şehirde bulunmaktadır.

2.3.1. Tarih ve Yapıran

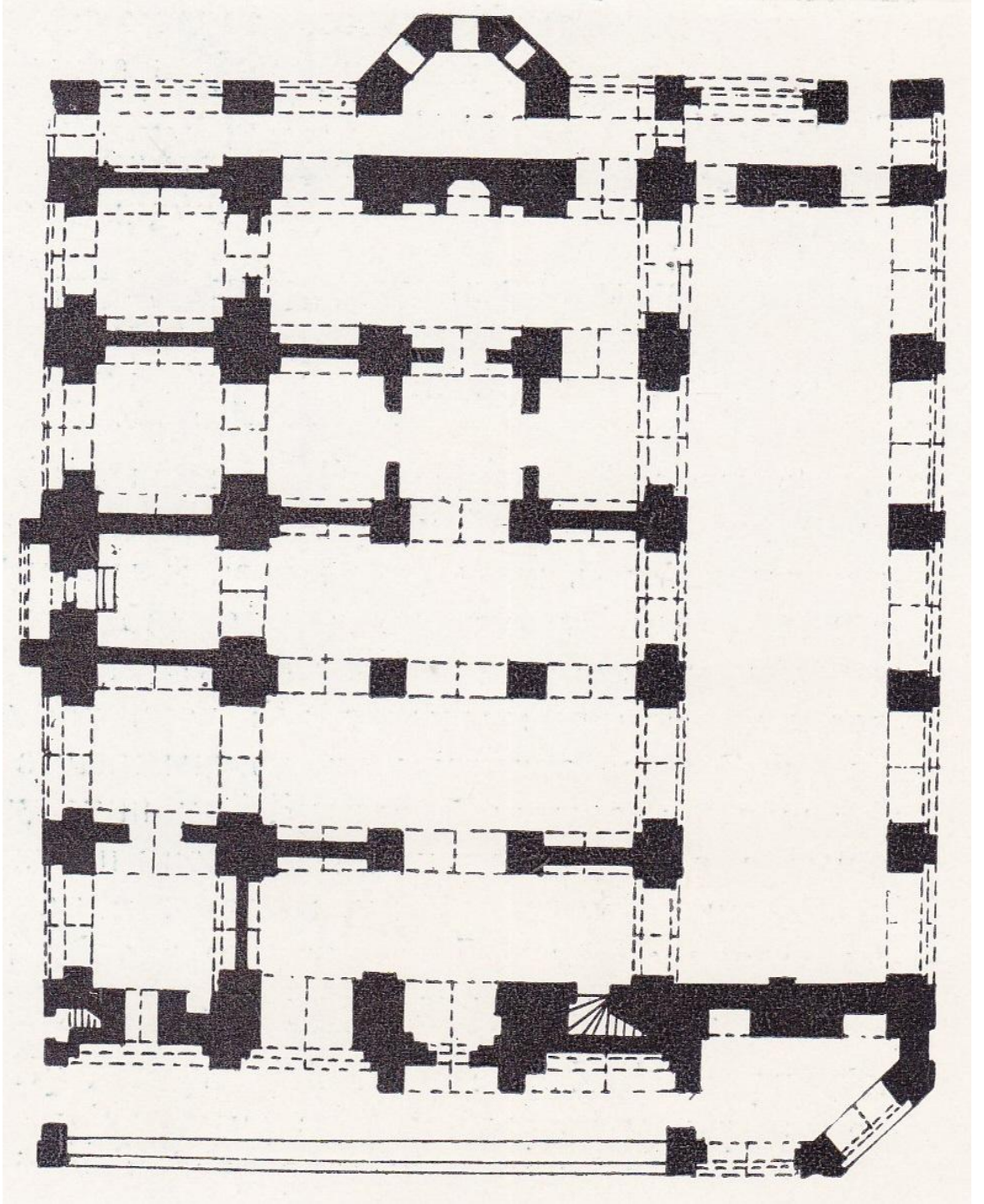
Mescidin genel görüntüsü, XVII. yüzyılın başlarında yapıldığı tahminini vermektedir. Doğu giriş kapısının üzerinde bulunan bir kitabede, *Şah Abbas* ait, H. 1012 (M. 1604) yılının yazıldığı bir ferman vardır. Kitabe bu yazıdan ibarettir.

2.3.2. Mimari Özellikleri

Yapını en eski kısmı, planda merkezi yeri tutan, üç nefli müstakil ibadet mekânıdır. Mescit; suni bir seki havası veren, yüksek bir kayanın üzerine oturtulmuştur. Buradaki konumlandırılmasından dolayı, mescit, yapı itibarıyla yüksek olmamasına rağmen, ek binalarında katılımıyla görkemli bir havaya kavuşmuştur. Merkezi nefin kubbe ile tamamlanmış bir bölmesinden başka, diğerleri düz örtü ile örtülmüştür. Mescidin ön cephesinin mimari yapılışı, XVII yüzyılda yapıldığı kanaatini güçlendirmektedir.

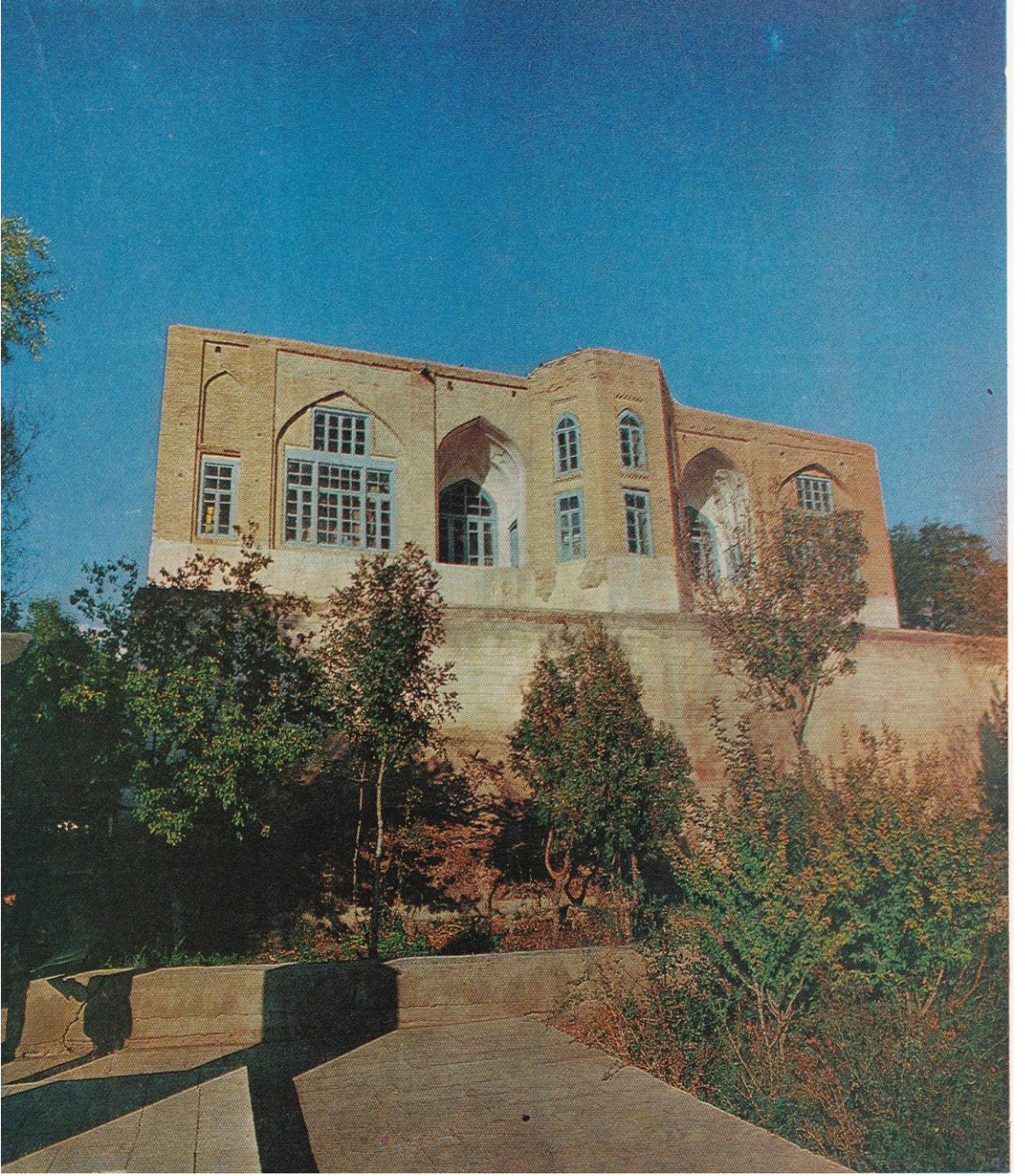
Portallerin köşeli çerçevelerine salınmış derin nişli, sivri kemerli cephesi, bezenerek, bu devrin yapılarına uygun üslupta düzenlenmiştir. Mescidin duvarlarında kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Mihrap oldukça derin tutulmuştur. Yapının içinde ayakların fazlalıkla ve değişik ölçülerde olması, yapı içerisine ayrı bir hava katmaktadır. Üst ve alt pencerelerde farklı kemerlerin uygulanması, yapıya iki katlılık havası vermektedir. Alttaki pencereler dikdörtgen çerçevelidir, üstekiler ise yuvarlak kemerli olarak tasarlanmıştır. Ön cephedeki pencereler yapıya oldukça aydınlık ve ferahlık vermektedir.

Çizim: 19-Ordubad Cuma Mescidinin planı. (A.V. Salamzade)

Resim: 64-Ordubad Cuma Mescidinden görünüm. (A.V. Salamzade)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLLİYE VE HANGÂHLAR

3.1. İMAMZADE KÜLLİYESİ

Nahçıvan Şehrinin güneydoğusunda ve Aras Nehri'ne yakın bir yerde yapılmıştır.

3.1.1. Tarih ve Yaptıran

İmamzade Külliyesi; Azerbaycan'da XVI. ve XVII. yy'da yapılmış olan diğer külliyeler gibi aynı dönemde inşa edilmiştir. Bu dönemde Hangâh yerine *imamzade* 'lerin ortaya çıktığı görülmektedir. Safeviler devri için bu tür yapılar, karakteristiktir. Önceden yapılmış olan mezar anıtlar, tamir edilerek, yenilenmektedir. Yenilenen mezar anıtlara bitişik olarak, tekke, mescit ve diğer hizmet odaları eklenmektedir. Böylece külliye/Külliye ortaya çıkmaktadır³⁹.

3.1.2. Mimari Özellikleri

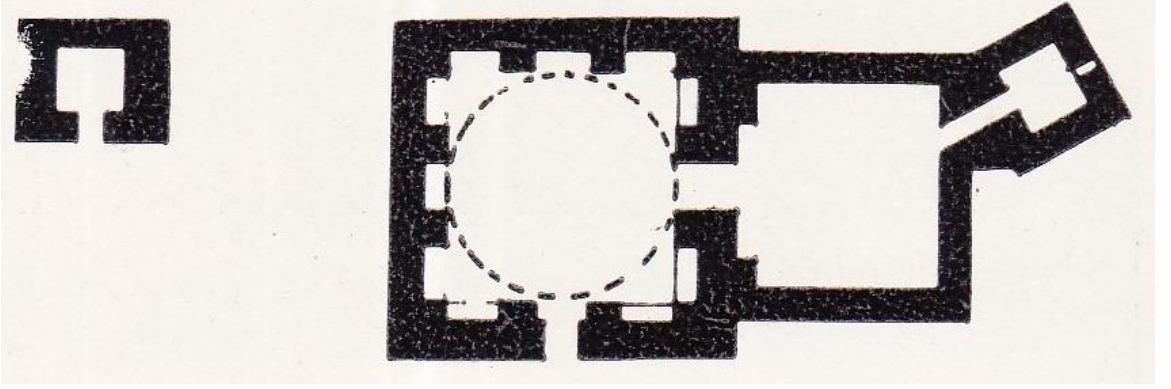
İmamzade Külliyesinde; birbirinden uzakta üç yapı ancak günümüze kadar gelebilmiştir. Bunlardan ikisi kümbet, diğeri ortada yer alan kare plan üzerine kubbeye örtülmüş mescittir.

Kümbetler de kare plan üzerine oturmuş, sekizgen gövde ve devamında silindir gövdeye kavuşmuştur. Kümbetin silindirik gövdesi ve süslemesiyle, Nahçıvan'ın büyük mimarlarından olan *Ahmed Eyüpoğlu*'nun, yapmış olduğu, *Berde Kümbeti*'yle (1322 y.) benzerlik göstermektedir. Dikey dizilmiş farklı iki renkte ve farklı dizim şekli ile silindir gövdede bezemeye gidilmiştir. Farklı tuğla renkleri, kırmızı ve mor-mavi renklidir. Döne döne tekrarlanan *Allah* yazısı, halı desenini hatırlatmaktadır. Yapı birçok defa tamir görmüştür.

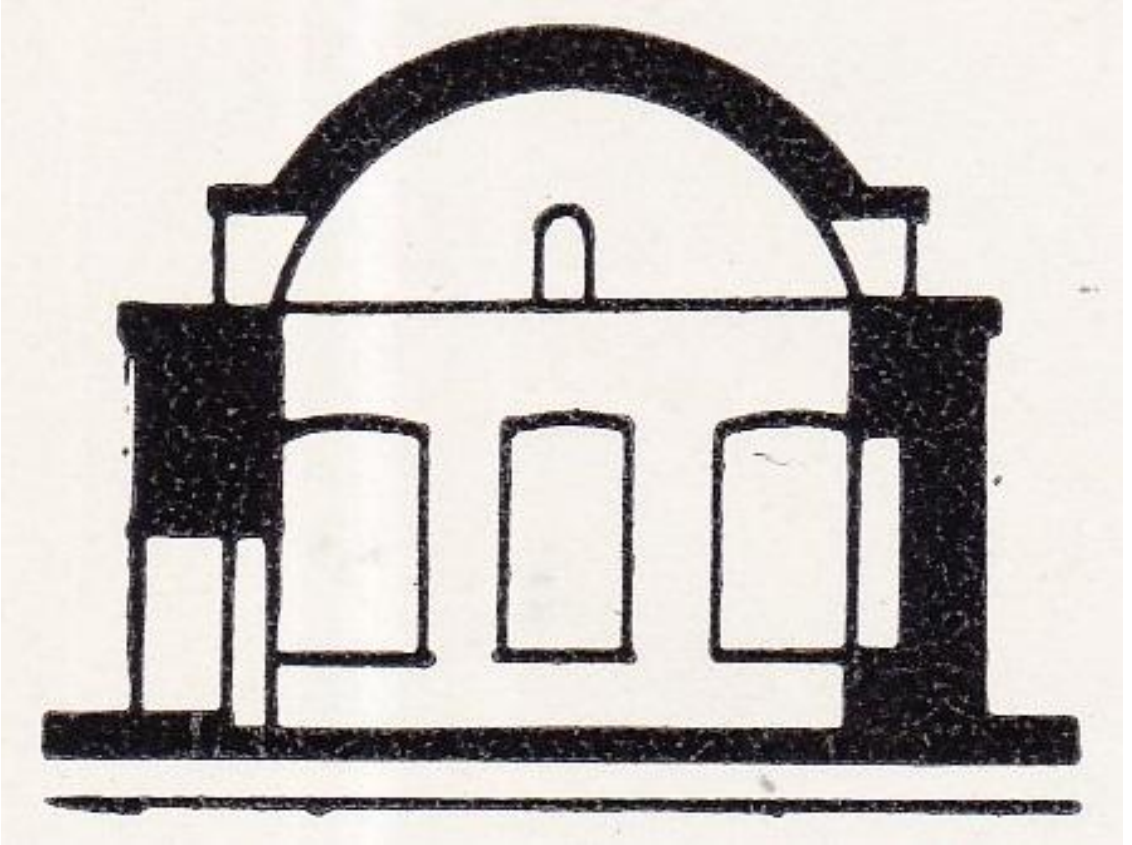
Kümbet kare plan üzerine yükselmiş, yukarıda sekizgene, nihayet silindir gövdeye kavuşarak, kulevari örtüye sahip olmuştur.

---

³⁹ A. .V. Salamzade.- K. M. Mamedzade, “*Azerbaycan'ın Nahçıvan Mektebi*”, s. 191.

Çizim: 20-Nahcivan İmamzade Külliyesinin planı. (A.V. Salamzade)

Çizim: 21-Nahcivan İmamzade Mescidin kesiti. (A.V. Salamzade)

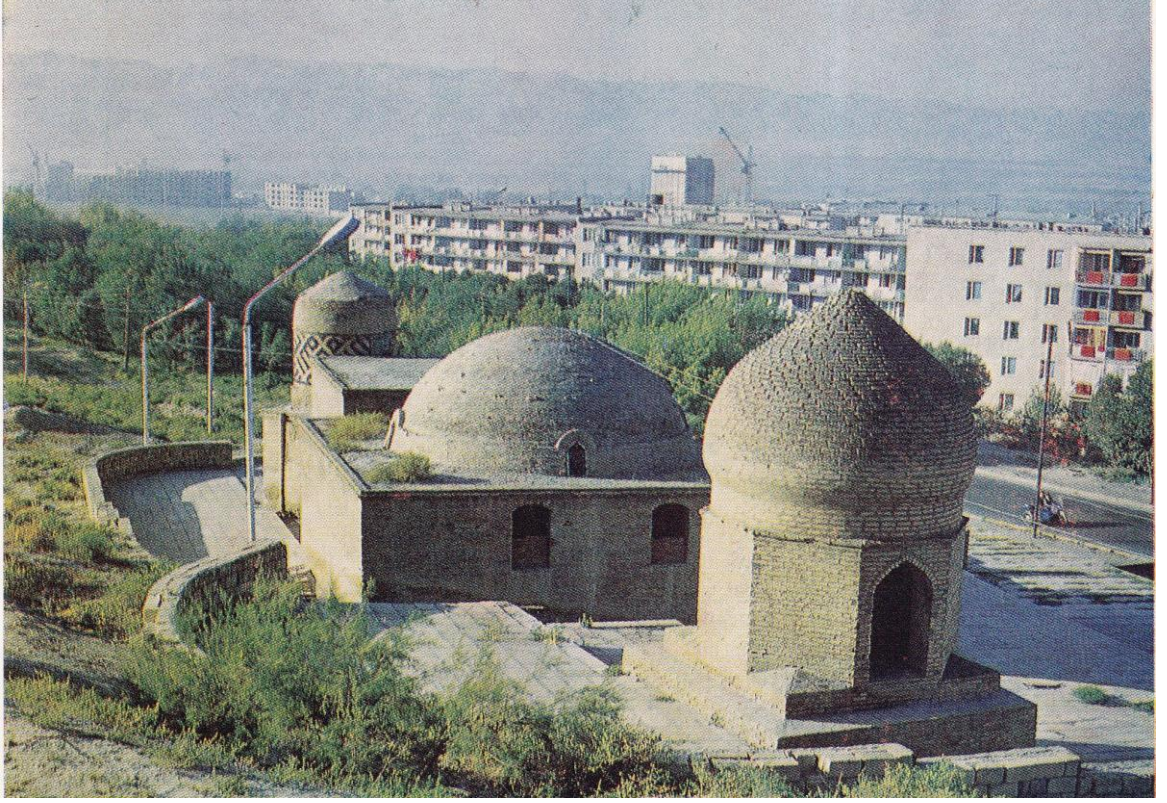
Resim: 65-İmamzade Külliyesinden görünüm.

(www.nahcivan.net. Erişim Tarihi. 20.07.2014)

Resim: 66-İmamzade Külliyesinden başka bir görünüm. (A.V. Salamzade)

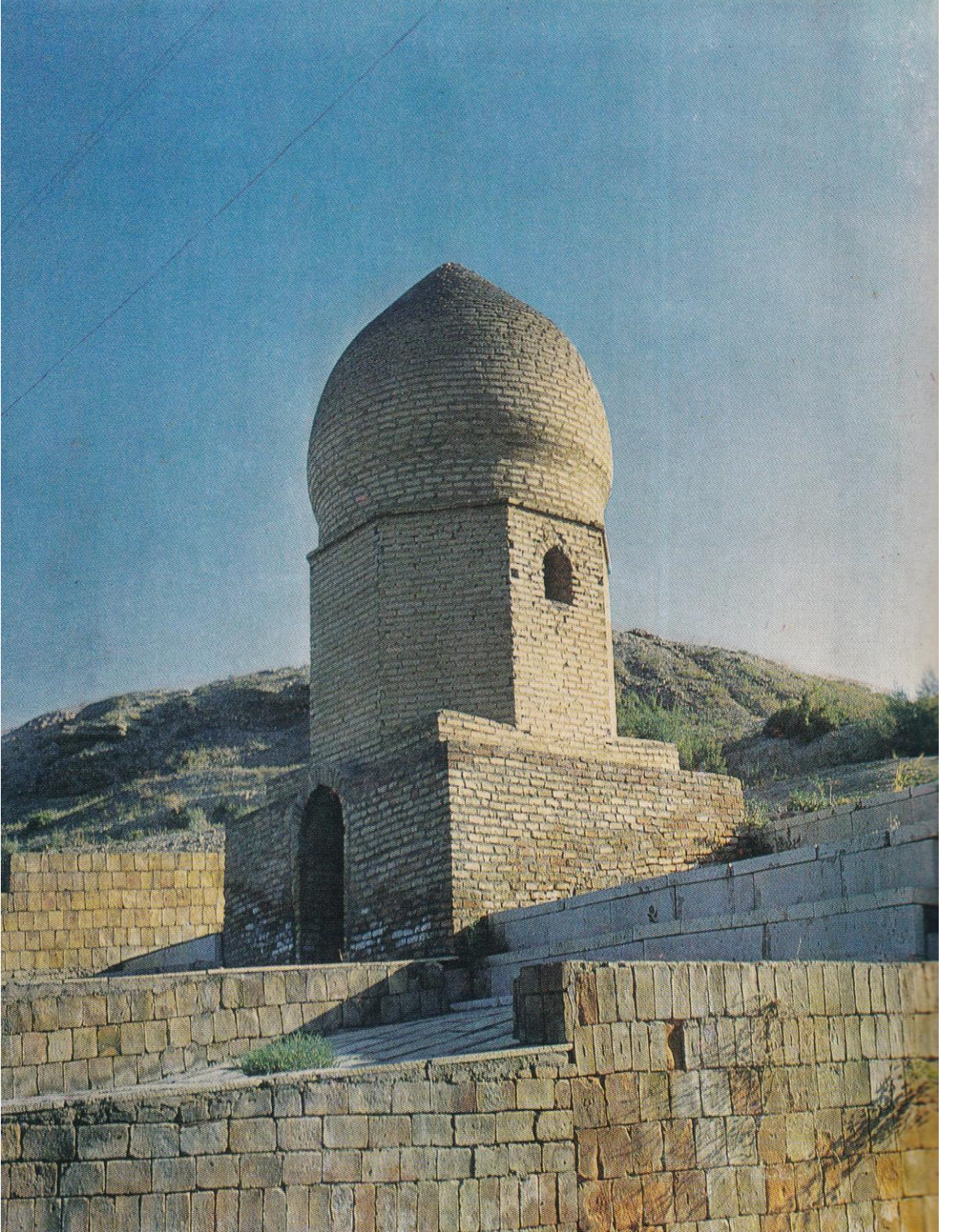
Resim: 67-İmamzade Külliyesinin kuzeyden görünümü. (A.V. Salamzade)

Resim: 68-İmamzade Külliyesinden diğer bir görünüm.

(www.nahcivan.net. Erişim Tarihi. 20.07.2014)

Resim: 69-İmamzade Külliyesinde yer alan mescidin uzağındaki kümbet. (A.V. Salamzade)

Resim: 70-İmamzade Külliyesinde yer alan ve mescidin birleştirilmiş olduğu kümbet.
(A.V. Salamzade)

5.1. HANGÂH KÜLLİYESİ

Nahçıvan'ın Elinçay'ı kıyısında yer almaktadır.

5.1.1. Tarih ve Yaptıran

XIII. ve XIV. yüzyıllara tarihlenen bu Hanegâh'da *Nesimî*'nin Hocası, *Fezlullah Naim*'i meftundur. Yapı hakkında fazla bilgi yoktur.

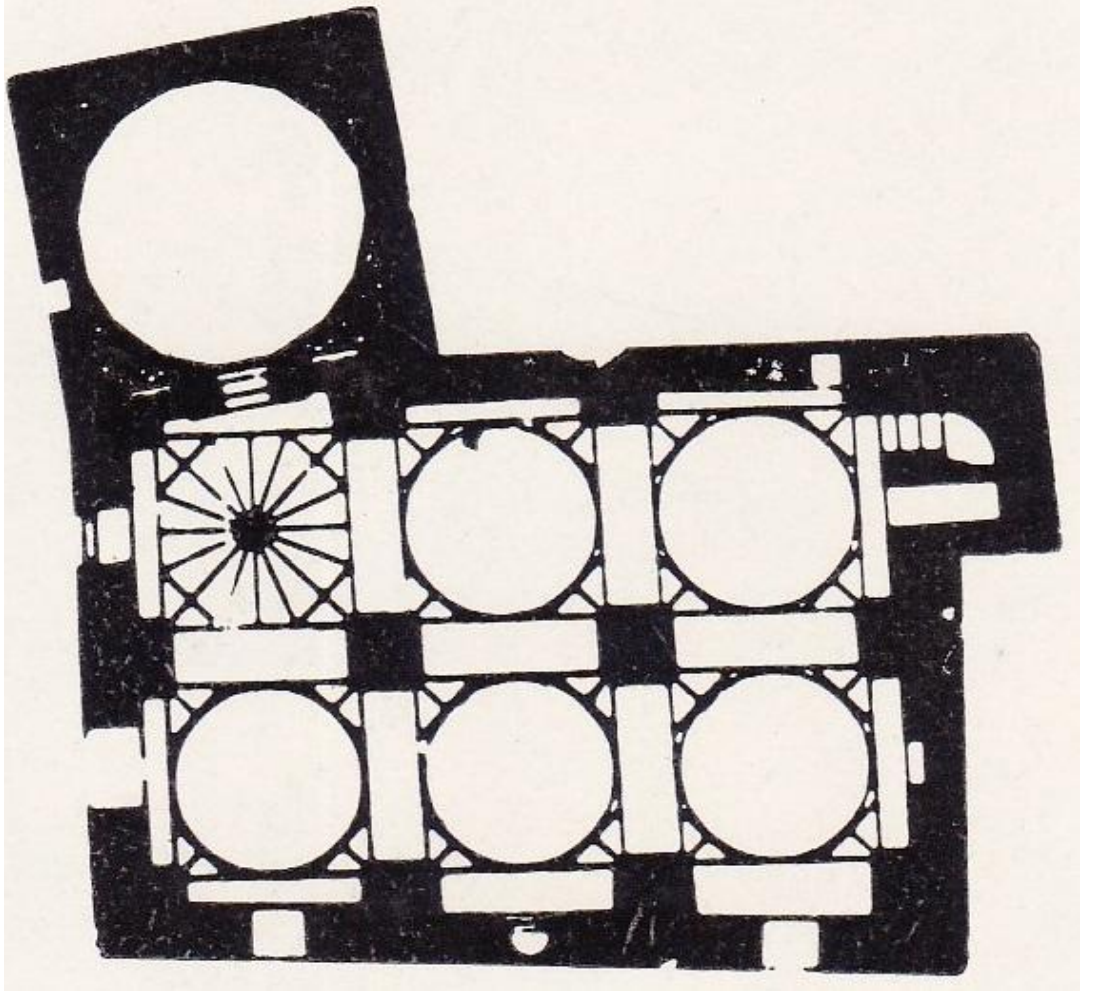
5.1.2. Mimari Özellikleri

Külliyenin içinde yer alan yapıları adeta bir kale gibi koruma altına alan çevre duvarına sahiptir. Külliye de yer alan yapılar; türbe, ziyaretçiler için kalabilecekleri hücreler ve minaredir. Günümüze kadar gelebilmiş Külliye ye ait yapılar ise türbe ve mescittir.

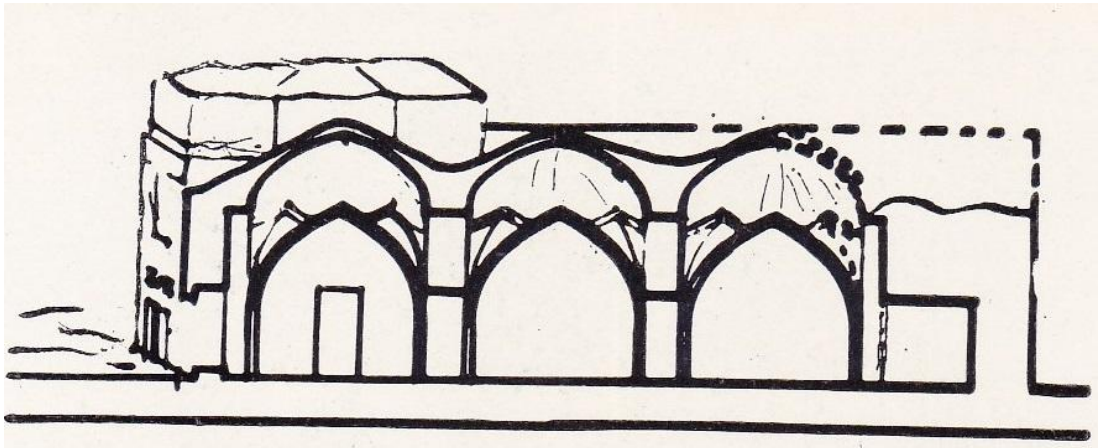
Karışık tipin uygulandığı türbe, alttan kübik, yukarısı ise sekizgen gövdeyle şekillendirilmiştir. Türbenin içten duvarları ve sanduka seramikle bezenmiştir.

Mescidin giriş portalı ve mihrabı, yapının en dikkat çeken kısmıdır. Mihrap üzerinde alçıyla işlenmiş bitki ve geometrik bezemeler görülmektedir. Mihraba görkemli hava veren renkli seramiğin kullanılmış olmasıdır.

Mescidin üst örtüsünde ayrı ayrı kubbeler kullanılmıştır. Bu örtü sistemiyle dışarıdan ayrı bölmeler algısı oluşturmaktadır. Yapıda kesme taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Cepheler ise bezemesizdir.

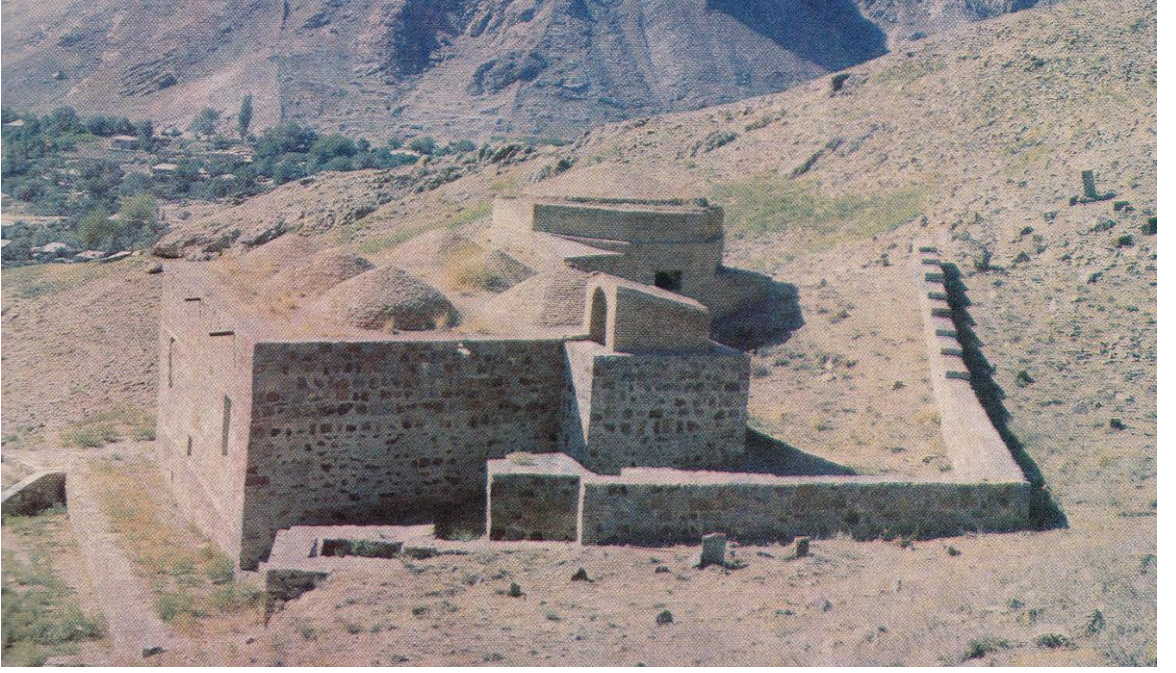

Çizim: 22-Elinçay Hanegâh'ın planı. (A.V. Salamzade)

Çizim: 23-Elinçay Hanegâhı. Kesit. (A.V. Salamzade)

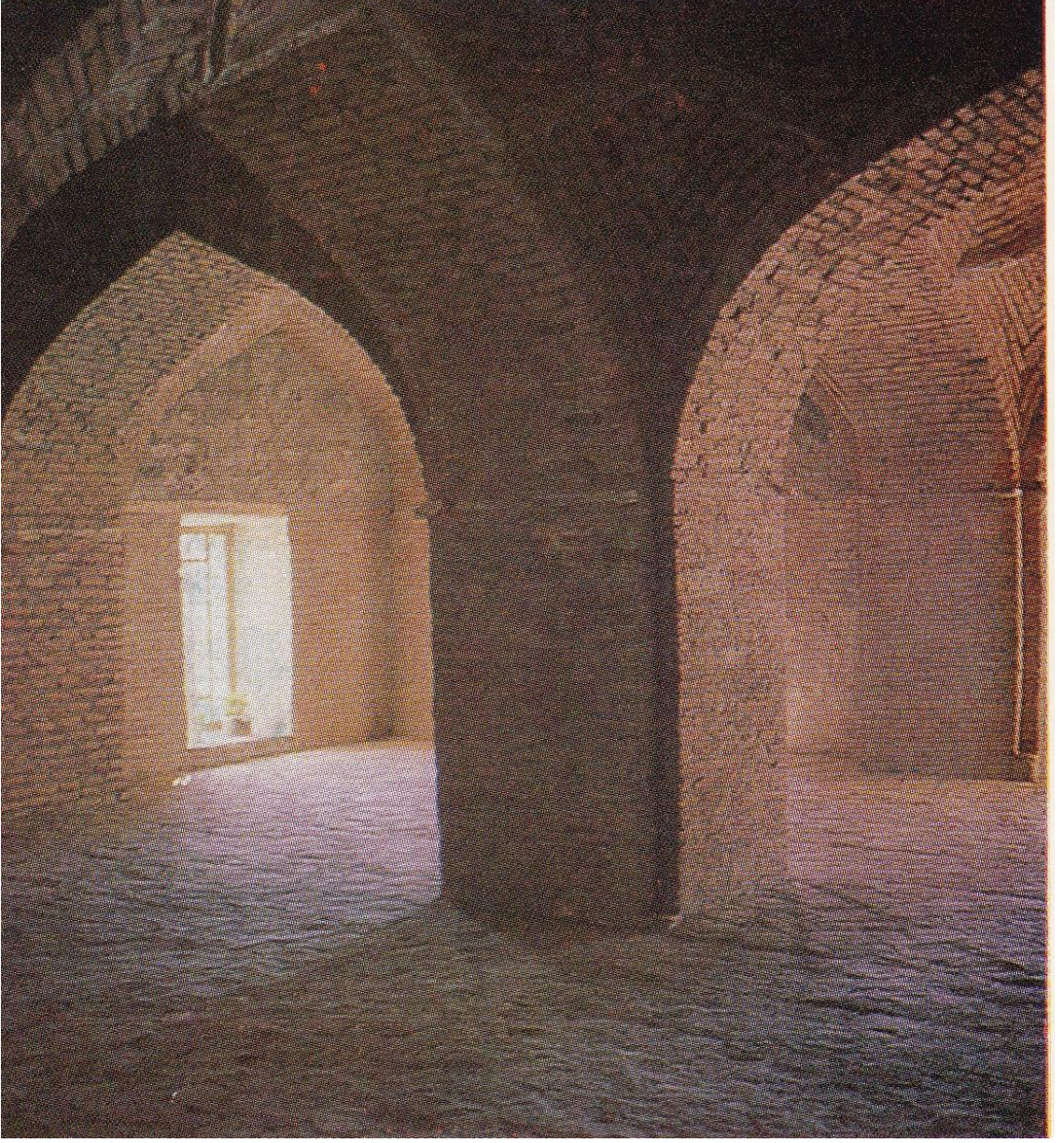

Resim: 71-Nahçıvan-Elinçay Külliyesinin kuzeyden görünümü. (A.V. Salamzade)

Resim: 72-Nahçıvan-Elinçay Külliyesinin güneyden görünümü. (O. Aslanapa)

Resim: 73-Nahçıvan-Elinçay Külliyesinin Mescidinin içten görünümü. (O. Aslanapa)

Resim: 74-Nahçıvan Elinçay Külliyesinde yer alan kümbetin mihrabından görünüm. (O. Aslanapa)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Doğu Türkeli'nden (Orta Asya), Batı Türkeli'ne (Türkiye ve Balkanlar) kadar olan coğrafya'da, hatta Adriyatik'ten Çin seddine kadar olan coğrafya da; aynı kültür ve medeniyetin ürünleri farklı isimler altında olsa da, aynı üslubun birer yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu coğrafyalarda her ne kadar farklı isimler altında devletler kurulup, yıkılmış olsalar bile, aynı kaynaktan beslenen ve aynı felsefenin maddi yansıması olan sanat eserleri, ortak üslup anlayışı ile gidilen tüm coğrafyalarda kendini ifade edebilme başarısını göstermiştir. Şayet böyle olmasa idi, bu kadar geniş coğrafyaya dağılan bir toplumun, bu geniş coğrafyada daha önce var olan çeşitli medeniyetler arasında kaybolup yok olması işten ile değildi.

Fetihten fetihe koşan Türk unsurları, hareket halinde oluşları sebebiyle, kültürlerden ve medeniyetlerden, sanat anlayışlarından, alış verişlerde bulunmuşlardır. Geniş coğrafyalarda kazandıkları tecrübe ve görgülerden; terkipler, sentezler ortaya çıkararak, yaşadıkları çağa kendi mühürlerini vurmuşlardır. Müslüman oluşlarıyla birlikte de yeni bir heyecan dalgası, yeni bir medeniyet oluşturma yarışı başlamıştır. Kurulan Türk İslam Devletlerinde yeni bir medeniyet oluşturma çabası, her bir devlette asıl ülkü haline gelmiştir.

Türk yurtları arasında Azerbaycan, özellikle Doğu ve Batı Türkeli arasında köprü vazifesi görmüştür. Bugün hala, Türk Dünyası için aynı öneme sahiptir. Azerbaycan olmadan, Doğu Türkeli (Asya Türklüğü) ile sağlıklı ilişkiler kurulamaz; dünün ve bugünün anlaşılması da eksik kalır.

Azerbaycan derken; bugün bağımsız Cumhuriyet olan Kuzey Azerbaycan'ı, İran İslam Cumhuriyeti yönetimi altında kalan Güney Azerbaycan'ı ve bugünkü yaralı haliyle Nahçıvan'ı bir bütünlük içinde kastediyoruz.

Kadim Türk yurdu olmasına rağmen, Batı Türkeline (Anadolu ve Balkanlara) Doğu Türkelinden (Orta Asya) geçişler, Azerbaycan üzerinden olmuştur. Bu sebeple Azerbaycan, Doğu Türkeli (Asya Türklüğü) ile Batı Türkeli arasında sadece geçici bir konaklama yeri değil, aynı zamanda kültür, medeniyet ve sanatında harmanlandığı yer olmuştur. Burada harmanlanan kültür, sanat ve medeniyet, doğuya, batıya, güneye ve hatta kuzeye yayılmıştır.

Nahçıvan, Azerbaycanlı âlimlere göre; Hz. Nuh'tan bu yana Türk yurdudur. Hz. Nuh'un oğlu Türk, burada kök salmıştır. Bu görüş efsane olabilir, ancak coğrafyayı vatan etme anlayışları içinde, mitler ve efsaneler, inanışlarda önemli görev üslenmişlerdir.

Teze konu edindiğimiz Nahçıvan'da gördüğümüz Türk mimari eserleri, Batı Türkeline yani Anadolu ve Balkanlara yerleşerek, yaşayışı, kültürü, medeniyeti ve sanatıyla birlikte

buraları yurt yapan, mimari eserleriyle Anadolu'ya Türk mührünü vuran eserlerde tesirini devam ettirmiştir.

Aras Nehri üzerinde kurulmuş olan ve önemini hala koruyan Nahcivan; Azerbaycan mimarlığı içinde kendine has özellikleriyle, Nahcivan mimarlık okulunu oluşturmuştur.

Nahcivan'da, kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla birçok Türk İslam mimarisi günümüze kadar gelememiştir. Mevcut kalan eserlerden bir fikir edinmek mümkün olmuştur.

XII. yüzyıldan itibaren Büyük Selçuklu Atabeklerinden olan, Eldeniz/İldenizliler Nahcivan'a hâkim olmuş, burasını önemli bir şehir merkezi haline getirmişleridir. Bu dönemde Aras Nehri çevresinde yukarıda söylediğimiz amaç ve ülkü doğrultusunda, yeni bir medeniyeti kurmanın ve onunla ilgili eserler vermenin yarışı içinde olmuşlardır.

Devletlerin siyasi hayatlarında yükseliş zamanlarındaki başarılarıyla birlikte, sanat ve medeniyette de başarılar görülmüştür. Devrin mimarlığını yükselten ve 21. asra kadar izlerini sürdüren ve kendi adından övgü ile bahsettiren, kitabelerden adının *El Benna Acemi Bin Nahcivani* olduğunu öğrendiğimiz *Acemi Nahcivani*, ortaya koymuş olduğu eserleriyle bir ekol oluşturmuştur. Bu okulun adı "Nahcivan Mimarlık Okulu" olmuştur. *Acemi Nahcivani* mimarlıkta zirve isimdir. Doğu Türkeli'nde (Orta Asya) yapılan özellikle kümbet mimarisi ve süslemelerini; yaratıcı ve ustalığı marifetiyle, yepyeni bir foruma kavuşturmuştur. Yeni yeni üsluplar geliştiren *Acemi Nahcivani*, Nahcivan Şehir Merkezinde yer alan *Yusuf Kuseyroğlu Kümbeti'nde* ve bir şaheser olan, *Mümine Hatun Kümbeti'nde* uygulamış olduğu üslupla, önce Azerbaycan coğrafyasında ki Berde, Meraga gibi ve daha birçok yerde tesirini göstermiştir. Büyük Selçuklu ile birlikte ve hatta Anadolu Türkmen Devletleriyle Anadolu'ya kadar tesir etmiştir.

Nahcivan Mimarlığında ustalıkla uygulanmış olan tuğla/kerpiç malzemeden fevkalade mimari bir form ortaya konmuş ve tuğlanın değişik renk ve dizimleriyle başarılı bir süsleme uygulanmıştır. Kerpiç/tuğla örgüye has dekoratif süslemeler, taş malzeme ile yapılmış olan yapılarda da uygulanmıştır. Bu üslup, Anadolu'da türbe ve medreselerde de devam etmiştir.

XII ve XIV. asrı kapsayan bir dönemde, Nahcivan mimarlığı içinde defin ve hatıra abideler olarak yapılan burçvari kümbetler, bu devrin bütün kümbetlerinin özelliklerini taşımaktadır.

Nahcivan mimarisinin esasını, tuğladan/kerpiçten yapılmış mimari eserler oluşturmaktadır. Zamanımıza kadar gelen kümbetlerin bezemelerinde ahenklilik ve zenginlik görülmektedir. Dıştan çokgen (sekizgen, ongen, onikigen gibi), olan kümbetlerde içten yuvarlak plan uygulandığı da görülmektedir. Bununla birlikte dıştan ve içten yuvarlak planlı kümbetler

de inşa edilmiştir. Bütün Türk dünyasında şaşılacak derecede çeşitli plan ve üslupta yapılmış olan kümbetleri görmek mümkün olmaktadır. Büyük Selçuklu ve Anadolu'da da bu yaygınlaşmıştır. Nahcivan'daki kümbetlerin birçoğunun üst örtüsü yıkılmıştır. Ancak eserin yapılış özelliklerine göre konik külahla örtüldüğü fikri kabul edilmektedir.

Acemi Nahcivani'nin eseri olan Mümine Hatun Kümbetinde bugün mevcut olmayan çift minareli portalin, daha sonra Anadolu'da sevilerek uygulandığını görmekteyiz. Çift minareli portal geleneği, Karahanlılar devrinde Talas'ta yapılan Ayşe Bibi Kümbetinden, Nahcivan yoluyla Anadolu'ya geçtiği görülmektedir. Mümine Hatun Kümbetinde uygulanan dekoratif bezemelerin, haleflerine örnek olduğu bilinmektedir. Mümine Hatun Kümbetindeki çift minareli portal daha küçük forumda Karabağlar Mimari Külliyesinde uygulanmıştır.

Meraga'da inşa edilmiş bulunan Koy Kümbette de (XII. yüzyıl) Acemi Nahcivani'nin tesirleri görmek mümkündür.

Mimar Acemi Nahcivani'nin koyduğu ilkeler, Nahcivan Mimari Mektebi içinde yetişmiş olan mimarlar tarafından benimsenmiştir. Bu ekolün takipçisi olan Mimar Ahmed Eyüpoğlu'nun, Berde'de yapmış olduğu türbede (1322), Acemi Nahcivani'nin tesiri görülmektedir. Berde Kümbeti yuvarlak planlı olarak tasarlanmıştır. Kaide de dört sıra kesme taş uygulanmıştır. Gövde ise tuğla malzemeden yapılmıştır. Bütün gövde üzerinde kufi hatla *Allah* lafzı yazılarak bezemeye gidilmiştir. Mümine Hatun Kümbetinde uygulanan çiniler, burada da görülmektedir. Nahcivan ekolünün devamı olan Berde kümbetinin üslup özelliklerini, Anadolu'da 1148'de inşa edilmiş olan Sivas'ta bulunan Güdük Minare'de görülmektedir. Kaidesi kesme taştan ve kare planda yapılmıştır. Gövdesi ise yuvarlak planlı ve tuğladandır. Ayrıca tamamen kesme taştan yapılmış olan, Sırçalı Kümbet'de de bu üslup etkilerini hissettirmektedir.

Culfa yakınlarında yer alan Cuga köyündeki onikigen planlı Gülistan Kümbetinde (XIII asır öncesi), taş malzeme uygulanmıştır. Taştan yapılmış olmasına rağmen Nahcivan'daki tuğla malzemeli kümbetlerin etkileri görülmektedir. Gülistan Kümbetinden başka, Babı Köyünde XII. asırda yapılmış Kümbet, Zengilan bölgesinin Memmedbeyli Köyün'de XIV. asıra ait olan kümbetleri de dâhil edebiliriz. Anadolu'da Kayseri'de bulunan Döner Kümbetin (1276) süslemeleri zengin olmasına rağmen, Gülistan Kümbetiyle benzerlikler göstermektedir.

Karabağlar Mimari Külliyesinde yer alan kümbetteki yivlerin, Türkmenistan'da Şeyla Şerefe (Şeyh Tekeş) Türbelerinde, eski Urvençe'de orijinali uygulanmıştır. Yirmi dört yivle bezenmiş ve yukarı taraftan bu yivler, çift çift, küçük dekoratif amaçla yapılmış olan mukarnaslı yarım sütunlarla birleştirilerek, Türbenin dış cephesi oluşturulmuştur. Bu uygulama aynı

zamanda cepheye bezeme görüntüsü vermiştir. Yine *Tirmiz*'den 35 km. kuzeyde yapılmış olan *Car Kurgan Minaresi* de aynı üslupla yapılmıştır. Yivli süslemeli yapılar, Anadolu'da da yapılmıştır. I.Alaaddin Keykubad'ın Antalya'da yaptırdığı *Yivli Minare* bu geleneğin devamıdır. Karabağlar Kümbeti görüldüğü gibi Doğu Türkelinden (Orta Asya) aldığı yivleri bünyesinde uygulamış ve Anadolu'ya aktarmıştır.

Avusturyalı sanat tarihçisi Ernst Diez; *Türk Sanat Tarihi*⁴⁰ isimli eserinde, büyük Türk Mimarı, Mimar Sinan'ın İstanbul'da yapmış olduğu türbelerde Nahcıvan kümbetlerinin etkisi olduğundan bahsetmektedir.

Nahcıvan'da günümüze kadar gelebilmiş mimari eserler içinde, kümbetler ağırlıklıdır. Nahcıvan okulunu da bu kümbetlerle tanımak mümkündür. Kümbetlerdeki üslup, süslemelerle, cephelerdeki yivli uygulamaların; Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Anadolu Türkmen Devletleri yoluyla Anadolu'ya geçmiştir. Daha sonra da Osmanlı Türk Devletinin mimarisinde yaşatılmıştır. Doğudan batıya bütün Türk dünyasındaki kültür, medeniyet, sanat az çok farklılık gösterse de özde bir olmanın ruhunu taşımaktadır.

---

⁴⁰ Diez, E. *Türk Sanatı*, İstanbul, 1946.

KAYNAKÇA

- Ardel, İ., *Türk Ülkelerin Tabii Coğrafyası*, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976.
- Arseven, C. E., *Türk Sanatı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1984.
- Aslanapa, O., *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.
- ....., *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Türksoy Yayınları, Ankara 1996.
- Bacinski, N. M. *Antiseimika V. Arhitekturaih Pamrtnikah Srednei Azii M.L.* 1949.
- Bağırzade, T., *Ob Osobennostrk vnutreacgo postro enip mavzolei Mömine Hatun*, Bakü 1960.
- Berkli, Y., *Türk Sanatında Avrasya Üslubunun Evreleri*, Atatürk Üniversite Yayınları, Erzurum 2011.
- Caferoğlu, A., *Kuzey Azerbaycan*, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976.
- Diez, E., *Türk Sanatı*, İstanbul 1946.
- Eleskerzade, A. A., *Azerbaycan Mimarisi*, Bakü 1979.
- Jukovski, A. V., *Razvalını starı Merva*, Materiali Po Arkeologi Rosii 1984.
- Kuban, D., *Türkiye Sanat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1988.
- Önkal, H., *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996.
- Salamzade, A. V.-Mamedzade, K. M., *“Azerbaycan’ın Nahçıvan Mektebi”* ELM, Bakü 1985.
- ....., *“Aras Boyu Abideleri”* ELM, Bakü 1979.
- Togan, Z. V., *Türkistan*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1978.
- Töre Dergisi İlmi Heyeti, *Türk Elllerinden Azerbaycan*, Töre Dergisi Ek Hizmeti Türk Dünyası Ansiklopedisi, 1981 Ankara.
- Yetkin, S. K., *Türk Mimarisi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1970.

FAYDALANILAN İNTERNET WEB SAYFALARI

Gülnare Kanberova, *Ortaçağ Azerbaycan Mimarlığının Banisi Acemî Ebubekir Oğlu Nahcivani*, İnternet Erişim Tarihi: 13.06.2015)

[http://www.kardeskalemler.com /kasim2012/acemi_ebubekir_oglu_nahcivani.htm](http://www.kardeskalemler.com/kasim2012/acemi_ebubekir_oglu_nahcivani.htm),
26.6.2017

<http://www.camilerveturbeler.com/camiler/yivli-minare-camii-ulu-camii-antalya.html>.

Erişim Tarihi. 20.07.2014

www.nahcivan.net. Erişim Tarihi. 20.07.2014)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Yunus Buğra YILMAZ
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum-Aziziye-04.03.1960
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ata. Üniv. Fen-Ed. Fak. Türk Sanat Tarihi Böl.
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	Almanca
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Yayıncı-Araştırmacı-Yazar
İletişim	
E-Posta	yunusbugra@hotmail.com
Tarih	